

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА і ОБОРОНА

№ 3 (15)

2001

Засновник і видавець:

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР ЕКОНОМІЧНИХ І ПОЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА РАЗУМКОВА

Президент Центру Анатолій Гриценко
Головний редактор Людмила Шангіна

Журнал зареєстровано в Державному
комітеті інформаційної політики України,
свідоцтво КВ № 4122

Журнал видається українською
та англійською мовами
Загальний тираж
3800 примірників

Адреса редакції:
Київ, 01034, вул. Прорізна, 9, офіс 20
тел.: (380 44) 228-86-87
тел./факс: (380 44) 244-34-53
e-mail: info@uceps.com.ua

WEB-сторінка: www.uceps.com.ua

При використанні матеріалів
посилання на журнал
«Національна безпека і оборона»
обов'язкове

Редакція може не поділяти точки зору
авторів

Фотографії надані:
В.Артюшенко — обкладинка;
УНІАН — стор. 49;
ПіК — стор. 37, 38, 50, 55;
IREX ProMedia, В.Артюшенко — стор. 54;
The Ukrainian — стор. 49;
Укрінформ — стор. 46, 47, 50.

Техніко-комп'ютерна підтримка — Антон Балицький

Макет — Павло Войтенко,
Олександр Москаленко

© УЦЕПД, 2001

Видання журналу здійснене за
фінансового сприяння
фірми «Брінкфорд»

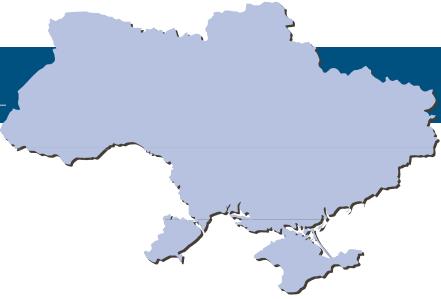
ЗМІСТ

ЦЕРКВА І ДЕРЖАВА: СПІВПРАЦЯ В ІМ'Я ЖИТТЯ ЛЮДИНИ (Аналітична доповідь УЦЕПД)	2
1. СТАН ДОТРИМАННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ГІДНИЙ РІВЕНЬ ЖИТТЯ	3
2. ГУМАНІТАРНІ АСПЕКТИ ЯКОСТІ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ	16
3. ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	30
Статті	
СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДИТИНСТВА В СУЧASNІЙ УКРАЇНІ Людмила ВОЛИНЕЦЬ	34
ЭПІДЕМИЯ САМОУБИЙСТВ В УКРАЇНІ ПРОДОЛЖАЄТЬСЯ Анатолій ЧУПРИКОВ, Галина ПИЛЯГІНА	39
СПАСИТЕ НАШІ ДУШИ Екатерина ЩЕТКІНА	43
ОПИС КРАЇНИ "У", зроблений за раритетним виданням кінця минулого століття Олександр СЕРГІЄНКО	48
РОЗВИТОК РЕЛІГІЙНОЇ МЕРЕЖІ В УКРАЇНІ: 2000 РІК Володимир ВАСЬКОВСЬКИЙ	52

Читайте наші аналітичні матеріали

на WEB-сторінці в Інтернет:

www.uceps.com.ua

ЦЕРКВА І ДЕРЖАВА: СПІВПРАЦЯ В ІМ'Я ЖИТТЯ ЛЮДИНИ

Людське життя, незалежно від різних трактувань його природи і витоків, в сучасному цивілізованому світі визнається безумовною цінністю. Життя людини захищають міжнародне право та національне законодавство всіх країн світового співтовариства. Обов'язок збереження життя бере на себе Церква. Релігійні організації, міжнародні та національні громадські рухи ведуть різnobічну діяльність, спрямовану на подолання будь-яких загроз життю людини: від голоду та бідності до забруднення довкілля і збройних конфліктів, від застосування смертної кари до епідемій небезпечних хвороб. Захист життя людини від загроз, забезпечення безпеки людини — основна мета і функція сучасної держави.

Україна ратифікувала міжнародно-правові документи, що декларують право на життя як безумовне, основоположне право людини, і закріпила це право в Основному Законі. В преамбулі Конституції України проголошується, що «держава дбає про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя», в статті 3 — що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю». Водночас, в Концепції (основах державної політики) національної безпеки України одним з пріоритетних національних інтересів держави визначено «зміцнення генофонду Українського народу, його фізичного і морального здоров'я та інтелектуального потенціалу».

Хотілося б бути впевненим, що через деякий час Україна досягне поставленої мети. На користь цього твердження — все ще наявний економічний, науковий, культурний потенціал, ті зрушення на краще, що стали помітними на макроекономічному рівні.

Але водночас — на мікрорівні, на рівні життя окремої людини тривала криза перехідного періоду залишила болючі сліди, зумовила негативні тенденції, поглиблення яких істотно загрожує безпеці абсолютної більшості громадян України, їх праву на життя та його гідний рівень. Тому, визнаючи здобутки України на шляху реформування, доцільно зосередити увагу на «бальових точках» суспільного життя — з метою пошуку шляхів і засобів їх уникнення надалі.

Перебіг демографічних процесів в Україні засвідчує, що найбільш гострими проблемами, які безпосередньо торкаються права людини на життя і його гідний рівень, є проблеми економічного забезпечення переважної більшості громадян, а також стану психічного і фізичного здоров'я населення, доступності медичної допомоги, стану соціального захисту материнства і дитинства.

В аналітичній доповіді експерти Центру досліджують динаміку демографічних показників в Україні, рівень життя та стан здоров'я населення, аналізують тенденції до погіршення якості життя та пропонують заходи, здійснення яких допомогло б об'єднати зусилля держави, Церкви та громадських організацій в їх подоланні. Доповідь складається з трьох розділів.

У першому розділі на підставі аналізу демографічної ситуації, показників рівня життя та здоров'я населення доводиться, що в Україні не повною мірою дотримується право людини на життя та його гідний рівень, внаслідок чого демографічна криза може набути незворотного характеру, а соціально-стресовий стан суспільства — зумовити закріплення тенденцій до знецінення життя людини.

У другому розділі аналізуються явища, що набули помітного поширення в Україні та безпосередньо впливають на рівень захисту життя людини (самогубства, переривання вагітності), або перебувають у полі громадських дискусій як такі, що, можливо, визначатимуть у більшій перспективі ставлення держави, суспільства і самої людини до життя — проблеми евтаназії та клонування.

У третьому розділі формулюються висновки та вносяться пропозиції щодо заходів, які могли б здійснити держава та Церква з метою подолання тенденцій до знецінення життя людини в сучасному суспільстві.

1. СТАН ДОТРИМАННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ГІДНИЙ РІВЕНЬ ЖИТТЯ

Право людини на гідний рівень життя охоплює, перш за все, право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, право на працю, на охорону здоров'я, на безпечне довкілля. Сукупність цих прав та стан їх дотримання в державі визначають базовий рівень якості життя людини, тобто рівень забезпечення *передумов* її вільного розвитку, вільного вибору нею роду занять, освіти, професії, способу життя в цілому. Дотримання базового рівня якості життя гарантує держава, його визнають і захищають переважна більшість релігійних організацій.

1.1. ОСНОВНІ ПОКАЗНИКИ ЯКОСТІ ЖИТТЯ В УКРАЇНІ

Визначальними показниками якості життя є демографічна ситуація в державі та стан здоров'я населення. Ці показники взаємопов'язані, оскільки стан здоров'я населення прямо відбувається на даних про середню тривалість життя та природний приріст чи зменшення чисельності населення, а за динамікою показників середньої тривалості життя, смертності дітей, молоді, людей працездатного можна судити про якість життя та стан здоров'я громадян, ступінь поширеності соціально-стресових ситуацій у суспільстві.

В цьому підрозділі аналізуються статистичні дані, що характеризують демографічну ситуацію та стан здоров'я населення в Україні, а також результати дослідження громадської думки стосовно якості та доступності медичного захисту в державі, здійсненого соціологічною службою УЦЕПД в лютому-березні 2001р.¹

ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ

Демографічна ситуація в Україні характеризується, перш за все, поширенням кризових тенденцій: зменшується кількість населення при зростанні смертності людей працездатного віку, скорочується середня тривалість життя, що свідчить про незадовільний стан здоров'я населення та поширення соціально-стресового стану в суспільстві.

Надвисока смертність чоловіків працездатного віку, зростання числа позашлюбних народжень та відносної кількості розлучень зумовлюють тенденцію до збільшення кількості неповних сімей і підвищення ризику сирітства та соціального сирітства молодшого покоління.

За даними перепису 1989р., чисельність населення України становила 51,7 млн осіб. У 1993р. вона досягла 52,2 млн. — але за рахунок *міграційного*, а не *природного* приросту. Показник природного приросту населення виявив тенденцію до падіння вже в 1991р., коли вперше за повоєнний час смертність населення перевищила народжуваність.

З того часу тенденція до зменшення населення країни набула усталеного характеру. В результаті, протягом 1991-2000рр. населення України скоротилося з 51,9 млн осіб до 49,3 млн., тобто на 2,6 млн осіб. Зокрема, в 2000р. в країні народилися 385,1 тис. осіб, померли — 758,1 тис.

Скорочення населення відбувається за рахунок підвищення смертності практично в усіх вікових групах (за винятком 1-14 років), але особливо значним є рівень смертності в працездатному віці — **показник смертності людей працездатного віку зрос протягом 1990-1998рр. у вісім разів**, а частка працездатного населення в загальній смертності сягнула майже 25%. При цьому смертність чоловіків у всіх вікових групах у два-три рази перевищує смертність жінок, але особливо

¹ Дослідження було проведено в усіх регіонах України; опитано 2037 осіб віком від 18 років. Далі подаються посилання на це дослідження УЦЕПД, якщо інше не обумовлене.

Чи включає Церква в поняття священного дару життя якість життя?

ТОЧКА ЗОРУ

Любомир Кардинал ГУЗАР,
Глава Української Греко-
Католицької Церкви

**Архієпископ Львівський і
Галицький АВГУСТИН,**
Голова Синодальної
богословської комісії
Української Православної
Церкви

**Архієпископ Харківський
і Полтавський
ІГОР (Ісиченко),**
Керуючий справами
патріархії Української
Автокефальної
Православної Церкви

**Єпископ Станіслав
ШИРОКОРАДЮК,**
Генеральний вікарій
Києво-Житомирської
дієцезії Римо-Католицької Церкви

Петро ГАНУЛІЧ,
Заступник Президента
Уніонної Конференції
Церков Адвентистів
дієцезії Римо-Католицької Сьомого Дня
Церкви

Михайло ПАНОЧКО,
Голова Всеукраїнського
Союзу Християн Віри
Євангельської
(п'ятидесятників)

Любомир Кардинал ГУЗАР. Безумовно, так. Церква завжди старалася про краще життя для всіх бідних, убогих і потребуючих, і не тільки для них. Підтримування науки, мистецтва тощо, мало також ціль зробити побут на землі якісно кращим. У тому Церква тільки наслідувала свого божественного Основника, який за час свого перебування між людьми (дуже коротко — всього три роки!) попри інтенсивну програму навчання про божі справи та спасенінні діл (страждання, смерти) робив безліч чуд, зміст яких полягав у піднесенні якості життя: збудження з мертвих, лікування, звільнення від влади бісів, проповідування, усмирення болю.

Архієпископ АВГУСТИН. З християнської точки зору, доречніше було б використовувати термін «повноцінність життя».

Безумовно, включає, адже Бог створив людину для повноцінного життя. Старозавітне і Новозавітне Святе Письмо не заперечує турботу людини про свою душу і тіло. Допомоги Божої у цьому християнам усіх традиційних конфесій проходять у своїх особистих і богослужбових молитвах. Однак, треба пам'ятати, що якість життя має два аспекти: духовний і фізичний. Щодо першого — Церква закликає людину шукати «Царства Божого і правди Його» (Мф. 6, 33), прагнути стати досконалими, «як досконалій Отець... Небесний» (Мф. 5, 48), що досягається через якнайповніше втілення в життя двоєдиної заповіді про любов до Бога і біжнього. Якщо ж говорити про якість життя у соціальному вимірі, то віруюча людина виходить з того, що всі земні блага мають своїм джерелом Божу любов і ласку — як до окремої людини, так і до всього роду людського в цілому. А ми, в свою чергу, повинні розсудливо і з вдячністю користуватися й ділітися ними, допомагати один одному. Це стосується і природних багатств, і можливостей реалізувати свої позитивні здібності, права на працю, належні умови життя, свободу переконань і життєвого вибору тощо. Для людини природно прагнути добробуту, але це, по-перше, не повинно досягатися нечесним, гріховним шляхом, по-друге, відбуватися не за рахунок іншої людини, по-третє, неприпустимо перетинати межу, за якою починається розкіш, безтурботність, байдужість до долі біжнього, бо слово Боже засуджує тих, хто спокувається «турботами, багатством та життевими насолодами» (Лк. 8, 14).

Архієпископ ІГОР (Ісиченко). Забезпечення належної якості життя виглядає неодмінним складником захисту священного дару життя, оскільки передбачає задоволення елементарних потреб людини. Приділяючи особливу увагу вихованню належної культури споживання, Церква звертає увагу держави та інших суспільних інституцій на необхідність дбати про гідну вигадору людської праці, забезпечення вільного користування її плодами, а також про соціальну захист тих верств, котрі є неспроможними самотужки забезпечити своє життя. Аксеза має бути добровільною і свідомою, полягаючи у відмові від речей, доступних для християнина матеріально.

Єпископ Станіслав ШИРОКОРАДЮК. В науці Церкви перш за все завжди акцентується людина, створена на образ і подобу Божу. Життя людини — це священий і найбільший Божий дар. Бог не тільки дав життя, але перш за все створив умови доброго життя. Достатньо поглянути на довкілля, на цей чудовий світ, створений Богом. Чого в цьому світі бракує людині для якісного життя, чого ще Бог не дав, щоб людина могла створити собі добре життя? Те, що Церква каже про життя як про дар і те, що бере до уваги і якість життя, можна знайти на кожній сторінці Святого Письма, де на самому початку читаємо, як і яким Бог створив цей світ: «Все було добре». І Бог хотів, щоб життя було добрым.

Петро ГАНУЛІЧ. Біблія говорить, що Бог створив Землю для життя людини і уповноважив її бути володарем, господарем і управителем. Вся природа, тварини, птахи, риби, які б велиki вони не були, підкорені під волю Бога. Людина названа вінцем творіння. Кожен день творіння закінчувався словами: «і ото, — велими добре воно».

Було зроблено все для щасливого, гармонійного життя людини на Землі. 1. Людина отримала права на всі матеріальні блага. 2. Бог дав закони і повеління, якими користуватися, і як ставитися до Творця і один до одного, до природи, що існує. 3. Бог утворив сім'ю, де б людина мала особливу втіху, підтримку й допомогу.

4. І нарешті, Бог заповів сьомий день тижня — суботу — спочинок. День особливого спілкування з Господом, відвідування храму, духовного спілкування з біжніми морального зростання.

На жаль, усі ці наміри були частково зруйновані гріхом в історії Землі.

Прийшовши в цей світ, Ісус Христос тому й сказав: «Я прийшов, щоб ви мали життя, і по досягнанні щоб мали».

Правдиве християнство не вчить аскетичному життю і що гріх отримувати в житті задоволення. І слава Богу, і сьогодні, коли в цілому життя нелегке і тривожне, якщо людина вірює в Бога, вона сповняється якісного щасливого життя. І це не ілюзія, не самонавіяній факт, це реальність, яка дается живим Богом, Який має змогу ясно благословити людину.

Михайло ПАНОЧКО. Так. Включає. Усе Священне Писання підкреслює цю істину. Творець Всесвіту створив людину для щасливого і повноцінного життя (Буття 1:26-28). Людство, відхилившись від Бога, втратило благословіння і повноцінність даного Творцем життя. Але протягом всієї історії людства Бог кликав людину до Себе, любив її і мав чудовий план повернення повного життя для людини. Дві тисячі років тому Ісус Христос заявив: «Я прийшов, щоб ви мали життя і з подостатком щоб мали» (Єв. Івана 10:10). Ми віримо і практично переконуємося в істинності Святої Біблії. Без Бога не було і немає якісного життя в будь-якому куточку нашої планети.

великою є різниця в середніх вікових групах 30-45 років.

Серед причин смертності населення працездатного віку з 1990р. перше місце утримують зовнішні дії (нещасні випадки, вбивства, самогубства), причому головною причиною смертності внаслідок зовнішніх дій є самоубивства. **Показник випадків самогубств на 100 тис. населення постійно зростає:** якщо в 1990р. він становив 20,6, то в 1999р. — 29,1.

До позитивних тенденцій у демографічних процесах слід віднести зниження смертності дітей першого року життя, показник якої, досягнувши піку в 1997р. (14,7 на 1000 народжених), знизився до рівня 1990р. — 12,8².

Аналіз статево-вікових показників смертності свідчить про наступне.

По-перше, підвищення рівня смертності людей працездатного віку переважним чином зумовило скорочення середньої тривалості життя, що вважається ознакою загального погіршення здоров'я населення, поширення в суспільстві соціально-стресового стану.

По-друге, висока смертність чоловіків середніх вікових груп спричинила зростання кількості неповних сімей, які втратили годувальника, а також деформацію стіввідношення чисельності чоловіків і жінок у групі населення репродуктивного віку³. В соціальному плані, це означає, що тенденція до збільшення неповних сімей буде поглиблюватися за рахунок збільшення кількості розлучень та позашлюбних народжень; може зростати частка других шлюбів, в яких діти від першого шлюбу не завжди є бажаними, що провокуватиме зростання соціального сирітства⁴.

Загалом, саме по собі скорочення чисельності населення не є ознакою кризового стану суспільства — тенденції до зменшення числа населення демонструють зараз і високорозвинуті країни. Але в Україні скорочення чисельності населення супроводжується зростанням смертності людей працездатного віку та скороченням середньої тривалості життя, що є показником низького рівня здоров'я населення та поширення в суспільстві соціально-стресового стану.

За умови збереження існуючих тенденцій, демографічний спад буде продовжуватися зростаючими темпами і протягом наступних десяти років населення країни, за різними оцінками, може зменшитися на 5-6 млн. осіб⁵.

Падіння народжуваності матиме наслідком скорочення трудових ресурсів вже через 6-7 років, коли працездатного віку досягнуть народжені в 1991-1992рр. Отже, з 2006р. відбудеться відчутне збільшення демографічного навантаження на працездатне населення.

Скорочення середньої тривалості життя відбувається переважно за рахунок високої смертності людей працездатного віку, в першу чергу — чоловіків, що означає зростання кількості неповних сімей, посилення ризику сирітства та соціального сирітства молодшого покоління, отже є підстави для висновку, що демографічна ситуація в Україні протягом найближчого часу буде погіршуватися, зростатиме чисельність суспільних груп, які потребують особливого соціального захисту.

СТАН ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Показники стану здоров'я населення України характеризуються стійкою тенденцією до погіршення. Щорічно в країні реєструється до 70 млн. випадків захворювань, до серйозно хворих можна віднести кожного другого жителя України⁶. Особливо-го поширення набувають хвороби соціогенного характеру, зокрема, туберкульоз і ВІЛ/СНІД; в деяких областях України вони вже досягли рівня епідемії.

На фоні несприятливої епідемічної ситуації стан системи охорони здоров'я стабільно погіршується: скорочується кількість медичних закладів, до неприпустимо низького рівня впало бюджетне фінансування; перехід медицини на платну основу значно обмежує її доступність для переважної більшості населення.

Основні показники стану здоров'я населення України

Загальні показники. За даними Українського інституту громадського здоров'я, в Україні лише 4,4% чоловіків і 2,9% жінок працездатного віку мають високий показник

² Втім, коректність цього показника деякими фахівцями ставиться під сумнів. Див.: Чеботарь Н. Синдром бумаготворчества или Формула успеха по-министерски. — Зеркало недели, 17 марта 2001г., с.13.

³ В Україні перевищення числа жінок над чоловіками починається у вікових групах після 30 років і з кожним роком охоплює все молодшій молодші вікові групи. В розвинутих країнах перевищення спостерігається у віці 50-55 років, тобто за межами репродуктивного віку.

⁴ До тенденцій, що провокуватимуть зростання сирітства та соціального сирітства, слід віднести й стала тенденцію до зростання позашлюбних народжень (якщо в 1990р. частка позашлюбних народжень становила 11,2% від загального числа народжених, то в 1999р. — 17,4%), і зростання відносної кількості розлучень — у 1990р. одне розлучення припадало майже на три шлюби (1:2,5), у 1999р. — на неповних два (1:1,9).

⁵ Наприклад, за прогнозами відділу народонаселення ООН, через спад рівня життя, незадовільний стан здоров'я, стреси та непевність у завтрашньому дні, через наслідки чорнобильської аварії тенденція до скорочення населення в Україні буде поглиблюватися, і в 2010р. в Україні проживатиме близько 44 млн. населення. Див.: Ваулина О. Бебі-буму не буде! — Голос України, 24 березня 2000р., с.8.

⁶ Чеботарь Н. Синдром бумаготворчества, или Формула успеха по-министерски. — Зеркало недели, 17 марта 2001г., с.13.

здоров'я і перебувають у так званій зоні безпеки; 22,1% чоловіків і 19,4% жінок мають середнє здоров'я; 73,5% чоловіків і 77,7% жінок — мають ту чи іншу ступінь захворювання⁷.

Про загальне зниження стану здоров'я громадян, свідчать, перш за все, зростання чисельності хворих на хронічну патологію та збільшення кількості випадків хвороб з обтяжливим перебігом звичайних захворювань⁸. Значними темпами зростає кількість захворювань з тяжким перебігом — кількість вперше зареєстрованих **хвороб крові і кроветворних органів** зросла більш ніж удвічі (з 114 тис. випадків у 1990р. до 247 тис. — у 1999р.), такою ж є пропорція росту **хвороб ендокринної системи, розладу харчування та порушення обміну речовин** (з 307 тис. до 625 тис.); показник захворюваності на злюкісні новоутворення в розрахунку на 100 тис. населення зріс майже на 6%, а загальне число хворих — на 17,6%; на початок 2000р. з **кожних 100 тис. населення 1525 осіб були хворими на злюкісні новоутворення**. Щороку від цієї хвороби помирають близько 100 тис. хворих; щороку вона вражає близько 160 тис. осіб, з яких 1200 — діти.

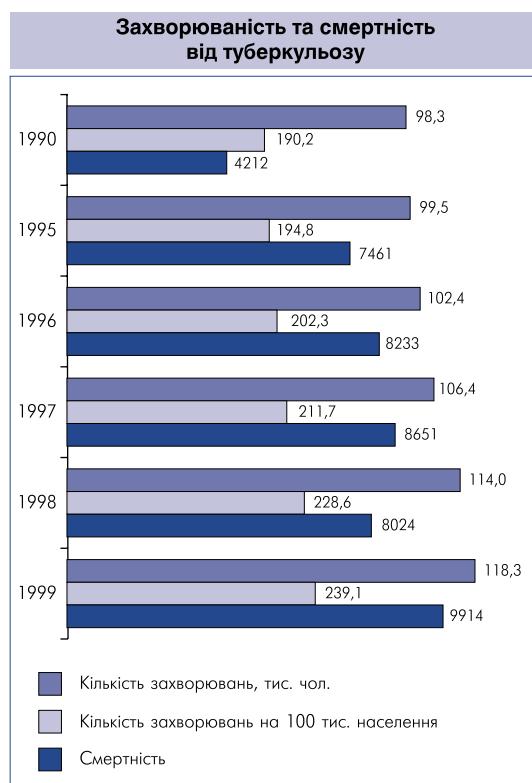
Здоров'я дітей. За офіційними даними, лише 25% дітей в Україні є здоровими, при цьому лише 25% дітей перебувають під диспансерним наглядом. На одну дитину в середньому припадає 2,5 захворювання, по три захворювання відзначено в 22,7% дітей, по чотири — в 17,8%, по п'ять і більше — в 14,6% обслідуваних дітей⁹; 32 із 1000 дітей народжуються з тяжкими спадковими недугами, що вдвічі більше, ніж 10 років тому¹⁰.

Соціальні хвороби. Особливо гострою є ситуація з хворобами, які відносять до так званих соціальних (соціогенних) хвороб, тобто спричинених переважно несприятливими соціально-економічними умовами: някісним харчуванням, нездоровим способом життя, відсутністю можливостей для повноцінної

рекреації (включаючи сприятливий ритм роботи і відпочинку, комфортні умови побуту, відсутність обставин, що спричиняють стреси тощо).

Туберкульоз. За попередніми даними, на початок 2001р. в Україні зареєстровано близько 675 тис. хворих на туберкульоз (з них близько 125 тис. — на активний туберкульоз). Це становить 1,4% населення країни і свідчить про те, що **Україна перебуває в стані епідемії туберкульозу**.

Протягом 1990-1999рр. захворюваність на туберкульоз підвищилася більш ніж удвічі, смертність від цієї хвороби — майже в два з половиною рази; в 2000р. смертність від туберкульозу збільшилася, порівняно з 1999р.,

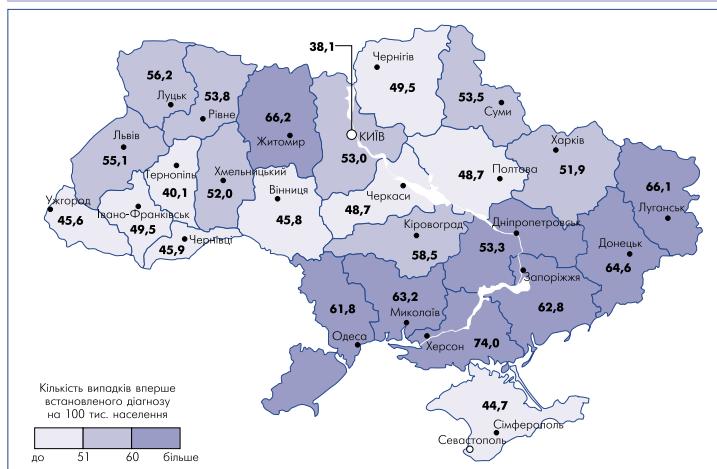
⁷ Бабак М. Чи є здорові українці? — Політика і культура, 27 лютого, с.33.

⁸ Виклад виступу міністра охорони здоров'я України на засіданні Верховної Ради України 14 листопада 2000р.

⁹ Чеботарь Н. Синдром бумаготворчества или Формула успеха по-министерски. — Зеркало недели, 17 марта 2001г., с.13. Зокрема, в Києві, за даними Національного медичного інституту, лише 1,1% дітей є абсолютно здоровими; 82% — вражені двома-п'ятьма хворобами. Див.: Киевляне болеють все чаще. — Вечерние ведомости, 17 января 2001г., с.5.

¹⁰ Цифра, яка... — Хрестатик, 22 лютого 2001р., с.1.

Рівень захворюваності на активний туберкульоз по регіонах України (станом на 1999р.)

на 11%. Щорічно фіксується близько 27 тис. нових випадків захворювання¹¹; число хворих на активну форму туберкульозу в розрахунку на 100 тис. населення протягом 1990-1999рр. зросло на 26% (зі 190,2 в 1990р. до 239,1 у 1999р.). Щорічно від туберкульозу помирають близько 9000 осіб, або **щогодини в Україні від туберкульозу помирає людина; понад 80% хворих помирають у віці 15-59 років.**

Найбільш гострою є епідемічна ситуація з туберкульозом у південних (Херсонській, Одеській, Миколаївській), східних (Луганській, Запорізькій, Донецькій) областях та Житомирській області — тут спостерігаються найвищі показники первісних захворювань на активний туберкульоз у розрахунку на 100 тис. населення, поширюються випадки захворювання цілих родин, а також новонароджених¹².

Поглибується тенденція росту захворюваності на туберкульоз серед дітей. Лише протягом 1995-1999рр. спостерігалося зростання показника захворюваності майже на 55%. Наприклад, у Миколаївській області 22% дітей віком до 14 років інфіковані туберкульозом, а понад 50 дітей — хворі на активний туберкульоз¹³; всього в Україні на початок 2000р. на диспансерному обліку перебували близько 217 тис. дітей¹⁴.

¹¹ Див.: Суржик О. Каждому десятому медичина не по карману. — Зеркало недели, 17 февраля 2001г., с.13.; Гуторова Л. Туберкульоз живе і перемагає. — Київські відомості, 24 березня 2000р., с.5.

¹² Такі випадки зафіксовані, наприклад, у Луганській області, де налічується близько 70 хворих на 100 тис. населення, показник смертності від туберкульозу лише протягом 1999р. зріс майже на 40%, порівняно з 1998р.(з 18,4 до 26,3 на 100 тис. населення). При цьому середній вік померлих становить 36 років. Див.: Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні. Перша щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. — Київ, 2000, с.98.

¹³ Загальне число хворих на активний туберкульоз в області досягло 3300 осіб різного віку, річна смертність від нього перевищила 400 випадків; тенденція до поширення хвороби — близько 10% на рік. Див.: Інфікована кожна п'ята дитина. — Голос України, 14 лютого 2001р., с.1.

¹⁴ Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні..., с.98.

¹⁵ Петров В. Вчасно діагностувати — значить не захворіти. — Народна армія, 23 березня 2001р., с.6.

¹⁶ Кащенко В. Б'є по всіх органах «палиця» Коха. — Україна молода, 22 березня 2000р., с.12.

¹⁷ Бабак М. Чи є здорові українці? — Політика і культура, 27 лютого, с.32.

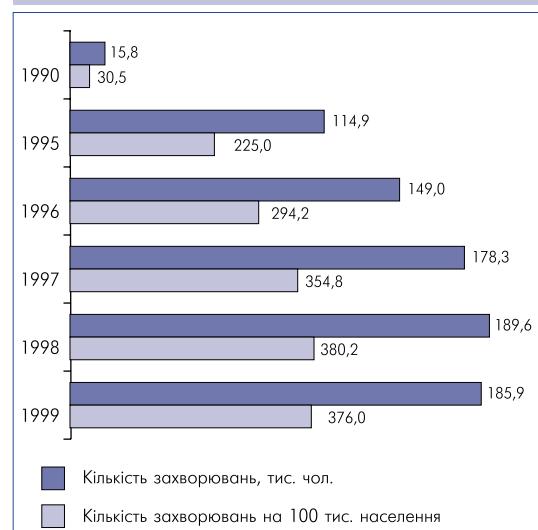
¹⁸ Прицкер В. Ситуация в здравоохранении близка к условиям военного времени. — Зеркало недели, 26 июля 1997г., с.13.

Туберкульоз в армії. Особливу небезпеку становить проникнення туберкульозу в тимчасово замкнуті середовища з великим ступенем скученості людей. За таких умов створюється так званий резервуар інфекції, що підвищує ризик зараження в 200 разів. Між тим, у Збройних Силах України за останні вісім років рівень захворюваності на туберкульоз серед особового складу строкової служби збільшився втрічі, а серед офіцерів — у вісім разів. Протягом останніх трьох років реєструється щорічне збільшення захворюваності на 16%¹⁵.

Туберкульоз у місцях позбавлення волі. За статистикою, в місцях позбавлення волі захворюваність на туберкульоз вища від середньоукраїнського показника більш ніж у 100 разів. Вийшовши на волю, третина хворих випадає з-під медичного контролю¹⁶.

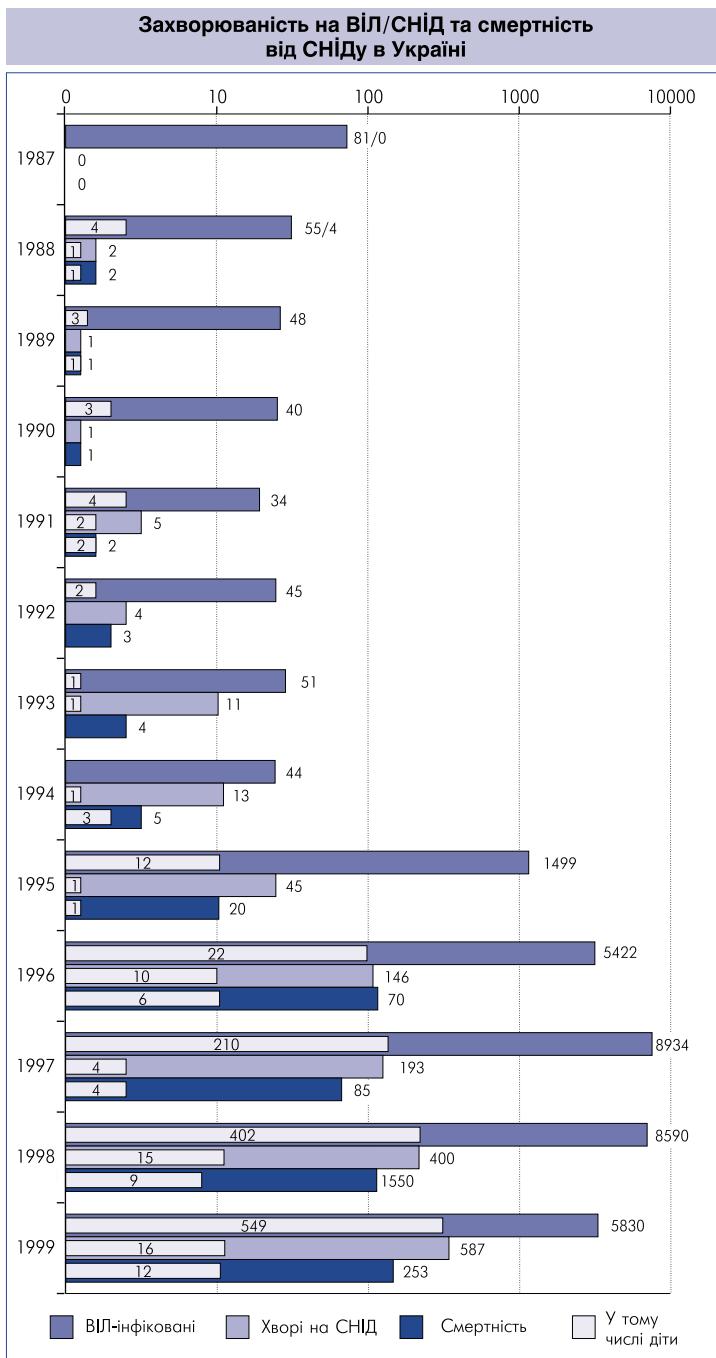
Сифіліс. Сифілісом в Україні хворіють майже в 100 разів частіше, ніж у країнах Східної та Центральної Європи¹⁷. Лише протягом 1992-1997рр. захворюваність сифілісом зросла в 15 разів, а в деяких областях це зростання ще значніше: наприклад, у Донецькій області — в 23 рази¹⁸. В цілому по Україні протягом 1990-1999рр. кількість випадків захворювань зросла більш ніж у 18 разів

Захворюваність на сифіліс

(з 3100 в 1990р. до 56,8 тис. у 1999р.), а чисельність хворих — майже в 12 разів.

Прогностично негативною ознакою є те, що хвороба набуває поширення серед дітей та підлітків. Показник кількості захворювань

на 100 тис. населення відповідного віку протягом 1994-1998рр. зріс: серед дітей — більш ніж вчетверо (з 1,5 до 6,7); серед підлітків — майже в півтора рази (зі 104,4 до 152,7)¹⁹.

ВІЛ/СНІД. У доповіді експертів UNAIDS і ВООЗ за 1999р. відзначалося, що Україна має «найбільшу драматичну» епідемічну ситуацію з ВІЛ/СНІД серед країн колишнього СРСР²⁰.

Першого ВІЛ-інфікованого в Україні було зареєстровано в 1987р. Всього за 14 років, на кінець 2000р., чисельність офіційно зареєстрованих ВІЛ-інфікованих досягла близько 36 тис. осіб; з них — 2025 дітей і 1977 тих, у кого кінцева стадія хвороби — СНІД; померли від СНІД 955 дорослих і 45 дітей. Лише протягом 2000р. було виявлено 6212 нових хворих, з яких 737 — діти (майже кожен дев'ятий хворий). Водночас, експерти вважають, що число хворих на ВІЛ/СНІД є в Україні набагато вищим від офіційного — близько 285 тис. осіб²¹. При цьому 75% інфікованих — молодь віком від 15 до 29 років.

За нормативами ВООЗ, порогом епідемії ВІЛ/СНІД вважається 70 випадків захворювання на 100 тис. населення. В чотирьох областях України (Дніпропетровській, Донецькій, Миколаївській, Одеській) цей показник перевищено в три-чотири рази (див. карту²²).

Епідемічну ситуацію з ВІЛ/СНІД ускладнюють кілька чинників, вплив яких може привести до повномасштабної епідемії:

(1) за темпами поширення ВІЛ/СНІД Україна є лідером серед європейських країн: щомісяця реєструється близько 500 нових випадків захворювання. Для порівняння: в Польщі — не більше 40; **(2) хвороба вийшла за межі груп ризику** і вражає загальну популяцію. Наприклад, у 1999р. в Україні було офіційно зареєстровано понад 2200 ВІЛ-інфікованих донорів крові²³. Отже, через брак тест-систем, відсутність належного контролю в медичних та побутових закладах наражається на небезпеку інфікування практично кожен²⁴; **(3) ВІЛ-інфекція отримала поширення в тимчасово закритих середовищах — в армії та місцях позбавлення волі**, де вона досить швидко може набути загрозливих масштабів через неминучі в цих середовищах мікротравматизм, поранення тощо.

¹⁹ Державна доповідь про становище дітей в Україні (за підсумками 1998р.). — Київ, 1999, с.81.

²⁰ Див.: Эпидемия ВИЧ-инфекции. — Зеркало недели, 4 декабря 1999р., с.13.

²¹ Кирик О. 285 тисяч уражених. — Влада і політика, 8 березня 2001р., с.16.

²² Пархоменко І. Шприци смерті. — День, 23 лютого 2001р., с.2.

²³ Гураль А. О чём умолчал г-н Иvasюк... — Зеркало недели, 12 февраля 1999г., с.13.

²⁴ Так, наприклад, в Чернігівській області відсутність протягом тривалого часу тест-систем спричинила зараження ВІЛ-інфекцією хворих і породіль в медичних закладах. Див.: Фоменко В., Хоменко И. Медики безоружні перед бедою. — Зеркало недели, 12 февраля 1999г., с.13.

Рівень захворюваності на ВІЛ/СНІД по регіонах України (станом на 1999р.)

ВІЛ/СНІД в армії. За словами головного інфекціоніста Міністерства оборони України, начальника клініки інфекційних хвороб Головного військового клінічного госпіталю Міністерства оборони України М.Городецького, стан справ із захворюваністю на СНІД у Збройних Силах щороку погіршується. Так, якщо протягом 1987-1995рр. серед військовослужбовців було виявлено та взято під медичний нагляд 15 ВІЛ-інфікованих осіб, то протягом 1996р. — 52, в 1997р. — 86 осіб. При цьому **майже 80% ВІЛ-інфікованих військовослужбовців виявляють випадково** (під час дослідження донорської крові або обслідування хворих за клінічними показниками) — це свідчить, що реальна чисельність ВІЛ-інфікованих у Збройних Силах значно вища. Встановлено, що **серед ВІЛ-інфікованих — близько 40% є донорами** (щороку в Збройних Силах донорську кров здають понад 20 тис. військовослужбовці²⁵), а більше 40% — до призову в армію вживали наркотики ін'екційним шляхом²⁶.

В цілому, динаміка основних показників стану здоров'я населення України протягом 1990-1999рр. свідчить про його значне погіршення. Набули усталеного характеру тенденції до збільшення кількості захворювань,

ВІЛ/СНІД у місцях позбавлення волі. За інформацією заступника начальника управління охорони здоров'я МВС України А.Гунченка, в 1987-1998рр. у слідчих ізоляторах та місцях позбавлення волі було виявлено 7072 ВІЛ-інфікованих; протягом 1996-1997рр. реєстрували по 200-300 ВІЛ-інфікованих щомісяця²⁷. Але, за свідченням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, в 1998-1999рр. **кількість обстежень контингенту пенітенціарних установ була скорочена втричі**²⁸. Отже, зараз достовірної інформації про рівень поширення інфекції в цих установах немає.

зменшення чисельності осіб з високими показниками здоров'я, зростання рівня смертності людей працездатного віку, скорочення тривалості життя.

За рівнем і темпами поширення таких смертельно небезпечних хвороб, як туберкульоз і ВІЛ/СНІД, Україна перебуває в передепідемічному стані²⁹, а якщо враховувати нормативи ВООЗ, то захворювання на туберкульоз вже зараз має в Україні характер епідемії. За оцінками фахівців, за умови невживання термінових заходів, через 5-7 років кожен третій житель країни може бути вражений туберкульозом або ВІЛ-інфекцією.

Негативною прогностичною ознакою є високий рівень захворюваності дітей, що створює реальну небезпеку відтворення низьких показників здоров'я наступних поколінь і подовження демографічної кризи на віддалену перспективу.

Така ситуація безумовно свідчить про масове й системне порушення конституційного права громадян України на охорону здоров'я і вимагає вживання термінових заходів для покращання ситуації.

1.2 ОСНОВНІ ЧИННИКИ ЯКОСТІ ЖИТТЯ

Основними чинниками базового рівня якості життя є умови життя (рівень економічного забезпечення, якість житла)³⁰, безпека довкілля, стан і доступність системи медичного захисту.

В цьому підрозділі аналізуються статистичні дані, а також результати дослідження громадської думки стосовно умов життя населення України, здійсненого соціологічною службою УЦЕПД³¹.

ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ³²

Динаміка основних соціально-економічних показників протягом 1990-1999рр. свідчить про різке погіршення якості життя переважної більшості населення. Відбулася

²⁵ Гудзovskyi O., Rogovoi O. Подбаемо про життя і безпеку кожного з нас. — Народна армія, 14 березня 2001р., с.7.

²⁶ Суржик O. У военных еще один враг — ВИЧ-инфекция. — Зеркало недели, 13 февраля 1999г., с.13.

²⁷ Там само.

²⁸ Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні..., с.313.

²⁹ Зокрема, характеризуючи становище зі СНІД, перший заступник керівника Головного управління охорони здоров'я Київської міської державної адміністрації В.Загородній стверджує, що Україна «перебуває в передепідемічному періоді». Див.: Каждый месяц — на 500 ВИЧ-инфицированных больше». — МК Украина, 15 февраля 2001г., с.2.

³⁰ Умовам життя надається виключного значення, з огляду на їх роль у підтриманні здоров'я людини як необхідної передумової життя. Згідно з методикою, виробленою ВООЗ, стан здоров'я людини (і відповідно, популяції в цілому) залежить на 60% від умов життя, на 30% — від стану навколошнього середовища, і нарешті на 10% — від рівня системи охорони здоров'я і її доступності для всіх членів суспільства.

³¹ Опитування проведено в усіх регіонах України в лютому-березні 2001р. Опитано 2037 осіб віком від 18 років. Дослідження з економічних питань стало можливим завдяки програмі Freedom House «Партнерство за реформи в Україні», яка виконується за сприяння USAID.

³² Наявність вагомої частки тіньового сектору в економіці України не дає можливості з високим рівнем достовірності встановити реальний розмір доходів населення. Водночас, такі показники, як середні розміри зарплат і пенсій, частка зарплати та пенсії в структурі доходів, структура видатків тощо досить точно характеризують економічне становище населення України.

поляризація населення за рівнем доходів і, відповідно, за рівнем життя³³. Середній клас — основа соціальної та політичної стабільності будь-якого суспільства — в Україні перебуває в зародковому стані. Його чисельність не є значимою ні в економічному (активність на споживчому ринку), ні в соціальному плані.

Основними чинниками економічного становища більшості населення України протягом 1991-2000рр. були: втрата заощаджень, зумовлена гіперінфляцією 1991-1993рр.; поширення безробіття; зменшення розмірів заробітних плат і пенсій та їх знецінення через інфляцію; зростання цін, у першу чергу, в секторах з монопольною пропозицією (ціни на енергоносії, комунальні послуги та квартплата³⁴, комунальний транспорт тощо).

Безробіття. Станом на початок 2001р., рівень зареєстрованого безробіття в Україні становив 4,2%³⁵; за експертними оцінками, з урахуванням прихованого безробіття, частка економічно активного населення країни, позбавленого роботи, сягає 35-40%. Надзвичайно негативними ознаками безробіття в Україні є наступні: вагому частку безробітніх становить молодь 15-24 років (у 1999р. — 30%); безробіття набуває застійного характеру: в 1999р. більше половини (56,3%) безробітніх не мали роботи більше одного року; набуває поширення сімейне безробіття (коли роботу втрачають усі працездатні члени сім'ї) — це явище особливо характерне для малих міст та міст-супутників крупних промислових підприємств³⁶.

Якщо врахувати, що наймана праця є головним джерелом доходу для великої частини населення, то стає зрозумілим, що безробіття може мати катастрофічні наслідки для людини та її сім'ї.

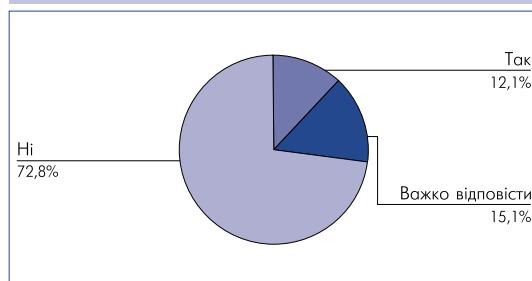
Загроза безробіття перетворюється на постійний чинник соціально-стресового стану в суспільстві. Безробіття молоді може мати негативні соціальні наслідки: зростання злочинності, поширення екстремістських наст-

роїв, наркоманії, алкоголізму тощо. Набуття безробіттям застійного характеру здатне збільшити економічну еміграцію — від'їзд громадян України за кордон у пошуках роботи. За різними даними, понад 2 млн. українських громадян виїжджають на заробітки за кордон; при цьому неподінокими є випадки залучення їх до нелегальних форм діяльності³⁷.

Поширення безробіття зумовлює досить пессимістичні оцінки громадянами України майбутньої долі своїх дітей на ринку праці. Згідно з результатами соціологічного дослідження УЦЕПД, переважна більшість опитаних (72,8%) не впевнені в тому, що, живучи в Україні, їх діти зможуть отримати роботу, яка відповідатиме їх бажанню; протилежної думки дотримуються лише 11,7% респондентів³⁸.

Чи впевнені Ви в тому, що Ваші діти, живучи в Україні, зможуть отримати роботу, яка відповідатиме їх бажанню?

% опитаних респондентів

Заробітна плата. Наявність роботи не гарантує якісного рівня життя, оскільки, *по-перше*, рівень зарплати в Україні є критично низьким, *по-друге*, хронічного характеру набули невиплати зарплати. Не дивлячись на певне покращання ситуації протягом 2000р., заборгованість по зарплаті залишилася і, станом на 10 січня 2001р., складала 4,9 млрд. грн; понад дві третини цієї суми припадає на недержавний сектор виробництва³⁹.

Розміри мінімальної та середньої зарплат є нижчими від рівня прожиткового мінімуму — нормативу, який визначає набір продуктів

³³ За даними соціологічних досліджень, проведеними в жовтні 2000р., 20% сімей з найвищим рівнем доходів отримували 47,1% загального суспільного доходу, а 20% сімей з найнижчим рівнем доходів — лише 4,7%, тобто співвідношення доходів складає 10:1.

³⁴ Протягом 1992-1996рр. відбулися 12 етапів централізованого підвищення розмірів квартирної плати та тарифів на комунальні послуги. З 1999р. ціни та тарифи встановлюються на регіональному рівні і, за визнанням фахівців, досить хаотично, а часто — невіправдано завищуються. Див.: Реформа оплати житлово-комунальних послуг: особливості і проблеми. — Україна-Business, 20 лютого 2001р., с.14.

³⁵ Рівень безробіття в Україні, розрахований за методикою МОП, становив на вересень 2000р., складав — 11,7% економічно активного населення, або 12,5% населення працездатного віку. Див.: Тенденції української економіки. — Українсько-європейський консультаційний центр з питань законодавства. UEPLAC, грудень 2000р., с.29.

³⁶ Праця України 1999. Статистичний збірник. — Київ, 2000, с.11.

³⁷ Так, наприклад, Управління СБУ в Івано-Франківській області поширило інформацію про те, що останнім часом зросла чисельність жителів Прикарпаття, які виїжджають за кордон з метою служби в військових і воєнізованих формуваннях, у т.ч. — незаконних. Ряд колишніх жителів Івано-Франківської області проходять службу в іноземному Французькому легіоні. В СБУ вважають, що за існуючого соціально-економічного становища ця тенденція буде поглиблюватися. Див.: Романюк А. Желаючих стать «пушечним мясом» все більше. — Сьогодні, 21 лютого 2001р., с.2.

³⁸ Далі по тексту, якщо інше не обумовлене, наводяться результати цього ж дослідження. Було опитано 2037 респондентів віком від 18 років в усіх регіонах України. Дякі питання анкети передбачали вибір респондентом усіх прийнятних варіантів відповіді, тому сума тих, хто відповів, не завжди дорівнює 100%.

³⁹ Див.: Королюк В. Заробітна плата: оптимістичні заяви і сумні реалії. — Голос України, 14 лютого 2001р., с.1,2.

харчування, промислових товарів і побутових послуг, необхідних для фізіологічного виживання: в 2000р. середня зарплата складала лише 85% прожиткового мінімуму⁴⁰. При цьому, реальна зарплата має тенденцію до скорочення: так, у 2000р. реальна середньомісячна зарплата зменшилася на 0,9%, порівняно з 1999р.

Водночас, немає перспективи відчутного підвищення розміру зарплат. Урядом передбачене зростання реальної зарплати в 2001р. на 2,9%, порівняно з 2000р. За темпу росту реальної зарплати в 2,9% на рік, **рівня реальної зарплати 1990р. буде досягнуто лише через 40 років**, тобто не за життя нинішнього продуктивного покоління.

Пенсійне забезпечення. За світовими стандартами, середньомісячна пенсія має становити не менше 70% середньомісячної зарплати; в Україні вона складає менше третини середньомісячної зарплати — лише 31,7%⁴¹. У вересні 2000р. Уряд України повідомив, що заборгованості з виплат пенсій повністю погашені, а з 1 березня 2001р. розпочалося поетапне підвищення пенсій.

Водночас, високий рівень інфляції призводить до щорічного зменшення реальних розмірів пенсій. Так, попри підвищення номінального розміру пенсій, здійсненого в 2000р., індекс середньомісячної пенсії в реальному обчисленні, порівняно з 1999р., склав усього 88,2%.

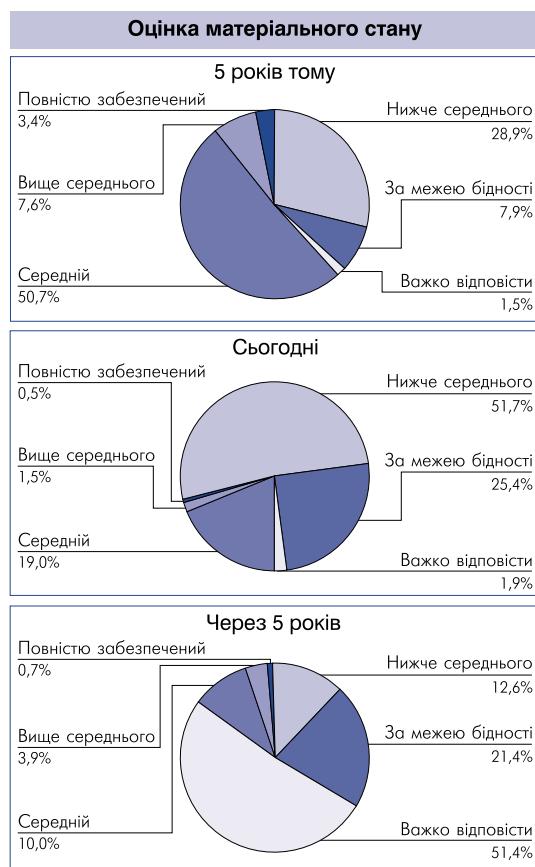
В результаті, тенденція до зниження доходів населення набула сталого характеру⁴². Зараз в Україні налічується понад 1 млн. сімей, в яких середньодушовий доход не досягає 50 грн. на місяць, у більш як 100 тис. сімей він не перевищує навіть 20 грн⁴³.

Зміщення все нових і нових верств суспільства до категорії малозабезпечених набуло такого поширення, що існування в Україні бідності та злиденності визнане офіційно⁴⁴. За підсумками 2000р., до категорії бідних віднесено 27,8% населення (13,7 млн. осіб); до злидених — 14,2%⁴⁵ (майже 7 млн. осіб).

До злидених верств населення, згідно з офіційним визначенням, «належать ті, хто не з власної волі позбавлений найнеобхіднішого:

належного житла, їжі, одягу, здоров'я». Отже, кожен **сьомий житель України позбавлений сьогодні найнеобхідніших умов життя**.

Відчутне погіршення матеріального стану значної частини населення протягом нетривалого часу та відсутність змін на краще зумовлюють **високий ступінь непевності людей у завтрашньому дні**. Як видно з діаграмами «Оцінка населенням матеріального стану», більше половини (51,4%) опитаних не можуть з певністю сказати, до якої суспільній верстві, за рівнем матеріального забезпечення, вони належатимуть через п'ять років. Це свідчить про соціальну нестабільність суспільства та втрату значною частиною населення позитивних життєвих перспектив.

Ряд обставин дає підстави **прогнозувати не лише усталення бідності значної частини суспільства, але й її розширеного відтворення**

⁴⁰ За словами голови Федерації профспілок України В.Стояна, зарплату, нижчу від прожиткового мінімуму, отримували в 2000р. близько 80% працівників промисловості. Див.: Голібардов Є. Дайте вижити на прожитковий мінімум. — Вечірній Київ, 8 лютого, 2001р., с.3.

⁴¹ Підсумки соціально-економічного розвитку України у 2000р. та завдання на 2001р. Виступ Президента України Л.Д.Кучми на засіданні Національної Ради з узгодження діяльності загальнодержавних і регіональних органів та місцевого самоврядування. — Урядовий кур'єр, 14 березня 2001р., с.5.

⁴² Не дивлячись на те, що зарплати та пенсії не вичерпують джерела доходів населення, вони продовжують становити переважну частку в структурі доходів.

⁴³ Реалії і перспективи соціальної політики. — Урядовий кур'єр, 4 березня 2000р., с.10.

⁴⁴ Підсумки соціально-економічного розвитку України у 2000р. та завдання на 2001р.: Виступ Президента України Л.Д.Кучми на засіданні Національної Ради з узгодження діяльності загальнодержавних і регіональних органів та місцевого самоврядування. — Урядовий кур'єр, 14 березня 2001р., с.5; Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2000 році». — Київ, 2001, с.65.

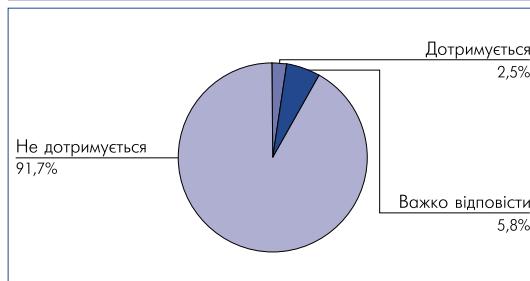
⁴⁵ Перша спроба встановити рівень та глибину бідності в Україні відноситься до 1996р. — Міжнародного року боротьби з бідністю. Тоді було констатовано, що рівень бідності в Україні складає близько 32% населення (29,5% сімей); показник глибини бідності становив 9,6%. Див.: 1996. Україна: Людський розвиток. Звіт. — Київ, 1996, с.30-31.

та набуття нею хронічних форм; головна з них — бідність сімей з дітьми, в першу чергу — багатодітних сімей. Близько 78% бідних становлять сім'ї, де один із дорослих має роботу; при зайнятості обох батьків 26,1% сімей з дітьми (без інших утриманців) є бідними⁴⁶. За нинішніх умов, діти з бідних сімей вже не зможуть мати якісне здоров'я, отримати якісну освіту, відповідно — професію, отже будуть приречені на спадкову бідність.

Структура витрат. Структура витрат українських сімей дедалі більше наближається до моделі, характерної для слаборозвинутих країн. У 1990р. середня українська сім'я витрачала на харчування близько 33% сукупного доходу, в 1993р. — 57%, у 2000р. — 65,5%. Водночас, у 1999р. витрати на освіту та медичне обслуговування становили в структурі грошових витрат середньої сім'ї лише 1,5% та 3,3%, відповідно. При цьому витрати більшої частини доходу сім'ї на харчування жодним чином не означають, що це харчування є якісним, калорійним та екологічно чистим. Енергетична цінність харчування близько 10 млн. осіб (кожного п'ятого жителя України) відповідає, за нормативами ВООЗ, межі бідності⁴⁹.

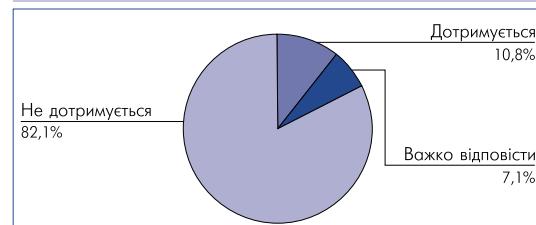
Громадська думка вкрай негативно оцінює реальний рівень дотримання задекларованого Конституцією України права людини на достатній рівень життя для себе і для своєї сім'ї. Як свідчать результати соціологічного дослідження УЦЕПД, абсолютна більшість населення — 91,7% — вважають, що це право в Україні не дотримується, лише 2,5% опитаних мають протилежну думку.

Чи дотримується в Україні право громадян на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї?
% опитаних респондентів

Бідність працюючих зумовлює досить негативні оцінки громадянами рівня дотримання гарантованого Конституцією України права на працю та можливість заробляти на життя цією працею — переважна більшість опитаних соціологічною службою УЦЕПД (82,1%) вважають, що в Україні це право не дотримується.

Чи дотримується в Україні право громадян на працю та можливість заробляти на життя цією працею?
% опитаних респондентів

Житло. Термінового покращання житлових умов потребують 17 млн. громадян України⁵⁰. Офіційно вважаються аварійними 4 млн кв. м. житлового фонду країни⁵¹. 72 млн кв. м. житлового фонду (або 23% фонду всіх міст країни) припадає на некомфортне житло («хрущовки»)⁵². Кожна сьома сім'я (13% населення) не має окремого житла і мешкає в гуртожитку, або тимчасово орендує квартиру. Існує 116 тис. комунальних квартир, де мешкають по дві і більше сімей. **Понад 2 млн. сімей (більше 6 млн. осіб)** стоять у черзі на поліпшення житлових умов. Щорічно цей список збільшується на 200 тис. сімей. Отже, приблизно кожен третій громадянин України має житлову площину, вдвічі меншу від санітарно-гігієнічної норми і втричі — від норми здорового проживання.

Водночас, обсяги будівництва житла протягом 1990-1999рр. скоротилися майже втрічі (з 17,4 млн. кв. м. у 1990р. до 6,2 млн. кв. м. у 1999р.), а за показником кількості збудованих квартир — майже в чотири рази (з 279 тис. квартир у 1990р. до 74 тис. — у 1999р.). За передніми даними, в 2000р. обсяги будівництва житла, порівняно з 1999р., впали на 10%⁵³. Скорочення відбувається, головним чином, за рахунок будівництва недорогого житла.

⁴⁶ Беба П. Виробити стратегію подолання бідності. — Урядовий кур'єр, 17 березня 2001р., с.3.

⁴⁷ Україна. Людський розвиток. Звіт 1995. — Київ, 1995, с.10.

⁴⁸ За даними Держкомстату, в першому півріччі 2000р. малозабезпеченні сім'ї витрачали на харчування 76,2% доходу; найбільш заможні — 55,9%. Див.: Експрес-доповідь, 12 листопада 2000р., с.3. Для порівняння: витрати на харчування в США становлять 8-16% від доходу сім'ї.

⁴⁹ Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2000 році». — Київ, 2000, с.71.

⁵⁰ Ці люди живуть в умовах, наближених до мінімальних санітарно-гігієнічних норм, зокрема, розмір загальної житлової площини в них ледве перевищує 6,5 кв.м. на одну особу, що не дозволяє їм стати на чергу для поліпшення житлових умов. Довідково: чинна санітарна норма житла — 13,65 кв. м.; норма здорового проживання — 21 кв. м.

⁵¹ Пиріжок Л. Соціальне житло — не гетто. — Україна молода, 2 березня 2001р., с.13.

⁵² Степанчук І. Мрія про нові «хрущовки». — Україна молода, 2 березня 2001р., с.13.

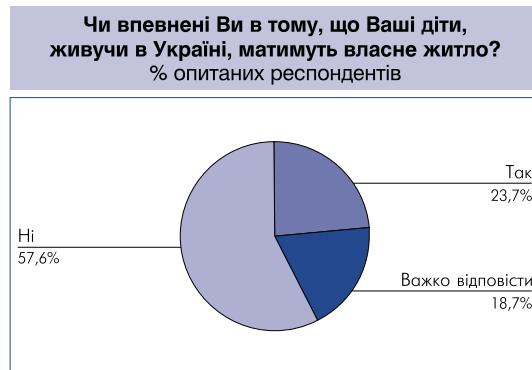
⁵³ Див.: Золотухин А. Ни бум-бум. — Бізнес, 5 марта 2001г., с.64.

Соціально значимої (тобто загально-доступної) системи довготермінового кредитування будівництва житла практично не існує. Програми кредитування громадян для будівництва житла розгорнуто лише в Києві та Дніпропетровську. При цьому в Києві один квадратний метр житла коштує від 1400 грн., терміни кредиту, як правило, не перевищують десяти років⁵⁴. Таким чином, за сучасного рівня оплати праці, на однокімнатну квартиру загальною площею 40 кв. м. (на рівні санітарної норми) сім'я з двох дорослих осіб, які працюють і отримують середню зарплату, має заощаджувати кошти протягом 20 років, не витрачаючи жодної копійки ні на що (і це не враховуючи сплати відсотків за кредит, які становлять зараз 35-40% на рік у національній валюті).

Отже, обнадійливих перспектив доступності якісного житла для переважної більшості громадян не існує.

Населення оцінює ситуацію із забезпеченням житлом вкрай пессимістично. Згідно з результатами соціологічного дослідження УЦЕПД, переважна більшість (74,5%) громадян вважають, що в Україні не дотримується право людини на житло, лише 14,6% опитаних мають протилежну думку. Водночас, 57,6% респондентів не впевнені в тому, що їх діти, живучи в Україні, зможуть мати власне житло; більш оптимістичними є майже чверть громадян (23,7%).

Загалом, тривала економічна криза в Україні призвела до різкого падіння рівня життя більшості населення. Значна частина пенсіонерів, молоді, сімей з дітьми позбавлені якісного харчування, житла, побутових умов. Бідність набула усталених форм і виявляє тенденцію до подальшого поширення.

Загроза безробіття та бідності є постійним чинником соціально-стресового стану в суспільстві, джерелом соціальної напруги та нестабільності.

Поширення бідності зумовлює погіршення стану здоров'я населення, скорочення тривалості життя. Для окремої людини бідність є фактично позбавленням свободи вибору, переворенням її життя на боротьбу за виживання. Кожен сьомий житель України позбавлений сьогодні найнеобхідніших умов життя.

СТАН ДОВКІЛЛЯ

Безпечне довкілля — одна з базових передумов життя людини. Головна його складова — екологічна⁵⁵. В Україні екологічна ситуація близька до критичної, що зумовлено не лише наслідками аварії на ЧАЕС, але й тривалим нехтуванням державою природоохоронними вимогами, невирішеністю проблем утилізації відходів, обов'язкового будівництва промисловими підприємствами та підприємствами АПК очисних систем тощо.

Територія країни перевантажена шкідливими відходами промисловості. За даними Міністерства екології і природних ресурсів, в Україні нагромаджено 25 млрд. т відходів, а загальна площа їх захоронення досягає 160 тис. гектарів⁵⁶. **Високим є рівень забруднення атмосфери.** Кожен рік в Україні викидається в атмосферу більше 6 млн. т шкідливих речовин, з них 31% — від автотранспорту⁵⁷. 27% території України (Донецько-Придніпровський регіон) мають критичну ситуацію за показниками забруднення атмосфери шкідливими промисловими викидами.

Стан водних джерел України фахівці кваліфікують як катастрофічний. П'ята частина загального обсягу води, що споживається населенням України, не відповідає чинним нормам на питну воду, проте її вживають близько 10 млн. жителів; переважна більшість громадян України — 30 млн. — споживають воду негарантованої якості, і лише 10 млн. жителів мають доброкісну питну воду⁵⁸. Між тим, за оцінками експертів ВООЗ, близько 70-80% усіх захворювань у світі пов'язані саме зі споживанням неякісної води⁵⁹.

Водночас, природоохоронна діяльність потребує на вкрай незадовільному рівні. В Україні на одного жителя припадає \$3 природоохоронних асигнувань, тоді як у Німеччині — \$150, Польщі — \$30; Литві,

⁵⁴ Соціально значимими вважається кредитування будівництва житла на 20 і більше років.

⁵⁵ До поняття безпечноного довкілля входять декілька складових, наприклад, безпека доріг, будівель, показники громадського порядку тощо.

⁵⁶ Так, лише в районі м.Дніпродзержинська утворилося дев'ять хвостосховищ, в яких було складено 30 млн. т радіоактивних відходів. Див.: Природа — це не тільки ресурси. — Україна и мир сьогодні, 24 марта 2001г., с.12.

⁵⁷ В особливо складному становищі перебуває Донецько-Придніпровський регіон, що займає 27% території країни, а його викиди становлять 81% загального обсягу викидів по країні. Див.: там само.

⁵⁸ Гончарук В. Лише кожен п'ятий українець споживає чисту воду. — Світ, №1-2, січень 2001р., с.5.

⁵⁹ «Чорні плями» України. — Україна і світ сьогодні, 25 листопада 2000р., с.13.

Росії — \$15⁶⁰. Верховна Рада України ще 27 лютого 1997р. затвердила Національну програму екологічного оздоровлення басейну Дніпра та поліпшення якості питної води. Однак, через обмеженість фінансування програма реально не виконується.

Населення фактично позбавлене інформації про реальний екологічний стан довкілля. Система екологічного моніторингу не функціонує через відсутність фінансування; не здійснюються наукові розробки з районування України відповідно до оцінки екологічного ризику за показниками природного та техногенного характеру⁶¹. До цих пір достеменно не відомі причини спровокованих техногенними чинниками масових захворювань у Вінницькій, Миколаївській та Чернівецькій областях.

Екологічний стан довкілля в Україні не відповідає вимогам безпеки життя і здоров'я людини. На думку фахівців, 60% захворювань в країні спровоковані екологічними чинниками. Отже, право людини на безпечне довкілля не забезпечується, порушується також право громадян на інформацію стосовно екологічної ситуації в країні.

СТАН СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВЯ ТА ДОСТУПНІСТЬ МЕДИЧНОГО ЗАХИСТУ

Система медичного захисту потребує першорядної уваги з боку держави — з огляду на нездовільний стан здоров'я населення та тенденцій до його погіршення. Проте, **стан вітчизняної медицини є, за визначенням ВООЗ, критичним**.

За показником витрат на охорону здоров'я в розрахунку на одного жителя, Україна займає 111 місце серед 191 країни світу та восьме — серед країн СНД⁶²; за рівнем досягнення цілей охорони здоров'я — 60 місце. Витрати на охорону здоров'я на одного жителя в Україні не лише є недостатніми, але й демонструють стала тенденцію до скорочення: так, якщо в 1997р. вони становили \$47,3, в 1998р. — \$32,2, то в 2000р. — лише \$13. Для порівняння: у Великій Британії витрати на охорону здоров'я, в розрахунку на одного жителя, складають \$700; у США — \$3750. При цьому частка державних витрат становить:

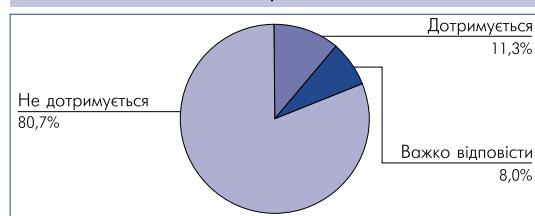
у США — 42%; Канаді — 74%; Німеччині — 78%; Великій Британії — 86%.

За показником частки ВВП, спрямованої на охорону здоров'я, Україна відстас не лише від розвинутих країн (де витрати на охорону здоров'я становлять близько 8% ВВП), але й від країн з середнім і навіть низьким рівнем доходів, де цей показник — 4% ВВП. В Україні в 2000р. він становив лише 2,7% ВВП⁶³.

В результаті, за оцінками фахівців, потреби населення в медичних послугах задовольняються лише на 30%⁶⁴. Жодна з десяти національних програм у сфері охорони здоров'я не виконується в повному обсязі⁶⁵. Внаслідок цього, зокрема, хворі на тяжкі хронічні захворювання, лікування яких повинна брати на себе держава, часто лишаються без допомоги. Так, за даними Міністерства охорони здоров'я, лише в 2000р. *вперше за останні дев'ять років* кожен хворий на туберкульоз був повністю і безкоштовно забезпечений ліками для курсу лікування⁶⁶; практично не отримують лікування хворі на гемофілію, внаслідок чого середня тривалість їх життя обмежена 30 роками⁶⁷; надзвичайно гострою є проблема забезпечення інсуліном хворих на цукровий діабет.

Про нездовільний стан медичного захисту свідчать і результати соціологічного дослідження УЦЕПД, згідно з якими переважна більшість населення (80,7%) вважають, що право громадян на охорону здоров'я в Україні не дотримується; протилежну думку висловили лише 11,3% опитаних. Водночас, 72,4% опитаних не впевнені в тому, що їх діти, живучи в Україні, зможуть користуватися якісними послугами з охорони здоров'я, оптимістичними є відповіді лише 11,7% респондентів.

Чи дотримується в Україні право громадянині на охорону здоров'я? % опитаних респондентів

⁶⁰ Див.: Кравцов В. Економіка має бути «чистою». — Україна і світ сьогодні, 25 листопада 2000р., с.12.

⁶¹ Экологическая слепота: такой диагноз ставят Украине специалисты по охране природы. — Київський телеграфъ, 12 февраля 2001г., с.18.

⁶² Попереду України — країни Балтії, Білорусь, Росія, Молдова, Вірменія.

⁶³ Виклад виступу міністра охорони здоров'я України на засіданні Верховної Ради України 14 листопада 2000р. Для порівняння: у Великій Британії витрати на охорону здоров'я складають 5,9% ВВП; Польща — 6,2%; Японія — 8,3%; Німеччині — 9,0%; США — 14%. За нормативами ВООЗ, витрати на охорону не можуть бути меншими від 5% ВВП, у протилежному випадку галузь стає не лише неефективною, але й недієздатною.

⁶⁴ Там само, с.310.

⁶⁵ Так, Національна програма імунопрофілактики населення на 1993-2000р. фактично не фінансувалася. Весь обсяг вакцинації населення в Україні здійснювався за рахунок гуманітарної допомоги, яка при цьому щороку скорочувалася: в 1993-1996рр. гуманітарні поставки складали 50% річної потреби, в 1997р. — зменшилися до 7%, а в 1998р. — не були передбачені зовсім. Державний бюджет України коштів на централізовану закупівлю вакцин не передбачав. За інформацією міністра охорони здоров'я України В.Москаленка, повне фінансування потреб у вакцинах передбачене лише в 2001р. Див.: Виклад виступу міністра охорони здоров'я України на засіданні Верховної Ради України 14 листопада 2000р.

⁶⁶ Туберкулез и СПИД — проблемы политические. — Сегодня, 14 февраля 2001г., с.8.

⁶⁷ Диценко Л. Обескровленная страна. — Київський телеграфъ, 5 марта 2001г., с.19.

Зростання обсягу платних медичних послуг та їх надмірно висока вартість все більше скороють доступність медичного захисту для переважної більшості населення⁶⁸. Прем'єр-міністр України В.Ющенко визнав, що 10% громадян України взагалі не мають можливості користуватися медичною допомогою. На думку заступника голови міської державної адміністрації м.Києва В.Бідного, «це ще занижена цифра — реально вона вища»⁶⁹. Вже не є рідкістю випадки, коли хворі помирають, не будучи в змозі оплатити необхідні медичні послуги або медикаменти⁷⁰.

Певне уявлення про справжній рівень доступності медичної допомоги для громадян України дають результати соціологічного дослідження УЦЕПД — 54,5% опитаних повідомили, що ім доводилося відмовлятися від медичного обстеження або медичної допомоги (лікування в стаціонарі, операції, придбання необхідних ліків) з причини відсутності коштів.

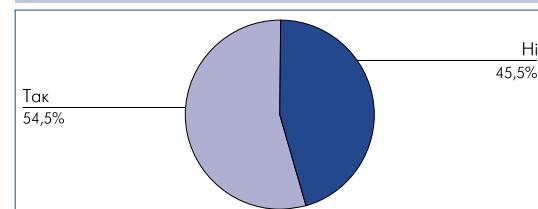
Якість медичної допомоги населенню погіршується внаслідок постійного скорочення кількості медичних закладів та чисельності медичних працівників. Кількість лікарняних закладів протягом 1990-1999рр. скоротилася на 15% (з 3900 до 3300); лише протягом 1997-1998рр. було скорочено 253,5 тис. штатних посад у галузі охорони здоров'я та 151,4 тис. лікарняних ліжок.

Протягом 1990-1999рр. якість життя населення України стало знижуватися. Майже третина населення офіційно віднесена до груп бідних або злиденних. Обмежується доступність медичного захисту. Погіршуються показники здоров'я населення, включаючи дітей. Набувають поширення соціально небезпечні захворювання. Скорочується середня тривалість життя. Кризовою є демографічна ситуація. Якість життя більшості населення не відповідає сучасним світовим нормам.

В результаті, в Україні падають практично всі показники людського розвитку. Всього за вісім років у рейтингу ООН за індексом людського розвитку Україна змістилася з 33-ї позиції серед 170 держав світу в 1992р. на 91-у в 1999р.

Є підстави стверджувати, що значна частина населення перебуває в стані постійного стресу: за даними Українського центру клінічної імунології Міністерства охорони здоров'я, 50% населення України мають клінічні ознаки синдрому постійної втоми⁷³. Як засвідчили результати соціологічного дослідження УЦЕПД, високим є рівень непевності громадян у завтрашньому дні, в позитивних

Чи доводилося Вам відмовлятися від медичного обстеження, медичної допомоги з причини відсутності на це коштів?
% опитаних респондентів

Забезпеченість лікарями в деяких областях становить 32-40% від потреби⁷¹.

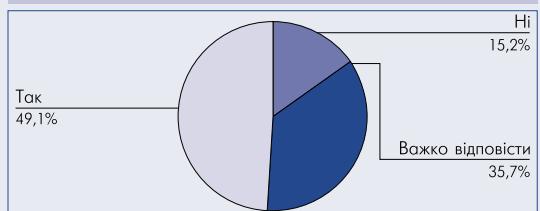
При цьому скорочення застосовується і до таких ланок системи медичної допомоги, що є критично важливими в нинішній епідемічній ситуації в Україні. Так, в умовах розгортання епідемії туберкульозу було скорочено 11% протитуберкульозних диспансерів, 28% профільних санаторіїв, 44% стаціонарних ліжок⁷².

В цілому, стан системи охорони здоров'я в Україні свідчить, що держава неналежним чином гарантує громадянам право на медичну допомогу. Обмеження доступу до медичного захисту створює реальну загрозу здоров'ю і життю людини, а крім того — провокує постійний страх захворіти, оскільки для багатьох сьогодні це означає повне зубожіння або й неможливість лікування.

соціальних перспективах власних дітей. Такий соціально-психологічний стан є сприятливим підґрунтам для втрати людьми сприйняття життя як цінності.

Останнє виразно ілюструють результати соціологічного дослідження УЦЕПД. На питання: «Чи впевнені Ви в тому, що Ваші діти, живучи в Україні, будуть вдячні Вам за те, що Ви дали їм життя?» ствердно відповіли менше половини (49,1%) респондентів; майже кожний шостий (15,2%) не має такої впевненості, майже 36% — не змогли відповісти на це просте питання.

Чи впевнені Ви в тому, що Ваші діти, живучи в Україні, будуть вдячні Вам за те, що Ви дали їм життя?
% опитаних респондентів

⁶⁸ Так, наприклад, у державній лікарні операція з пересадки нирки обходитьсь хворому в 56 тис. грн. Див.: Дацюк Л. Притулок для Сироти, або Декілька штрихів до портрета жінки-бізнесмена. — Хрестатик, 8 березня 2001р., с.8.

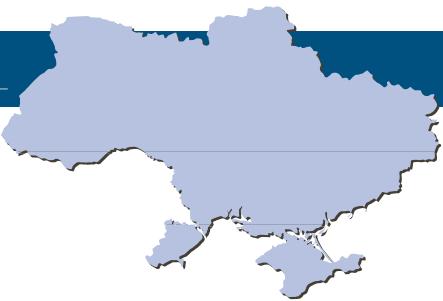
⁶⁹ Страхова медицина: за і против. — Урядовий кур'єр, 6 березня 2001р., с.7.

⁷⁰ Див., наприклад: Ісащенко С. Лікувати чи тільки ставити діагноз? — Президентський вісник, 20 січня 2001р., с.18.

⁷¹ Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні..., с.322.

⁷² Гуторова Л. Туберкульоз живе і перемагає. — Київські відомості, 24 березня 2000р., с.5.

⁷³ Синдром постійної втоми полягає у зниженні імунітету та депресії. Див.: Родіонова І. Хвороба молодих та активних. — Наша газета, 23 лютого 2001р., с.13.

2. ГУМАНІТАРНІ АСПЕКТИ ЯКОСТІ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ

Головні виміри і потреби людського життя мають не тільки матеріальну, але, в першу чергу, духовну природу. Тому поняття якості життя людини не вичерpuється лише базовим рівнем, а включає й гуманітарну складову.

В цьому розділі розглядаються основні аспекти забезпечення якості життя громадян України в гуманітарній сфері: право людини на освіту та доступ до культурних надбань, право на судовий захист своїх прав⁷⁴; виявляються небезпечні тенденції до гуманітарної кризи — обезцінення життя людини (збільшення кількості самогубств, відмова від дітонародження); аналізуються проблемні питання, що, можливо, визначатимуть у ближчій перспективі ставлення до життя людини — проблеми евтаназії та клонування.

2.1 ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГУМАНІТАРНОЇ СКЛАДОВОЇ ЯКОСТІ ЖИТТЯ

Стан суспільних інститутів, які забезпечують гуманітарну складову якості життя громадян України, визначається, перш за все, їх фінансуванням, кадровою забезпеченістю, розгалуженістю мережі їх закладів та установ.

На жаль, в Україні зберігається практика остаточного фінансування соціальних галузей, зокрема, систем освіти та культури. В результаті, скороочується мережа освітніх та культурних закладів, погіршується їх кадрове забезпечення та матеріально-технічний стан. Водночас, впроваджуються платні форми та види освітніх послуг, зростають ціни на квитки до театральних та концертних установ, що, з огляду на низьку платоспроможність, обмежує доступ громадян до освіти та культурних надбань. В результаті, це приводить до зниження культурно-освітнього рівня та можливостей повного розкриття духовних здібностей громадян України.

Доступність освіти та культури

Освіта. Обмежене фінансування освітньої галузі, впровадження платних форм навчання та скорочення мережі освітньо-виховних закладів зменшують доступність якісної освіти для населення України.

Станом на початок 2001р., загалом по Україні охоплено системою освіти лише 78,1% дітей і підлітків шкільного віку⁷⁵. Протягом

1990-1999рр. були закриті школи в селах з невеликою чисельністю дітей, внаслідок чого діти з цих сіл змушені навчатися в школах, розташованих за 8-10 км від місця проживання, що в умовах відсутності транспортного сполучення фактично позбавило їх можливості навчання. Поширенім явищем є нестача підручників — протягом 1996-1999рр. школам не додано 40 млн. підручників, один підручник припадав на чотирьох-п'ятьох учнів.

Бідність сімей з дітьми зумовлює трудову зайнятість дітей до 15 років, яка має переважно вимушений характер і перешкоджає отриманню дітьми та підлітками середньої, а часто — навіть початкової освіти. Серед дітей до 15 років працюють понад 400 тис. або 5,5% загальної чисельності цієї вікової групи; принаймні третина працюючих дітей нехтуєть навчанням заради заробітку⁷⁶.

В особливо несприятливих для отримання освіти умовах перебувають діти, які потребують соціальної допомоги та реабілітації. За даними Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, понад 10 тис. дітей з церебральним паралічом не мають змоги відвідувати спеціальні освітньо-реабілітаційні заклади через відсутність засобів пересування; діти з порушенням слуху забезпечені слуховими апаратами лише на 15%; сліпі діти не мають спеціальних зошитів та інших засобів для навчання. Забезпеченість учнів з порушенням інтелекту, слуху, зору спеціальними оновленими підручниками становить лише

⁷⁴ Стан забезпечення інших прав людини гуманітарного спрямування проаналізовано в попередніх аналітичних доповідях УЦЕПД. Так, стан забезпечення права на свободу слова докладно розглядається в аналітичній доповіді «Актуальні проблеми інформаційної безпеки України». — Національна безпека і оборона, 2001, №1, с.2-59; забезпечення права на свободу совісті — в аналітичній доповіді «Церква і суспільство в Україні: проблеми взаємовідносин». — Національна безпека і оборона, 2000, №10, с.2-65.

⁷⁵ Чи легко бути дитиною в Україні? — Влада і політика, 17 листопада 2000р., с.11.

⁷⁶ Там само.

блізько 30%. Мають місце випадки ліквідації спеціальних навчальних закладів. Так, у Луганську була ліквідована державна школа-інтернат для дітей, хворих на сколіоз⁷⁷.

Значного скорочення зазнала **мережа дошкільних закладів**: протягом 1990-1999рр. було закрито кожен третій дитячий садок, скорочено 1,422 млн. місць. Внаслідок цього зараз переважна більшість дітей не охоплена системою дошкільного виховання та освіти. Якщо в 1990р. в дитячих садках перебували 57% дітей, то в 1999р. — 39%. Поширеним явищем стало так зване тимчасове призупинення функціонування дошкільних закладів — протягом 1999р. призупинили діяльність 2600 дитячих садків⁷⁸.

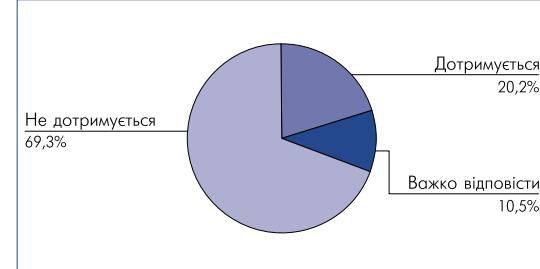

Мережа **вищих навчальних закладів** зросла протягом 1990-1999р. більш ніж удвічі — зі 146 до 313, водночас, чисельність студентів — у півтора рази, при цьому близько 40% студентів навчаються на контрактній основі. Рівень оплати вищої освіти (від \$250 за семестр) є неспівмірним з рівнем середніх доходів переважної більшості населення (до \$70 середньодушового доходу на місяць), що в найближчій перспективі може негативно позначитися на загальному освітньому рівні суспільства.

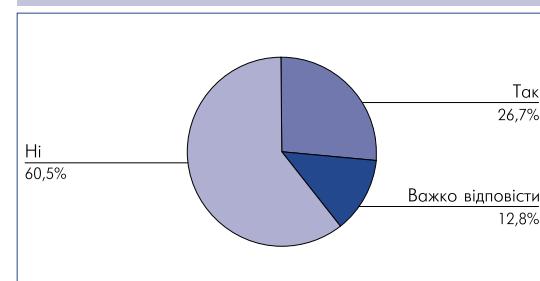
Ситуація, що склалася в освітній галузі, негативно оцінюється громадською думкою. За результатами соціологічного дослідження УЦЕПД, переважна більшість населення (69,3%) вважають, що в Україні не дотримується право громадян на освіту; лише кожен п'ятий (20,2%) має протилежну думку. Водночас, 60,5% опитаних не впевнені в тому, що їх діти, живучи в Україні, зможуть отримати освіту, в т.ч. вищу, якщо матимуть бажання; лише менше третини (26,7%) респондентів впевнені в протилежному.

Культура. В подібному до системи освіти стані перебуває й система культурно-освітніх закладів України. З року в рік скорочується бюджетне фінансування сфери культури. Якщо в 1992р. частка бюджету, спрямованого на потреби галузі, становила 2%, то в

Чи дотримується в Україні право громадян на освіту? % опитаних

Чи впевнені Ви в тому, що Ваші діти, живучи в Україні, зможуть отримати освіту, в т.ч. вищу, якщо матимуть бажання? % опитаних

1999р. — 0,7%. Потреби галузі задовольняються на 40-50%.

В результаті, скорочується мережа культурно-освітніх закладів та установ. Протягом 1991-1999рр. мережа кінотеатрів та кіноустановок скоротилася більш ніж утрічі — до 7800; кількість відвідувань кіносесансів впала в 113 разів — з 552 млн. до 4,9 млн. відвідувань на рік; удвічі скоротилася кількість відвідувань музеїв — з 31,8 млн. до 15 млн. відвідувань на рік. Кількість масових та універсальних бібліотек скоротилася майже на 20% — з 25644 до 20861; бібліотечний фонд — на 18% (з 418,9 млн. до 347,2 млн. примірників); кількість клубів зменшилася з 25146 до 20662; кількість місць у розрахунку на 100 осіб населення — з 13 до 11.

Скорочується видання книг. Порівняно з 1985р., кількість найменувань книг, виданих в Україні в 1999р., зменшилася більш ніж на 2000 одиниць (з 8362 найменувань до 6282), а їх загальний тираж упав у сім разів (зі 155 млн. до 22 млн. примірників). У розрахунку на одного жителя країни, кількість виданих книг за вказаній період зменшилась у вісім разів — з 3,2 до 0,4⁷⁹.

Внаслідок росту цін на квитки до театральних і концертних установ зменшується їх відвідування: так, кількість відвідувань

⁷⁷ Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні..., с.303.

⁷⁸ Там само, с.297.

⁷⁹ Для порівняння: в Росії цей показник становить 3,2; в Польщі — 9,5; у Німеччині — 12. Див.: Актуальні проблеми інформаційної безпеки України. — Національна безпека і оборона, 2001, №1, с.9.

концертів класичної музики зменшилася майже вчетверо — з 15 млн. до 3,9 млн. за рік.

Обмеженім є доступ громадян до світових надбань культури: лише менше 1% населення України може користуватися системою Інтернет; для багатьох є недоступними вивчення іноземних мов, придбання книг, відвідування концертів і театральних спектаклів зарубіжних виконавців, які прибувають на Україну з гастрольними турні, не кажучи вже про подорожі за кордон з пізнавальною метою.

В цілому, обмеження доступу громадян до освіти та культури, яке відбувається зараз, свідчить, що держава неповною мірою забезпечує право людини на освіту та вільний доступ до культурних здобутків суспільства.

Доступність судового захисту прав громадян

Судовий захист прав громадян України є недостатнім, що зумовлюється відсутністю реально незалежної судової гілки влади, загальною нерозвиненістю судово-правової системи, недостатністю фінансового та кадрового забезпечення судів.

У 2000р. потреби судової влади були профінансовані на 42,3%; у бюджеті 2001р. передбачено профінансувати 55,3% потреб; зокрема, на проведення судової реформи передбачено 21,8 млн. грн.; що складає лише третину потреби; в Україні є вакантною кожна третя посада судді; лише половина судів забезпечені відповідними приміщеннями; збільшується обсяг навантаження суддів — якщо в 1996р. на кожного суддю припадало 35 справ, то в 2000р. — 50⁸⁰.

В результаті, поширеною є практика зволіканнями судами розгляду справ: за свідченням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, громадяни інколи роками домагаються відновлення своїх порушених прав, особливо в цивільних справах. Масового характеру набули **невиконання судових рішень**: із загальної кількості звернень до органів юстиції 65% становлять скарги same на невиконання рішень суду.

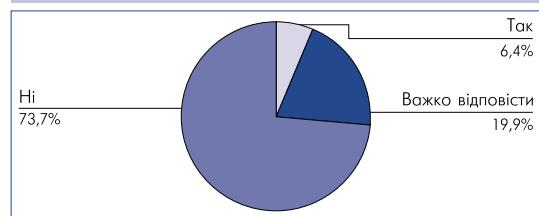
За статистичними даними, оприлюдненими Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, **понад 80% українських громадян не можуть скористатися послугами адвокатів**, оскільки не мають на це коштів⁸¹.

Стан правового захисту громадян України ускладнюється й обставинами політико-правового характеру: недостатнім рівнем правової культури громадян і суддів, загальним спрямуванням правоохранної системи переважно не на захист прав людини, а на покарання тих,

хто порушив закон. При цьому, судова система є недосконалою: кожен п'ятий вирок, як правило, скасовується⁸².

В цілому, стан захисту прав і свобод громадян в Україні, і що особливо важливо — перспективи його покращання, оцінюються населенням негативно. Про це свідчать результати соціологічного дослідження УЦЕПД: на питання «Чи впевнені Ви в тому, що Ваші діти, живучи в Україні, почуватимуть себе захищеними від посягань на їх права і свободи?» переважна більшість (73,7%) опитаних відповіли запереченнім.

Чи впевнені Ви в тому, що Ваші діти, живучи в Україні, почуватимуть себе захищеними від посягань на їх права і свободи?
% опитаних

Недостатнє забезпечення прав на освіту, культуру, правовий захист погіршує гуманітарну складову якості життя населення України, зумовлює звуження життєвих перспектив більшості громадян і в цілому сприяє поширенню соціально-стресового стану в суспільстві.

2.2 ТЕНДЕНЦІЇ ДО ГУМАНІТАРНОЇ КРИЗИ В УКРАЇНІ?

У поєднанні з кризовими тенденціями в забезпеченні базового рівня якості життя (зокрема, збільшенням бідності) обмеження доступу до освіти, культури, правового захисту спричиняє загальне зниження якості життя людини в Україні, що зумовлює нарощання гуманітарної кризи — тобто обезцінення життя людини. Це виявляється, зокрема, в збільшенні кількості самогубств, відмові від дітонародження, поширенні алкоголізму та наркоманії — як пасивних форм відходу від життя.

Наркоманія. Протягом 1990-2000рр. рівень захворюваності на наркоманію зріс у три з половиною рази: показник числа хворих, у розрахунку на 100 тис. населення, становить 21,6. Офіційно зареєстровано 96 тис. осіб, які вживають наркотики. З них: 23 тис. — жінки; 4500 — студенти й учні середніх навчальних закладів; 4000 — неповнолітні: наймолодшому наркоману — 12 років, розповсюджувачу наркотиків — 13 років. Серед споживачів наркотиків 75% — безробітні. Протягом 2000р. від передозування та низької якості наркотиків померли 1338 осіб — це на 400

⁸⁰ Сюзанна Станик: «Судья обязан выдавливать из себя советский менталитет». — Аргументы и факты в Украине, №10, март 2001г., с.9.

⁸¹ The Ukrainian Center for Independent Political Research, *Research Update*, No.198, December 4, 2000.

⁸² Сотник Н. Дешеве правосуддя дорого коштує державі та платникам податків. — Президентський вісник, 20 січня 2001р., с.17.

Чи має можливості держава суттєво покращити якість життя громадян? Пояснюючи кризовий стан соціальної сфери суспільства, представники держави, як правило, посилаються на відсутність коштів для їх фінансування. Проте, таке пояснення є не зовсім коректним. Відсутність коштів великою (якщо не визначальною) мірою пояснюється нецільовим і неефективним їх використанням, а також асоціальною політикою в частині надання податкових пільг, списання боргів, надання державних гарантій під зарубіжні кредити для певних комерційних структур тощо.

Так, в ході перевірок Рахунковою палатою України стану виконання державного бюджету в 2000р. встановлено, що внаслідок надання різноманітних пільг (зокрема, з ПДВ, податку на прибуток, акцизного збору) прямі недонадходження до бюджету становили 21,5 млрд. грн. — ця сума набагато перевищує обсяг недофінансування галузей освіти, охорони здоров'я, культури, потреб соціального захисту разом узятих⁸³.

Потребує впорядкування структура витрат бюджетних надходжень відповідними міністерствами. Наприклад, структура витрат в системі охорони здоров'я є вкрай неефективною — безпосередньо на лікувансько-діагностичний процес використовується лише 30% бюджетних асигнувань.

Не є соціально сприятливою система розподілу бюджетних коштів, за якою можливе нецільове їх використання. Так, кошти, що виділяються з державного бюджету на реалізацію молодіжних програм, часто використовуються не за призначенням. Протягом 1997-2000рр. Головне контролально-ревізійне управління та Рахункова палата України під час кожної перевірки виявляли «практично відкрите переведення коштів у кишенні персон, допущених до їх розподілу». Перевірка Рахунковою палатою України використання державних коштів на виконання молодіжних і соціальних програм протягом дев'яти місяців 2000р. встановила, що майже 860 тис. грн. використано або незаконно, або не за цільовим призначенням; 30% бюджетних коштів, виділених на молодіжні та соціальні програми, витрачаються на розважальні заходи⁸⁴.

Більше, ніж у 1999р. За експертними оцінками, осіб, які вживають наркотики, в Україні — близько мільйона⁸⁵.

Алкоголізм. У 2000р. показник числа хворих на хронічний алкоголізм, у розрахунку на 100 тис. населення, становив 84,4; за даними ВООЗ, в Україні алкоголь стає причиною загибелі кожного третього чоловіка і кожної восьмої жінки. За показником рівня смертності від зловживання алкоголем, Україна ввійшла в першу групу (групу підвищеного ризику) європейських країн з чотирьох, викремлених експертами ВООЗ⁸⁶.

Самогубства. Зростає кількість випадків самогубств, особливо серед чоловіків. Показник числа випадків самогубства на 100 тис. осіб чоловічої статі зрос та протягом 1990-1997рр. майже на 50% (з 34,9 до 51,6); загальний показник — на 35% (з 10,7% у 1990р. до 14,5% у 1999р.). За даними Державного комітету статистики, в 1999р. самогубства займали перше місце серед причин загибелі людей від зовнішніх дій. За світовими стандартами, якщо частка самогубств складає 100 випадків на один мільйон жителів, це розглядається як ознака соціальної кризи в суспільстві. В Україні, за деякими підрахунками, цей показник є в 2-4 разивищим⁸⁷. Не є рідкістю випадки, коли до спроби самогубства (або до самогубства) вдаються люди, позбавлені засобів до існування, можливості годувати та лікувати дітей⁸⁸.

Про нарощання депресивних та суїцидальних настроїв свідчить і обставина, яку відзначають працівники «служб довіри» м. Києва — зростає кількість звернень до цих служб, особливо нічних дзвінків⁸⁹.

Аборті. За даними Міністерства охорони здоров'я України, протягом 1999р. в країні зареєстровано 470 тис. абортів. На кожні 100 пологів припадає 121 аборт⁹⁰. Згідно з офіційною статистикою, кількість випадків переривань вагітності скорочується, але, на думку фахівців, це не відповідає дійсності, оскільки багато абортів робиться в медичних закладах без відповідного оформлення, на приватній основі.

В Україні переривання вагітності дозволене законом⁹¹, і тому, з точки зору права та світської моралі, не засуджується. Водночас, Церквою аборт вважається гріхом. В умовах зростання рівня релігійності українського суспільства така колізія зумовлює активізацію громадських дискусій з проблем переривання вагітності.

Зростання масштабів явищ добровільної відмови від життя свідчить про його знецінення в очах людей. Однозначних пояснень причин алкоголізу, наркоманії, самогубств, відмови від дітонародження немає. Але в будь-якому разі, якщо ці явища набувають масового характеру, — це ознака соціальних і морально-етичних негараздів у суспільстві.

⁸³ Симоненко В. Блеф, или Как выполнили прошлогодний бюджет. — Зеркало недели, 17 марта 2001г., с.8.

⁸⁴ Безкоровайна Г. На чиїх гуляєте? — Україна молода, 3 лютого 2001р., с.4. Див. також: Базелюк М. УНКМО не червоні. — Шлях перемоги, 13 грудня 2000р., с.9.

⁸⁵ Див.: Пархоменко І. Шприци смерті. — День, 23 лютого 2001р., с.2; В Україні офіційно зареєстровано 96 тисяч наркоманов, неофіційно — их в десять раз більше. — Факты, 24 февраля 2001г., с.1.

⁸⁶ Серед причин смертності від зловживання алкоголем враховуються отруєння спиртним, аварії з вини п'яних водіїв, цироз печінки та захворювання інших органів, випадки насильницької смерті та нещасні випадки, спровоковані вживанням алкоголю. До першої групи країн увійшли: Естонія, Литва, Латвія, Росія, Угорщина, Україна.

⁸⁷ Часто самогубства реєструються як нещасні випадки.

⁸⁸ Бодня Т. Когда жизнь страшнее смерти. — Вечерние вести, 2 марта 2001г., с.5.

⁸⁹ Див.: Мусиенко А. Почему вы так дешево цените жизнь... — Сегодня, 3 августа 2000г., с.5.

⁹⁰ Існують і інші дані стосовно кількості абортів. Стверджується, наприклад, що число абортів перевищує число пологів у півтора рази. Див.: Неделько В. От акселерации — к ретардации. — Зеркало недели, 4 декабря 1999г., с.13. Деякі засоби масової інформації подають цифри до півтора мільйонів абортів на рік.

⁹¹ Для довідки: в 98% країн аборт дозволений з метою врятування життя жінки; в 62% — з метою збереження її фізичного та психічного здоров'я; в 42% — у випадках вагітності, внаслідок згвалтування або інцесту; в 40% — з причини дефективності плоду; в 29% — з економічних та соціальних причин; в 21% — за проханням. Див.: Законодательство об абортах. — Киевские ведомости, 14 февраля 2001г., с.7.

Зниження якості життя людини аж до його знецінення потребує пошуку засобів протидії нарощанню соціального негативізму. За нинішніх кризових умов, для захисту життя необхідним є об'єднання зусиль держави та інституції, яка головною свою місією має спасіння життя як священного дару, — Церкви.

Щоб з'ясувати позиції Церкви стосовно її участі в підвищенні якості життя людини в

сучасному соціумі, експерти звернулися до єпархій Церков України, глав і представників релігійних організацій з проханням висловити їх думки з цього питання.

Відповіді засвідчують розуміння Церквою гостроти та значущості соціально-економічних і гуманітарних проблем населення України та активну позицію Церкви в подоланні кризових явищ у суспільстві.

Чи має Церква сприяти підвищенню якості життя в сучасному соціумі? Якщо так, то яким чином?

ТОЧКА ЗОРУ

ФІЛАРЕТ,
Патріарх Київський
і всієї Русі-України

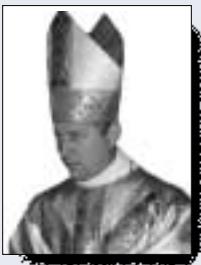
Любомир Кардинал ГУЗАР,
Глава Української Греко-Католицької Церкви

Архієпископ Львівський і Галицький АВГУСТИН,
Голова Синодальної богословської комісії Української Православної Церкви

Архієпископ Харківський і Полтавський ІГОР (Ісіченко),
Керуючий справами патріархії Української Автокефальної Православної Церкви

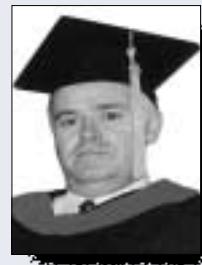
Єпископ Станіслав ШИРОКОРАДОК,
Генеральний Вікарій Києво-Житомирської дієцезії Римо-Католицької Церкви

Петро ГАНУЛЧ,
Заступник Президента Уніонної Конференції Церков Адвентистів Сьомого Дня

Михаїло ПАНОЧКО,
Голова Всеукраїнського Союзу Християн Віри Євангельської (п'ятирічників)

Володимир МАТВІЙВ,
Заступник Голови Всеукраїнського союзу об'єднань євангельських християн-баптистів

Патріарх ФІЛАРЕТ. Роль Церкви полягає у відродженні духовно-морального життя суспільства через свідчення про Бога, Який не тільки створив Всесвіт, а й постійно промишає про нього і про кожну людину. Сила впливу Церкви на суспільство залежить від християн, які входять до різних структур влади і складають різні верстви населення. Пастири Церкви покликані Богом духовно народжувати людей, і від того, наскільки пастири відповідають своєму званню, залежить вплив Церкви на суспільство.

Свідченням турботи Церкви про якість життя є її благодійницька діяльність, яка притаманна й з початку заснування. В Україні, центром благодійництва були монастири, зокрема Києво-Печерська Лавра. В роки радянської влади традиція церковного благодійництва була перервана. Тепер Церква поступово відновлює притаманну їй діяльність.

Христос Спаситель у Своєму земному житті завжди був з бідними, грішними та знедоленими.

Любомир Кардинал ГУЗАР. Так. Ділами милосердя супроти тіла і душі. Також боротьбою за справедливість, підтримкою науки, працею для миру.

Архієпископ ІГОР (Ісіченко). Церква сприяє підвищенню якості життя через формування вищих духовних запитів людини, розвиток мережі технічних та суспільних знарядь їхнього забезпечення, а також через виховання пошани до праці, плоди якої належать людині за правом її

власності, вкладених статків або особистих зусиль. Якість життя — поняття неоднозначне. Церква проти ототожнення його з матеріальним забезпеченням життя. Поняття якості життя поширюється передусім на духовні параметри, на інтенсивність релігійних практик, на рівень свободи реалізації людських талантів.

Архієпископ АВГУСТИН. Беззаперечно. По-перше, шляхом соціального служіння Церкви, її добробінності, справ милосердя щодо «ближніх і дальних». По-друге, Церква повинна виховувати як у своїх вірних, так і в усому суспільстві розуміння важливості поняття якості життя як компоненти священного дару життя. Нарешті, Церква покликана співпрацювати з державними структурами і зацікавленими громадськими колами у виліпцюванні такого розуміння цього питання (яке, до речі, перетинається з питання здоров'я особи і нації), при якому кожна людина могла б реалізувати своє право на духовне, фізичне і психічне здоров'я, а також соціальний добробут при максимальній тривалості життя. Заповідь Божа велить тим, хто працює, турбуватися про інших, які з різних причин не можуть самі заробляти собі на життя. Церква завжди виступає на захист обездолених. Тому вона закликає суспільство до справедливого розподілу продуктів праці, коли багатий підтримує бідного, здоровий — хворого, працездатний — людину похилого віку. Духовне благополуччя і самозбереження особи і суспільства, тобто належна якість життя, можливі

лише в тому випадку, коли забезпечення життя, здоров'я і мінімального добробуту всіх громадян вважається беззаперечним пріоритетом при розподілі матеріальних засобів. Очевидно, не треба вважати другорядними ті причини, що шкодять повноцінній якості життя, наприклад: небезпека пізно ввечері йти вулицями міста, нежакісні підобрлені продукти, насичення телевізорів картинами жахів, насильства і розпусти, настірна реклама тощо.

Список Станіслав ШIROКОРАДЮК. Чи має Церква сприяти якості життя? Не тільки має сприяти, але це є святій обов'язок Церкви — сприяти якості життя, — адже в цьому найбільше може і зробила Церква в усьому світі, і це робить і нас. Від чого залежить якість життя? Чи не від того, за якими законами будуються суспільство, залежить якість життя? Господні Заповіді є найбільшим гарантам доброго життя — в сім'ї, яку виховує Церква, в суспільстві, де Церква піднімає голос по соціальній несправедливості і відповідальність за гріхи проти людини, в харитативному служженні, де Церква виховує до жертвності багатих і служить найбіднішим. Про це свідчать багаточисельні харитативні центри, притулки, благодійні їдалні і навіть створені місця праці. Але найбільша роль Церкви у підвищенні якості життя — це виховна. Без виховання доброї, чесної і моральної людини неможливе добре і моральне життя.

Петро ГАНУЛІЧ. Так, звичайно, Церква покликана сприяти якості життя. Служіння та життя Ісуса Христа — ясний приклад того, що Його також хвілювали і соціальні потреби людини. Він оздоровлював, годував, навчав добробчинності. Хоча християнські громади — не виробничі підрозділи і не можуть створювати робочих місць та матеріальних цінностей, та вони допомагають вірно все це розподіляти.

Недостаток ресурсів та виробничих потужностей не є основною проблемою сьогодення. І я впевнений, якби всі блага вірно використати та розподілити, не було б голодних, неодягнених, хворих. Це спробували зробити послідовники Ф. Енгельса, але насильницькі методи себе не виправдали.

Що робить Церква?

1. Виховує людину бути доброю, співчутливою, готовою поділитись з бідним, голодним. Ми проти отримання надприбутків у виробництві, експлуатації дешевої праці. Люди, в першу чергу, брати, рівні перед Богом і ангелами. Ми — любимо брати, одержувати, Бог — навчає віддавати, ділиться, жертвувати.

10-15 років тому, коли у нас почали розвиватись ринкові відносини, християнських економістів це лякало. Чи зможе суспільство, яке не має значних християнських основ, вірно використати закони ринку? Чи не породить це бідність і не перетворить країну в «бананову республіку»? Ці побоювання не були марнimi.

2. Навчає здоровому способу життя (в храмах та інших установах). Ні — алкоголя, тютюну, наркотикам! Людина повинна бути фізично активною, працьовою. Ми управителі Землею у Бога. Несемо відповідальність за екологію. Дуже стурбовані становим повітря, води, виробництва в Україні. Де тільки можемо вплинути на покращення цих факторів — це робимо. Часто це починаємо з відкритого вікна в квартирі, водяного фільтру, чистого робочого місця, під'їзду, двору, парку, вулиці.

3. Майже кожна громада в Україні бере участь в якихось соціальних заходах. Перечислимо найбільш значні: в Чернівцях допомагаємо в розбудові онкологічного диспансеру; в Донецьку годуємо «дітей вулиці»; у Львові — є

благочинна їdalня, проводимо благочинні концерти. Віруючі відвідують (не з порожніми руками) дитячі будинки, будинки пристарілих, лікарні, госпіталі, тюрми. Піклуються про інвалідів з дитинства, інвалідів Чорнобиля. Тим малим, що маємо, радо ділімось.

Михаїло ПАНОЧКО. Так. Це один із основних напрямів праці Церкви. По-перше, лише у Церкві є правильний духовний фундамент для побудови якісно-нового життя. Але не кожна Церква це використовує. В центрі усякого духовного вчення повинна стояти особа Ісуса Христа. Протягом усієї Біблії в центрі Божої уваги стоїть людина з її радощами та її негараздами. Євангельське вчення найефективніше сприяє розвитку якості життя. Я, особисто, знаю багато людей, які змінилися на краще, стали справжніми людьми, коли довірилися Слову Божому. У Біблії є багато прикладів, коли хабарні, злочинні, розпусні люди зустрічалися з Ісусом Христом, після чого їхнє життя різко мінялося на краще. Цей процес продовжується і в наші дні. Церква ХВБ не признає християнином того, хоходить в храм, але веде гріховний спосіб життя. Прийшовши до Церкви і почувши Боже Слово, необхідно міняти стиль життя, оцінити його повноту, дорожити кожним днем, жити для блага біжнього і слави Божої. Ніяка релігійна система не в силі змінити життя людини на краще. Це може зробити Бог через Своє Слово і Дух Святий.

Щоб підвищити якість життя, необхідно:

1. Навчати людину Слова Божого.
2. Виховувати в Дусі Христовому, сприяти духовному розвитку.
3. Втілювати в життя Євангельську науку.

Ми переконані, що ефективнішого, як цей, методу немає. Досвід мільйонів підтверджує правду Божого Слова.

Володимир МАТВІЙ. Щоб віправити критичну ситуацію, в яку потрапило людство, Бог із неба на землю до Своїх блудних синів і дочок послав Ісуса Христа. Єдиною ціллю Його посольства було — повернути грішну людину в присутність Святого Бога. Для цього Ісус звершив дві архіважливі справи: збудував на землі ЦЕРКВУ СВОЮ та відкрив до неї ДВЕРІ. Справді, Церква стала затишним куточком Раю на землі, єдиним місцем, де живе Святий Бог. Увійти в Його присутність можна тільки через новий ПОЧАТОК, нове НАРОДЖЕННЯ, через ОЧИЩЕННЯ від гріхів. Це стається через ПОКАЯННЯ та віру в Ісуса Христа.

Історія свідчить про те, що безліч окремих людей, низка диких племен і цілих народів увійшли через ці двері в Церкву. А це в свою чергу, принесло вражаючі позитивні зміни в їхньому духовно-моральному житті. Разом з ними не забарикялися прийти якіні переміни в матеріальному плані.

Виходячи з цього, можна сформулювати такі висліди.

- ❖ Церква, як духовна спільнота, в першу чергу, повинна сприяти підвищенню якісного духовно-морального рівня людей через:
 - проповідь Євангелії — Доброї Новини;
 - навчання дітей у школах «Християнської етики»;
 - виховання людей через пресу, телебачення, радіо Біблійних норм поведінки та моралі.
- ❖ Церква, як ніяка інша інституція, повинна служити знедоленим людям:
 - ділами милосердя через різноманітні добrocінні акції;
 - заохочувати своїх вірних проявляти любов і турботу про свого біжнього.

2.3 ГРОМАДСЬКА ДУМКА ПРО ПРИЧИНІ ПОШIРЕННЯ ТЕНДЕНЦІЙ ДО ГУМАНІТАРНОЇ КРИЗИ

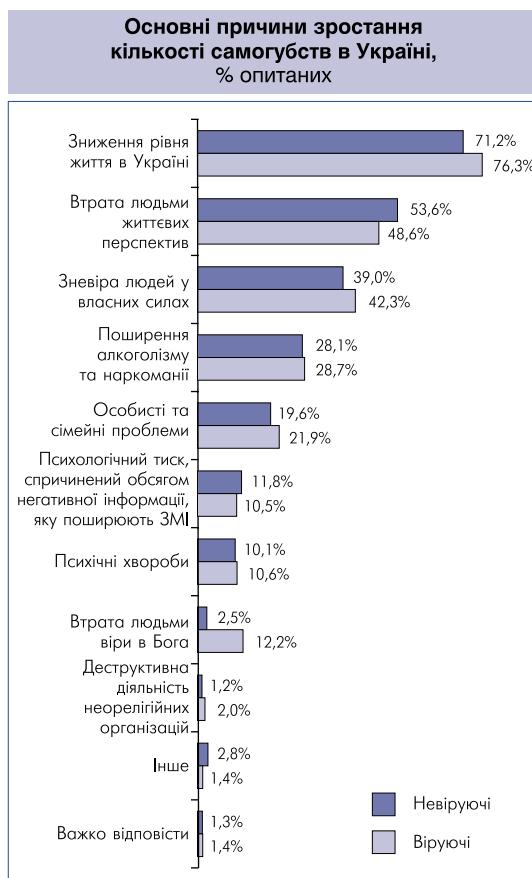
Зважаючи на те, що явища гуманітарної кризи торкнулися широких верств населення, соціологічна служба УЦЕПД провела дослідження громадської думки, щоб з'ясувати, в чому громадянини (віруючі і невіруючі) бачать причини цих явищ і яких дій щодо їх подолання вони чекають від держави і Церкви.

Аналіз результатів дослідження дає підстави до наступних висновків.

Причини абортів і самогубств населення країни (в переважній більшості і незалежно від наявності чи відсутності релігійних переконань) вбачає в тяжких соціальних умовах.

Головними причинами самогубств опитані називали: зниження рівня життя в Україні (74,5%); втрату людьми життєвих перспектив (49,6%); зневіру людей у власних силах (40,5%). Примітно, що особливої різниці в позиціях віруючих і невіруючих у цьому питанні немає. Особисті та сімейні причини в якості причин назвали 19,6% невіруючих і 21,9% віруючих; поширення алкоголізму та

наркоманії — 28,1% та 28,7%, відповідно. Різниця полягає лише в тому, що втрату людьми віри в Бога вважають головною причиною самогубств 12,2% віруючих і лише 2,5% невіруючих.

Ставлення до самогубства значною мірою визначається розумінням природи і сутності життя. Переважна більшість опитаних (54,2%) несприйняє самогубства аргументують посиланням на тезу про те, що «життя — це дар Божий, тому лише Бог може позбавити людину життя, отже людина не має права позбавляти себе життя».

права позбавляти себе життя?» При цьому, розподіл відповідей за регіональною ознакою свідчить, що частка прихильників такої тези є найвищою на заході країни — де рівень впливу Церкви теж найвищий. Натомість, в інших регіонах порівняно вищою є частка опитаних, які впевнені в тому, що «людина може розпоряджатися своїм життям на власний розсуд, отже має право на самогубство».

Головною причиною, що змушує жінку до переривання вагітності, як віруючими (79,8%), так і невіруючими (86,2%) були названі «несприятливі умови життя, відсутність матеріальних можливостей утримувати дитину, дати їй належне виховання та освіту». Відсутність віри в Бога та незнання принципів релігійної моралі в якості головної причини абортів назвали лише 8,9% віруючих і 0,9% невіруючих.

Переважна частина опитаних вважають, що дієвим заходом зменшення числа абортів була б зміна державної політики доходів та збільшення соціальної допомоги на дітей до трьох років. 80,8% громадян України впевнені, що кількість абортів змениться за умови, якщо доходи населення будуть реально доведені до рівня, не нижчого від прожиткового мінімуму; 79,4% — за умови підвищення державної допомоги по догляду за дітьми до трьох років до цього ж рівня; майже половина опитаних (45,5%) покладають велику надію на дії Церкви, вважаючи, що зменшенню кількості абортів сприятиме створення Церквою притулків для дітей, від яких змущені відмовлятися батьки.

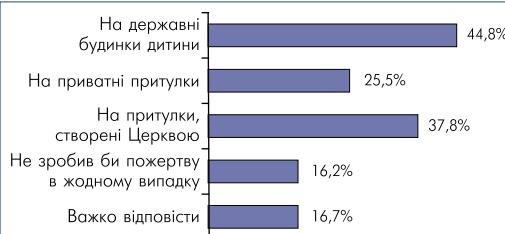

При цьому, більшість громадян готові допомогти і державі, і Церкві в утриманні притулків для дітей. Як видно з діаграмами «Чи зробили бы Вы пожертву на притулки для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки?» лише третина опитаних або вагаються з відповіддю, або відмовляються від такої дії.

Примітно, що більшість опитаних (56,3%) вважають, що Церква, борючись проти абортів, має засуджувати ті дії влади, які призводять до погіршення якості життя,

Чи зробили б Ви пожертву на притулки для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки?
% опитаних

що змушує людей відмовлятися від дітонародження; 37,6% висловили думку про те, що Церква має створювати притулки для дітей, від яких відмовляються батьки, і брати на себе піклування про їх виховання та освіту. Привертає увагу та обставина, що очікування соціальної активності Церкви серед віруючих є вищими — так, першу тезу підтримали 58,5% віруючих (проти 52,6% невіруючих), другу — 40,2% віруючих, проти 33% невіруючих.

До яких дій має вдатися Церква, борючись проти абортів?
% опитаних

Чи пов'язані падіння народжуваності, збільшення кількості абортів і самогубств з соціально-економічною ситуацією в Україні?

ТОЧКА ЗОРУ

Валентина ГОШОВСЬКА,
голова Комітету
Верховної Ради України
з питань соціальної
політики та праці

Статистика демографічної кризи в Україні, кількість розлучень, абортів, збільшення випадків самогубств — це той барометр, що свідчить про надзвичайно хворобливу соціально-економічну ситуацію в державі. Вражаюче зубожиння переважної частини населення — симптоми цієї хвороби. І хіба могло бути інакше? За останні дев'ять років показники ВВП на душу населення скоротилися в 2,4 разів, а реальна зарплата зменшилася майже в чотири рази. Нижче встановленої межі малозабезпеченості отримують пенсії 96% загальній кількості пенсіонерів. Залишаються дуже низькими розміри допомог і соціальних виплат.

Середні розміри зарплати ще далеко не досягли рівня прожиткового мінімуму, який складає 311,3 грн. на місяць. А для деяких категорій населення розмір зарплатні у два-три рази нижчий від цього. На жаль, і нинішній Уряд виявився нездатним забезпечити своєму народові умови життя, хоча б на рівні прожиткового мінімуму.

Особливість ситуації, її вражаючий цинізм полягає в тому, що від бідності не захищене й зайняте населення, навіть з високою фаховою підготовкою. Це, насамперед, вчителі, лікарі, службовці. Середні розміри зарплати бюджетників сьогодні ніжчи за прожитковий мінімум у півтора-два рази. То ж хіба дивно, що людиною, доведеною до відчая в своїх щоденних життєвих поневіряннях, у пошуках хліба насущного, опановують суїцидальні настрої? Що жінки відмовляються від шастя материнства тільки через те, що воно обертається для них жалюгідними ознаками епіденного існування?

Крім того, відчуваючи неспроможність утримувати сім'ю, молоді люди докорінно переглянули своє ставлення до шлюбу. Дані Держкомстату стверджують: у 2000р. в Україні було зареєстровано на 52256 шлюбів менше, ніж у 1999р. Водночас, на

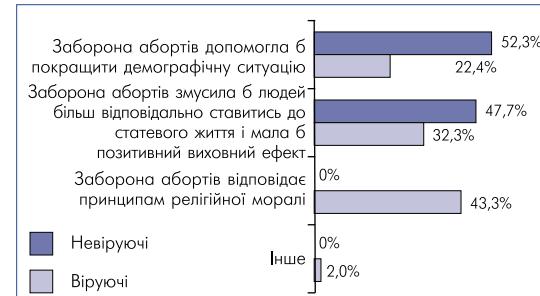
21015 збільшилась кількість розлучень. У цьому теж, головним чином, «заслуга» соціально-економічних чинників.

У суспільстві відчувається відсутність чітко окресленої національної ідеології, яка б базувалася на моральних цінностях. Мабуть, ніхто не може спростувати той факт, що і ліберальна економіка, і ліберальна ідеологія, культивована в процесі реформування країни, негативно позначились на його результатах.

Спроби законодавчої заборони абортів не мають підтримки населення. При цьому релігійні переконання є помітним, але не визначальним чинником у ставленні громадян до законодавчої заборони абортів.

Підтримали б повну заборону абортів лише 3,9% невіруючих і 13% віруючих; не підтримали — 58,5% віруючих і 75% невіруючих. Примітно, що лише 43,3% віруючих основною причиною підтримки заборони абортів назвали відповідність такого кроку принципам релігійної моралі.

Причини підтримки законодавчої заборони абортів, % респондентів, які підтримують заборону абортів

Водночас, за регіональним аспектом розподілу позитивних і негативних відповідей на питання про заборону абортів (представлені на карті на стор. 24) видно, що частка прихильників заборони на заході країни є вищою. Якщо врахувати, що рівень релігійності населення західних областей, порівняно з іншими регіонами, вищий, то слід дійти висновку про існування зв'язку між релігійними переконаннями та ставленням до переривання вагітності.

Так само кореспондується розподіл відповідей на питання, що свідчить про зв'язок між розумінням природи життя («Чим є людський зародок до народження?») та ставленням до абортів.

Віталій ЧЕРНЕНКО,
голова Комітету
Верховної Ради з питань
охорони здоров'я,
материнства і
дитинства

Ставлення до можливого законопроекту про заборону абортів

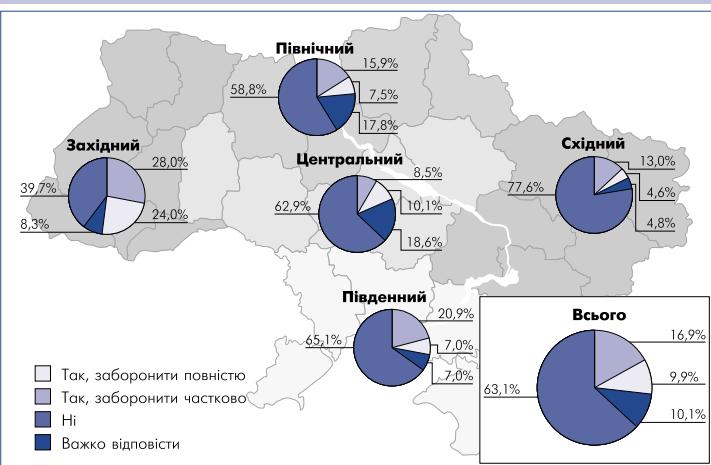
ТОЧКА ЗОРУ

Ніхто не має права забирати життя. Я лікар і мені добре відомо, що вже на 12-му тижні дитина вже має нервову систему, і при спробі робити аборт, при наближенні інструментів вона відчуває це: збільшується викид адреналіну, робить рухи, намагаючись уникнути загибелі. Я повінніс на божі Церкви: аборт відбирає життя. Можна дискутувати про те, хто дав дитині це життя — Творець, чи мама, — все одно, це вбивство, від нього необхідно відходити. Якби ми були країною високої культури, в т.ч. культури медичної, я абсолютно підтримав би законопроект про заборону абортів. Я навіть сьогодні його підтримую, але я знаю, які будуть його наслідки. Я пам'ятаю, був період, коли були заборонені аборті. Це привело до великої кількості кримінальних абортів, причому ці масові кримінальні аборті часто робили люди, які не були навіть лікарями: медсестри, акушерки, а в найгіршому випадку — якісь повитухи, та ще й без відповідності до медичної технології, вводили до організму жінки якісь рослини, хімічні речовини, шкідливі для здоров'я, і в результаті ми втратили дуже багато жінок. Люди з вищою медичною освітою також робили аборт у себе в кабінетах, вдома, тобто у непристосованих приміщеннях, де неможливо забезпечити належну асептику і антисептику. Я бачу поступове вирішення цієї проблеми. **По-перше**, серйозну медично-просвітницьку роботу серед жінок для роз'яснення, що таке аборт, які його наслідки для жінки, а головне, що дитя — це дар Господень, і його потрібно зберегти. **По-друге**, підвищити рівень життя, щоб жінки не були змушені відмовлятися від народження дитини з матеріальних міркувань. **По-третє**, необхідно, починаючи зі школи, десь з дванадцяти років чітко і ясно роз'яснювати дітям, які наслідки може мати статеве життя і якою надзвичайно важливою є відповідальність за всі свої вчинки, особливо в цій сфері.

Що стосується евтаназії, я абсолютно цього не сприймаю. Такі речі і Церква забороняє, тому що це — тяжкий гріх. До останньої хвилини хворий повинен мати шанс на одужання. Хоча ця надія буде дуже незначна, але відбирати в людині життя, брати на душу страшний гріх неможливо, навіть у людини приреченій, навіть якщо вона терпить страшні муки. Не ми це життя давали, це дар Господній. До речі, я працював тридцять років у медицині, я лікар анестезіолог-реаніматолог, я бачив смерть багато разів. Іноді говорять, начебто до усього можна звикнути. До смерті звикнути неможливо, а тим більше неможливо узаконювати її.

Чи є доцільною законодавча заборона абортів в Україні?

% опитаних респондентів

Чим є людський зародок до народження?

% опитаних

Опоненти законодавчої заборони абортів у якості основного аргументу своєї позиції висувають тяжкі соціально-економічні умови, за яких прирікати майбутню дитину на злідні є аморальним — так вважають 55,1% невіруючих і 52,4% віруючих противників заборони абортів.

Рівень суспільного сприйняття евтаназії є досить високим. В цілому, законодавчий

довіріл на її здійснення підтримали майже 44% опитаних, не підтримав — лише кожен третій. Більше половини з числа тих, хто підтримують дозвіл на евтаназію, роблять це з гуманних міркувань; третина — виходячи з права людини самій розпорядитися своїм життям; лише близько 12% — надто прагматичні особи, які вважають невиліковно хворих здійсненням тягарем для суспільства.

Чому слід законодавчо дозволити здійснення евтаназії?

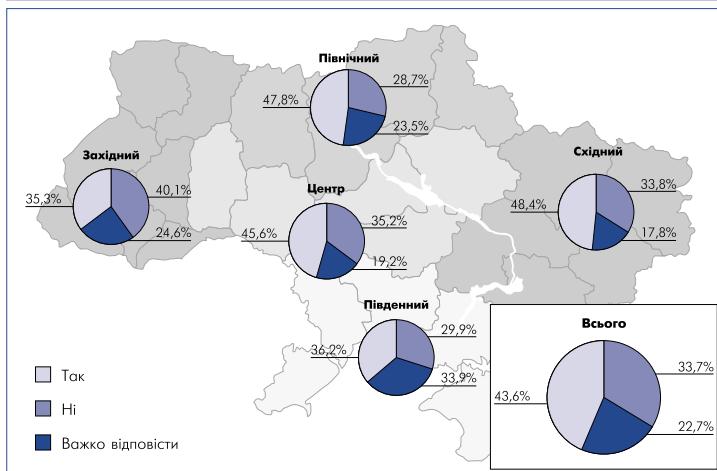
% опитаних

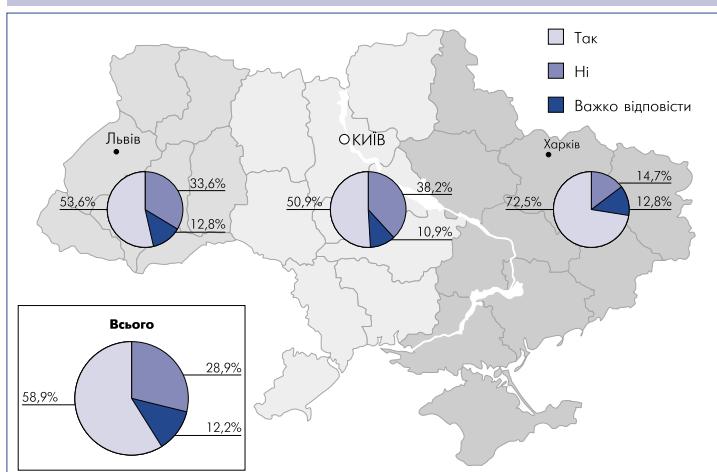
Підтримали б законодавчий дозвіл на здійснення евтаназії 51,5% невіруючих та 39,7% віруючих; не підтримали б — 29,8% та 37,7% відповідно. Причому більше половини (55,6%) віруючих з числа тих, хто підтримує дозвіл, засвідчили, що вважають таку дію гуманно стосовно самого хворого та його близьких.

Розподіл відповідей респондентів по регіонах України свідчить про те, що ставлення до дозволу на евтаназію визначається, зокрема, релігійним чинником — частка прихильників евтаназії на заході країни є меншою, ніж в інших регіонах.

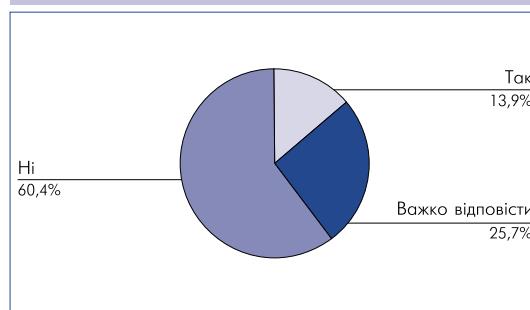
Чи слід дозволити здійснення евтаназії в Україні на законодавчому рівні?
% опитаних громадян

Чи слід дозволити здійснення евтаназії в Україні на законодавчому рівні?
% опитаних студентів

У випадку прийняття закону, який дозволяє здійснення евтаназії, чи зможете Ви особисто прийняти рішення про задоволення прохання безнадійно хворого про евтаназію?
% опитаних лікарів

Показовим є порівняння ставлення до права на евтаназію лікарів і студентів медичних вузів. Право на евтаназію підтримують 43,6% лікарів і 58,9% студентів медичних вузів. Що може свідчити про те, що ідея законодавчого дозволу евтаназії матиме в перспективі значну підтримку з боку медиків. Примітною при цьому є готовність до особистого прийняття рішення про евтаназію хворого на його прохання, яку висловили майже третина студентів — 29,3%. Серед лікарів погодилися взяти на себе таку відповідальність лише 13,9% опитаних.

Церква та віруючі лікарі протистоять евтаназії милосердя та гідний догляд за невиліковно хворими людьми. Дієвим підтвердженням такої позиції можна вважати створення релігійними організаціями хоспісів — спеціальних закладів, де забезпечуються догляд і лікування смертельно хворих (з урахуванням і тієї обставини, що перебування такої людини вдома часто неможливе через зайнятість членів родини).

Особливе місце в числі проблем, що торкаються розуміння природи життя і меж людських можливостей в його коригуванні, посідає проблема клонування людини. Зараз для України дискутування цієї проблеми має скоріше теоретичне значення, оскільки для практичного втілення цієї можливості немає достатнього забезпечення. Разом з тим, існує потреба в розгортанні досліджень з клонування людських органів — оскільки в Україні не вирішено питання трансплантації органів людини, а потреба в таких операціях надзвичайно гостра⁹². Прийнятий у 1999р. закон про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини медики вважають недосконалим, оскільки він містить положення, яке вимагає обов'язкової згоди на пересадження з боку родичів потенційного донона⁹³. Саме ця проблема вже зараз вимагає обговорення за участю фахівців, громадськості, представників Церкви.

Недостатнє забезпечення базової та гуманітарної складових якості життя в Україні зумовило тенденцію до гуманітарної кризи. Подолання цієї тенденції потребує об'єднання зусиль держави і Церкви у вирішенні соціальних проблем суспільства. Активізація соціальної діяльності Церкви мала б громадську підтримку, сприяла б міжцерковному порозумінню, гармонізації церковно-державних відносин та зміцненню авторитету Церкви в суспільстві в цілому.

⁹² Зараз в Україні лише пересадки серця потребують 10 тис. хворих.

⁹³ Зокрема, таку думку висловлює академік О.Шалімов, головний хірург України: «Я вірю, закон буде змінено. Розуміність, доцільність, гуманність стосовно тяжких хворих з часом візьмуть гору». Див.: «Ізначально піратський бізнес створив мир, систему, даючу здоровий пульс». — Бізнес, 15 Января 2001г., с.5.

Позиція Церкви стосовно абортів, евтаназії, самогубства, клонування людини

ТОЧКА ЗОРУ

ФІЛАРЕТ,
Патріарх Київський
і всієї Русі-України

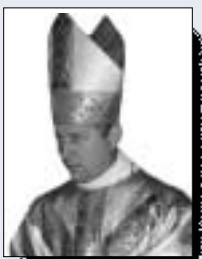
Любомир Кардинал ГУЗАР,
Глава Української Греко-
Католицької Церкви

**Архієпископ Львівський і
Галицький АВГУСТИН,**
Голова Синодальної
богословської комісії
Української Православної
Церкви

**Архієпископ Харківський і
Полтавський ІГОР (Іщенко),** Керуючий
справами патріархії Української
Автокефальної Православної
Церкви

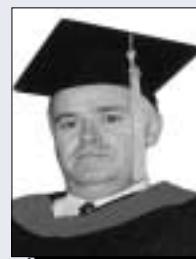
**Єпископ Станіслав
ШИРОКОРАДОК,**
Генеральний Вікарій
Києво-Житомирської
дієцезії Римо-Католицької
Церкви

Петро ГАНУЛЧ,
Заступник Президента
Уніонної Конференції
Церков Адвентистів
Сьомого Дня

Михайло ПАНОЧКО,
Голова Всеукраїнського
Союзу Християн Віри
Евангельської
(п'ятидесятників)

Володимир МАТВІЙ,
Заступник Голови
Всеукраїнського союзу
об єднанні евангельських
християн-баптистів

Патріарх ФІЛАРЕТ. Сьогодні Церква, так само, як суспільство і вчені, стурбовані досягненнями науки в галузі біології і генетики. З'явилася можливість маніпуляції людським життям.

Клонуванням займаються вчені, що відкинули Бога-Творця і поставили себе на Його місце. Цей намір вченіх, в разі його здійснення, може стати руйнівною силою для людства, оскільки воно здатне зруйнувати основи дітонародження, материнства та батьківства. Небезпечними є психологічні наслідки клонування. Однак, клонування окремих клітин і тканин організму не є замахом на особистість і в деяких випадках може бути корисним для людини.

Церква, залишаючись на засаді заповіді Божої «не вбивай» (Вих.20:13), не може визнати морально припустимими спроби легалізувати евтаназію. Евтаназія є формою вбивства або самогубства. «Право на смерть» може легко перетворитися на загрозу для життя людей, у яких не вистачає можливостей для лікування.

Однією з головних проблем європейської цивілізації є проблема сім'ї. Християнство створило здорову сім'ю. Воно побудувало сім'ю на засадах любові. Сім'я називається домашньою церквою. Вона реалізує собою любов, яка існує між Христом Спасителем і Церквою. За замислом Божим сім'я, призначена для дітонародження і розмноження людського роду. Без міцної сім'ї не може бути здорового суспільства й сильної держави.

Не сприяють зміцненню сім'ї аборти, які набули широкого розповсюдження. Церква прирівнює їх до вбивства, оскільки зародження людської істоти є даром Божим. Отже, посягання на життя майбутньої особистості є порушенням заповіді Божої: «Не вбивай». Широке розповсюдження абортив і її виправдання стає загрозою майбутньому цивілізації та є ознакою моральної деградації. Церква не відкидає жінок, які зробили аборт, але закликає їх до покаяння. Навмисна відмова від народження дітей з егоїстичних намірів є порушенням Божих намірів.

Любомир Кардинал ГУЗАР. Церква, в принципі, є проти всіх заходів позбавлення людини життя чи понівечення її гідності. Виключним паном життя і смерті є Господь Бог, який одинокий може розпоряджати життям, знаючи, що людині є найкращим і найкориснішим для спасення — вічного

щастя з Богом. Церква такого знання не має, і може діяти тільки в користь життя і його збільшеної якості.

Архієпископ АВГУСТИН. Зі стародавніх часів Церква розцінює навмисне переривання вагітності (аборт) як важкий гріх. Канонічні правила прирівнюють аборт до вбивства. В основі такої оцінки лежить переконання в тому, що зародження людської істоти є даром Божим, тому з моменту зачаття будь-яке посягання на життя майбутньої людської особи злочинне. У випадках, коли існує пряма загроза життю матері при продовженні вагітності, особливо при наявності в ній інших дітей, в пастирській практиці рекомендується надавати право вирішення цього питання подружжю, найперше, жінці. Однак, жінка, що вирішила перервати вагітність за таких обставин, повинна виконати особисте покаянне молитовне правило, яке визначає священик, що приймає сповідь. Релігійно-моральні оцінки потребують також проблема контрацепції. Деякі з протизаплідних засобів фактично мають абортну дію, штучно перериваючи на ранній стадії життя ембріону. Через це щодо їх використання необхідно керуватися міркуваннями, що стосуються аборту. Визнаючи своє ставлення до неабортівних засобів контрацепції, християнському подружжю слід пам'ятати, що продовження людського роду є однією з основних цілей богоствановленого шлюбного союзу. Свідома відмова від народження дітей, особливо з егоїстичних міркувань, знецінює шлюб і є, безумовно, гріхом.

Передсмertні фізичні страждання не завжди ефективно усовоються зневільючими засобами. Знаючи це, Церква в таких випадках звертається до Бога з молитвою: «Розіриши раба Твоєго нестерпимия сія болізни і содергаяща его гордія немощи і упокій его, ідже праведних дусі» (Требник, молитва о долготражащем). Через це Церква, залишаючись вірною дотриманню заповіді Божої «Не вбий» (Вих. 20, 13), не може визнати нормальними і прийнятними поширені нині в суспільстві спроби легалізації так званої евтаназії, тобто навмисного вбивства безнадійно хворих (у т. ч. і за їх бажанням). Крім того, «право на смерть» легко може обернутися загрозою для життя пациєнтів, на лікування яких не вистачає коштів. Таким чином, евтаназія є формою вбивства чи самогубства.

За православними канонами, навмисні самовбивці, які «вчинили це від образі людської чи з іншої причини від легкодушності», позбавляються християнського поховання і літургійного поминання (Тимофія Олександрийського, прав. 14). Якщо ж самовбивця несвідомо позбавив себе життя «без розуму», тобто в припадку душевної хвороби, церковна молитва за нього дозволяється Правлячим єпископом після розслідування. Разом з тим, необхідно пам'ятати, що вину самогубця нерідко поділяють оточуючі його люди, які виявилися нездатними до дійового співчуття і вияву милосердя.

Здійснене вченими клонування тварин ставить питання про припустимість і можливі наслідки клонування людини. Клонування ще більшою мірою, ніж інші репродуктивні технології, відкриває можливості маніпуляції з генетичною складовою особи й сприє її подальшому знеціненню. Задум клонування є безумінним викликом самій природи людини, закладеному в ній образу Божому, невід'ємною частиною якого є свобода і унікальність особи. «Тиражування» людей із заданими параметрами може виявится бажаним лише для послідовників тоталітарних ідеологій. Клонування людини здатне спотворити природні способи народження дітей, кровного родства, материнства, батьківства. Разом з тим, клонування ізольованих клітин і тканин організму не є посяганням на гідність особи і в певних випадках може бути корисним у біологічній і медичній практиці.

Архієпископ ІГОР (Ісіченко). Православна Церква категорично заперечує право на евтаназію та клонування людини. Рішуче засуджує самогубство, Церква виходить з того, що самогубець зазіхає на священний дар життя і чинить смертний гріх вбивства в останній мить, позбавлений можливості покаятися і спокутувати свою провину. Виходячи з цого, Церква вважає неприпустимим надавати самогубцям християнський похорон,роблячи єдиний виняток для тих, хто покінчив з собою під час душевної хвороби, не контролюючи власних дій. Вбивство ненароджених немовлят — гріх подвійно важкий, оскільки жива душа в утробі матері позбавляється не тільки права на життя, але й спасительного таїнства хрещення. На тих, хто вчинив гріх вбивства ненародженого немовляті, Церква накладає важкі покути. Але з огляду на медичні та соціальні мотиви вчинення аборту покута може бути дещо полегшеною.

Єпископ Станіслав ШИРОКОРАДЮК. Позиція Церкви стосовно абортів, евтаназії, самогубств і клонування людини однозначна, що є священного дару життя: його треба оцінювати як дар, яким би воно не було, бо людина — це не тільки тіло, але й душа — безсмертна, яка має свою ціль. Цей священний дар життя кожна людина повинна оберігати і боронити від самого зачаття, аж до природної смерті. Це стосується як абортів, так і евтаназії, так і самогубств.

Що ж до клонування, то тут Церква виступає категорично проти, бо захищає гідність людини як особистості і як створеної на образ і подобу Божу. Бог створив людину з любові і своєї доброти, і хоче, щоб людина була щасливою. І це є Його воля — щоб кожна людина народилася з любові, була оточена доброю і була щасливою. Це може бути можливим в подружній сім'ї, яку благословив сам Творець, а Ісус Христос підніс подружжя до таїнства.

Петро ГАНУЛІЧ. Аборт — навмисне припинення вагітності, морально неможливий, як метод регулювання народжуваності. Ми допускаємо що операцію лише у випадках, коли є загроза життю матері, коли жінка завагітніла від насильника і не бажає дитини.

Аборт — з інших причин — вважаємо порушенням норм християнського життя.

Ми за регулювання народжуваності методами, які запобігають вагітності і не наносять шкоди здоров'ю жінки, чоловіка, майбутньої дитини. І не вважаємо, що подружні стосунки можливі лише з метою народження дитини.

Нижче викладаються принципи, ґрутовані на Біблії, як основа для прийняття рішення по регулюванню народжуваності.

1. Відповідальне управління ресурсами. Бог створив людські істоти чоловіка і жінку — за образом своїм, наділив їх здатністю мислити та приймати рішення (Іс.1:18, І.Нав.24:15; Втор.30:15-20). Бог дав людям господарювання над землею (Быт.1:26,28). Це господарювання вимагає піклування та турботи про природу. Християнське управління ресурсами вимагає також взяття на себе відповідальності за відтворення людьми нащадків. Сексуальність, як одна зі сторін людської природи, якою люди можуть керувати, повинна виявлятись у відповідності до волі Божої (Ісх.20:14; Быт.39:9; Лев.20:10-21; 1Кор.6:12-20).

2. Ціль відтворення нащадків. Збереження роду людського — це одна з передбачених Богом цілей сексуальності людей (Быт.1:28). Хоча можна дійти висновку, що шлюб, як правило, призначений для одержання нащадків, в Біблії ніде не говориться, що це обов'язок кожної пари перед

Богом. Між тим, в божественному Одкровенні велике значення надається дітям і висловлюється радість, яка може бути знайдена в батьківстві або материнстві (Мф.19:14; Пс.127:3). Народження та виховання дітей допомагає батькам зрозуміти Бога і розвивати в собі такі якості, як співчуття, турботу, смирення і безкорисність (Пс.103:13; Лу.11:13).

3. Посednucha ціль. Сексуальність у шлюбі слугує в якості поєднуючої цілі, яка дана Богом і відмінна від цілі відтворення нащадків (Быт.2:24). Сексуальність у шлюбі призначена заключати в собі радість, задоволення і насолоду (Екк.9:9; Прит.5:18,19; Песн.4:16; 5:1). Богом встановлено, що пари, окрім відтворення нащадків, можуть мати постійне сексуальне спілкування (1Кор.7:3-5) — спілкування, яке виковує міцні узи і оберігає партнера по шлюбу від неприйнятних звязків з кимось іншим ніж її (або його) подружжя (Прит.5:15-20; Песн.8:6-7). Згідно Божого замислу, сексуальна близькість призначена не лише для зачаття. Біблія не забороняє подружнім парам одержувати задоволення від насолоди шлюбними стосунками, під час яких вживають заходи для запобігання вагітності.

4. Свобода вибору (Гал. 5:1,13). Партери по шлюбу повинні ставитись з повагою один до одного при прийнятті рішення про регулювання дітонародження, виявляючи бажання враховувати інтереси партнера так само, як свої власні (Фил.2:4). Для тих, хто вирішує народити на світ дітей, вибір цей не безмежний. Цей вибір повинен враховувати низку таких факторів, як здатність батьків забезпечити потреби дітей (1Тим.5:8); фізичне, емоційне та духовне здоров'я матері та інших вихователів (3Іоан.2:1; 1Кор.6:19; Філіп.2:4; Еф.5:25).

5. Доцільні методи регулювання народжуваності. Моральний фактор при прийнятті рішення відносно вибору і використання різноманітних засобів для обмеження народжуваності повинен ґрунтуватися на розумінні їх можливого впливу на фізичне і емоційне здоров'я, враховувати характер дії цих засобів, а також пов'язані з цим фінансові видатки. Багато з методів обмеження народжуваності — в тому числі бар'єрні методи, сперміциди і стерилізація — прийнятні з моральної точки зору.

6. Зловживання методами регулювання народжуваності. Наприклад, ті, хто вступає у дошлюбні стосунки, можуть без проблем дозволити собі це завдяки наявності методів обмеження народжуваності. Використання таких методів в якості запобігання в процесі сексуальних стосунків поза шлюбом може знищити ризик захворювань, що передаються статевим шляхом, та/або вагітності. Між тим, сексуальні стосунки поза шлюбом шкідливі і аморальні, незалежно від зменшення цього ризику.

Евтаназія. Ми проти, знаючи, що немає фізичного стану, хвороби, коли Бог не в стані зцілити і відновити здоров'я. І коли людина, лікар вирішує, що надії немає і потрібно штучно припинити життя, страждання людини, цим ми втрачаємося в компетенцію Всевишнього і виявляємо недовіру. Інший аспект цього питання: людина сьогодні має багато засобів штучного підтримання життя: апарати штучного дихання, серця, печінки і т.д. Як довго утримувати людину на цих засобах? Чи маємо ми право колись відключити цей апарат? Практика нашого християнського життя показує, що цей вирішальний вибір має зробити його родичі. Але коли це зробити, скільки часу потрібно на це, витрачених грошей — це має бути їх особисте рішення на основі молитов і їх досвіду спілкування з Богом.

Самогубство. Припинення життя свого, чи іншої особи — це порушення заповіді «Не вбивати». Але ми ніколи не вирішуємо за Бога, що ця людина не має шансів бути спасеною для вічного життя. Самсон зруйнував храм Дагона і загинув разом з фелістимлянами і згаданий в Біблії як герой віри. Життя — це дар людині від Бога, і за його використання ми підзвітні перед небом і нашими близькими.

Клонування людини. Ми проти клонування людини з наступних причин.

1. Захист уразливого людського життя (Втор.10:17-19; Іс.1:16-17; Мф.25:31-46). Біологічна методика клонування етично неприйнятна, якщо пов'язаний з нею ризик завдання шкоди людському життю неспівставимо великій.

2. Захист гідності людини. Людські істоти створені за образом Божим (Быт.1:26,27) і тим самим, наділені особистою гідністю, яка вимагає поваги і захисту (Быт.9:6). Клонування може ставити під загрозу гідність людей різними способами, і, відповідно, до нього потрібно підходити, твердо проявляючи моральну пильність.

3. Полегшення страждань людей (Деян.10:38; Лук.9:2). Якщо можливо попередити яке-небудь генетичне захворювання шляхом використання методу переносу ядра соматичної клітини, застосування цієї технології може відповісти меті попередження страждань, які можна усунути. В майбутньому цілком реальні ситуації, коли клонування людини можна буде вважати корисним і морально прийнятними. Як і випадку використання

інших форм сприяння репродукції людини, необхідно проаналізувати позитивні та негативні аспекти.

4. Підтримка сім'ї (Прит.22:6; Пс.128:1-3; Еф.6:4; 1Тим.5:8). Будь яке використання репродукції людини повинно відбуватися в контексті вірності в шлюбі та підтримки міцного сімейного життя.

5. Управління ресурсами (Лук.14:28; Прит.3:9). Принципи християнського управління ресурсами істотні для всіх типів сприяння репродукції людини, включаючи можливість перенесення ядра соматичної клітини.

6. Правдивість (При.12:22; Еф.4:15,25). Клонування повинне супроводжуватись найбільш точною інформацією, включаючи дані про характер процедури, її ризики і вартість.

7. Розуміння Божого творіння (Мф.6:25-29; Пс.6:3-9; 139:1-6; 1-16). Необхідно підтримувати спроби розуміння біологічної структури життя шляхом проведення досліджень за етичними вимогами.

Враховуючи сучасний стан людських знань та вдосконалення методу переносу ядра соматичної клітини, Церква Адвентистів сьомого дня вважає неприпустимим використання цієї технології для клонування людей. Беручи до уваги нашу відповіальність за полегшення страждань від хвороб і підвищення якості людського життя, прийнятним є продовження відповідних досліджень з використанням тварин.

Михаїло ПАНОЧКО. Аборт це гріх, це порушення Божої заповіді: «не вбий». Це беззаконня, до якого люди вже звикли, тільки на Божому суді мільйони матерів заридають, побачивши свій злочин проти власних дітей і Бога. **Евтаназія і самогубство** подібні між собою, це проти Божого слова. Тільки без Бога люди стають жертвами цього гріха. Людина, яка вірує і любить Бога, — її доля в руках Творця і Він вирішує: жити чи не жити людині. Кров «невинноубієнних» голосить до Бога, тому Україна не має сьогодні благословення. Вихід один — потрібно покаятися.

Клонування — це новітнє явище, наслідки його ще дадуть про себе знати, але вже сьогодні можна передбачити, що до доброго воно не приведе.

Можливо, це буде останній зухвалий крок людства проти свого Творця, бо вже є деякі задуми клонувальників, які дають підставу Церкві про це так казати.

Володимир МАТВІЇВ. Церква Євангельських Християн-Баптистів України стосовно порушених питань дотримується наступних позицій.

❖ Переривання вагітності: через аборт чи якість інші методи вважаємо гріхом — це дітобивство, порушення Заповіді Божої. Адже зародок — це вже життя, яке розпочав Бог. Це визнавав цар: «Зародка мого бачили очі Твої» (Псалом 138:16).

Ми віримо, що «ДІТИ — спадщина від Бога, плід утроби — нагорода» (Псалом 126:3). Тому кожну дитинку в наші сім'ї приймаємо з радістю, як подарунок від Бога.

❖ Евтаназія — це також гріх, адже це один із методів припинення життя людини, нехай навіть, на перший погляд, невинним медикаментозним способом та, здавалось би, із гуманних співчутливих міркувань. Це — навмисне бивство.

В аресенапі Церкви є кращі способи допомогти людині в час надмірних фізичних страждань: любов, милосердя, молитва.

❖ Самогубство — це гріх, якого людина робить, коли нею опановує сатана. Його ж ціль — «*вкрасти, вбити і погубити*» (Євангелія Іоанна 10:10). Власне, через самогубство (за словами Ісуса Христа) людина стає «*сином погибелі*» (Євангеліє Іоанна 17:13).

❖ Клонування — це не досягнення науки, як дехто вважає, а витвір сатани через псевдонауковців. Апостол Павло назавв іх людьми із «*переверненим розумом*». Вони: «*повні вбивства, омані, Богоненавидники, чваньки, винахідники зла*» (Послання до Римлян 1:28-32). і сталося: «*називаючи себе мудрими, потуманіли*» (Рим. 1:22). Це гріх, на який сатана (противник) звів двох перших людей на нашій землі: «...*станете ви немов боги...*» (Буття 3:5). Це — гріх втручання в таємниці Божі.

Як Ви ставитися до евтаназії?

ПОЗИЦІЯ

Людмила БУСЛАЕВА,
забідувача хоспісом Святої Єлени,
м. Коростень, Житомирська обл.

Однозначно отрицально! Ми помогаем нашим больным с миром уйти из этого мира. Священники беседуют с ними, исповедуют, причащают их, и они более спокойно, умиротворенно уходят в другой мир.

Наша цель — уменьшить физические страдания, оказать медицинскую помощь, поэтому здесь не просто приют умирающих людей, здесь активно лечат.

Наш хоспис располагается на базе больницы, мы лечим сопутствующие симптомы. Так у одного больного врачи обнаружили метастазы. У нас он прожил восемь месяцев. Представляете, какой ужас был бы для родственников постоянно видеть в таком состоянии близкого человека, если бы он был дома.

За четыре года нашего существования у нас нашли приют около 400 больных, среди которых были не только онкологические, но и больные с другими неизлечимыми болезнями. Поначалу было мало больных, а теперь к нам приезжают из разных уголков Украины.

Недавно из Запорожья приезжали знакомиться с нашим опытом — они хотят у себя тоже открыть подобный хоспис. «Укрзalініза» заинтересовалась опытом нашей работы, собираются при своих больницах открыть три хосписа. Начинает сбываться моя мечта, чтобы в Украине образовалось целое «хоспинское движение». Хосписы необходимы для того, чтобы больных квалифицированно рассматривали в специальных учреждениях, где обязательно оказывалась бы и медицинская помощь.

У нас много друзей из других стран, где хосписы работают давно. Приезжали к нам из американского хосписа. Гости отмечали огромное преимущество того, что наш хоспис находится на базе больницы, у них хосписы существуют сами по себе, а врачей приглашают за деньги. Наши врачи считают своим долгом посещать наших больных, если надо — провести клинические исследования, а потом оказать медицинскую помощь, чтобы облегчить страдания людей.

Пишу готовим сами из продуктов, которые покупаем на базаре, на зиму тоже заготавливаем разные «закрутки». Мы хотим, чтобы больные чувствовали домашнюю обстановку, а не казеннную... Мы создали материальную базу, хотим, чтобы у нас было за городом свое подсобное хозяйство. Хотим в нынешних трудных условиях улучшить питание наших больных.

С самого начала, в создании и работе нашего хосписа активно участвовала наша Православная Церковь, а именно — Свято-Ольгинское православное братство, членом которого я являюсь. Именно оно в свое время поставило задачу создать такой хоспис.

Церковь оказывает нам всестороннюю поддержку — материальную, а в первую очередь, конечно, духовную. Священники не только исповедуют и причащают, но и совершают главное церковное таинство — Божественную Литургию непосредственно в стенах хосписа. Всем запомнилось такое важное для всех верующих событие, когда в палаты к нам вносили Икону Почаївської Божії Матері. Во дворе хосписа открыли памятник к 2000-летию Рождества Христова, на котором с одной стороны — ікона Рождества Христова, а на другой — Воскресения Христа. Это символично для всех больных.

ЗВЕРНЕННЯ СИНОДУ ЄПІСКОПІВ КІЇВО-ГАЛИЦЬКОЇ МІТРОПОЛІЇ УГКЦ ДО ДУХОВЕНСТВА І МИРЯН ТА УСІХ ЛЮДЕЙ ДОБРОЇ ВОЛІ

ХРИСТИЯНИ І НЕВИПЛАТА ЗАРПЛАТІ

1. Звільнившись з Божою допомогою від переслідувань, Церква безнастянно складає Богові подяку за два найбільші дари Божої любові — свободу Церкви і народу.

2. От уже дев'ятий рік український народ, докладаючи неймовірних зусиль та терплячи труднощі й нестатки, буде власну державу. Значна частина бід, які випали на його долю, є неунікненими, бо вони — трагічна спадщина тоталітарного минулого. Разом з тим, мільйони людей зазнають штучно створених уже сьогодні, незаслужених труднощів. Ідея про систематичне затримання переважно мізерної заплати, внаслідок чого людину позбавляють участі в плодах своєї праці. Зловживання з боку окремих представників державної влади, деяких приватних працедавців набули в цій ділянці настільки масового і загрозливого характеру, що мовчачти про це більше не можна. Тим більше, розвіялися всі ілюзії, наче це випадкові і тимчасові явища. А реальність сьогодення виявляє глибоку кризу здегуманізованої суспільної свідомості в основоположних підходах до гідності людини і народу. Церква, яка завжди була, є і залишиться з народом, вважає святою справою виступити на захист усіх зндолових Співвітчизників і дати моральну оцінку економічному геноцидові народу.

3. Невиплата заплатні протягом останніх років стала узаконеним беззаконням, внаслідок якого більшість українського народу опинилося за межею виживання. Тому розмови про економічне зростання звучать як насмішка, а рекляма ситого життя в засобах масової інформації є нічим іншим як глумлінням над голодними і виснаженими в боротьбі за існування. В результаті, зневіра і розчарування стали визначальними рисами сучасної суспільної свідомості. Загрозливих розмірів набула економічна еміграція, яка перетворила українців на дешеву і безправну масу заробітчан в європейських і африканських країнах, визискувану міжнародними криміналізованими структурами. Злочинно марнується й інтелектуальний потенціал нації: висококваліфіковані спеціалісти не працюють за фахом і переживають кризу своєї професійної ідентичності. Наших громадян, зокрема молодих, нинішня нелюдська система винагороди за працю поставила в таку ситуацію, коли всі життєві устремління зведені до пошуку шматка хліба. Врешті-решт найжахливішим наслідком сучасного становища в Україні є тенденція до вимиряння народу, адже кількість смертей стала перевищувати кількість народжень.

Люди вмирають через відсутність коштів на лікування, від неякісного харчування. Мільйони зачатих дітей внаслідок абортів так і не народжуються.

4. Офіційні пояснення причин виникнення такої ситуації на тлі загальнівідомих фактів безкарного обкрадання народу є непереконливими. До того ж, органи влади, правопорядку нечесністю і зловживаннями, корумпованістю і штучною борократизацією скомпрометували велику ідею Української держави.

Анархія і свавілля в різних прошарках суспільства виникають тоді, коли влада втрачає моральний авторитет. І цей процес моральної еrozії влади сягнув в Україні небезпечної межі. За існуючої суспільної пасивності і нерозви-неності громадянського суспільства влада несе основну відповідальність за ситуацію, що склалася в Україні.

5. Бог, про зв'язок з яким ми згадуємо в преамбулі Конституції України, відкриває на сторінках Біблії весь жах гріха нашої суспільної системи проти громадян: «Не затримуй у себе наймитової платні до ранку» (Лев. 19,13). «Того ж самого дня виплатиши його заробіток, ще перед заходом сонця; бо він убогий, і всією душою чекає виплати; тож не закликатиме проти тебе Господа, та й ти не матимеш гріха» (Втор. 24,15). «Ось затримана вами платні робітникам...

кричить, і голосіння женців дійшло до Господа сил» (Як. 5,4). «Горе тому... хто силує біжнього гарма працювати й не дає йому заробітку» (Єр. 22,13).

«Вбиває біжнього той, хто відбирає в його засоби до життя, проливає кров той, хто позбавляє робітника заплатні» (Сир. 34,22). Згідно з Біблією невиплачена заплатня є, по суті, економічним убивством. Як за попередньою системи, так і тепер, беззлуда і злочинно знищується народ. З тією відмінністю, що тоді це робилося з політично-ідеологічними мотивами та іншими методами: розкручувалася дияволська машина смерті — громадянські війни, колективізація, голодомор. Тепер народ знає з благодатної української землі у зв'язку з економічною бідністю — через недоідання, аборти, еміграцію, хвороби, на лікування яких нема коштів, скорочення тривалості життя...

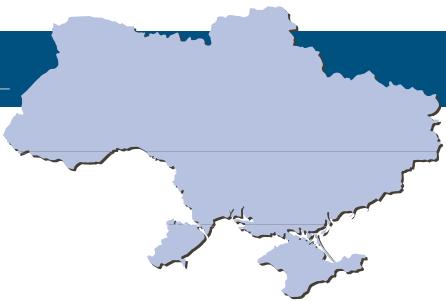
6. Словя Біблії «затримана платні... кличе до Господа» (Як. 5,4) вказують на те, що принципово неможливо збудувати власну заможність і благополуччя на кривді і пограбуванні інших. Наслідки злочинів впадуть як не на самого кривдника, то на його нащадків. Аналогічно неможливо побудувати заможну державу на зубожінні її громадян. Дотеперішній розвиток економічної ситуації в Україні засвідчує, однак, що багато ділків економіки і досі живуть ілюзіями збудувати в своєму окремо взятому подвір'ї чи окремо взятій кишенні вже тепер і будь-якими засобами. Можливо, мислячи частину можновладців наведе на роздуми сумний приклад долі їхніх попередників у ХХ столітті. Для них справді несподівано «вибухнув» як 1917 рік, відомий під назвою революції, так і 1990-й — крах комунізму. Гноблячи і експлуатуючи, збиваючи капітали, вони також говорили в своїх серцях: «Нема Бога, а тому Все дозволено». Однак дуже швидко життя спростувало їхні ілюзії. Тому потрібно сказати правду:

Нечесне злагодження не має нічого спільногого ані з «накопиченням капіталізму», ані зі справжнім бізнесом. В такий спосіб суспільне багатство не твориться і не примножується. Відбувається лише черговий його перерозподіл і то цілком аморальний, бо поєднаний із замовними вбивствами і фінансовими махінаціями. Усвідомлення правди слів Біблії щодо нерозривності моралі та економіки може стати першим імпульсом до оздоровлення ситуації, а зміна пріоритетів з егоцентрично-тилітарних на християнські — «правдою, яка визволить нас».

7. Наша Церква молиться за зміни на краще, які розпочнуться зі зміною пріоритетів у сучасній свідомості. Таку зміну християнство називає покаянням. Свого часу наше суспільство задекларувало вибір шляху покаяння, але не пройшло через нього. Наші підходи до гідності людини, її прав не змінилися. І, як внаслідок, нічого не змінилося в наших людських та економічних відносинах. Якщо ми підіймемося духовно і морально, то цей процес неодмінно супроводжуватиме наше культурне і матеріяльне піднесення.

Як християни, ми завершуємо наше Звернення не мотивами розпачу й зневіри, які присутні в аналізі нинішньої суспільної ситуації, а мотивами надії й оптимізму, які спираються на Божу благодать і підтримку, 1000-літній досвід і християнську історію нашої Церкви та народу. В цій історії неодноразово підносилася голову спокуса матеріалізму, споживацтва, лінівства й бездуховності, щоб отруті здорову, християнську за своєю суттю душу народу. Проте народ в скрутні хвилини завжди виявляє справжню мудрість і надавав перевагу християнським вартостям. Це рятувало його і додавало життєвих сил. Сподіваємося, що так буде і тепер.

Від імені Синоду Єпископів Київо-Галицької Мітropolії УГКЦ, Львів, 10 жовтня 2000р. Любомир Гузар, Єпископ-Помічник Глави Української Греко-Католицької Церкви.

3. ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Динаміка демографічних показників і показників стану здоров'я громадян протягом 1990-2000рр. свідчить про незадовільний рівень якості життя населення України. Зменшується чисельність населення при зростанні смертності людей працездатного віку, скорочується середня тривалість життя, зростає економічна еміграція. Протягом 1994-2000рр. чисельність населення скоротилася на 2,9 млн. осіб; показник смертності людей працездатного віку зрос і протягом 1990-1998рр. у вісім разів, середня тривалість життя зменшилася на п'ять років.

Серед причин смертності населення працездатного віку з 1990р. перше місце утримують зовнішні дії (нешасні випадки, вбивства), причому головною серед них є самогубства. Показник випадків самогубств на 100 тис. населення зрос за 10 років на 41%.

Скорочення середньої тривалості життя відбувається переважно за рахунок високої смертності людей працездатного віку, в першу чергу — чоловіків, що зумовлює зростання кількості неповних сімей, посилення ризику сирітства та соціального сирітства молодшого покоління. Тенденцію до зростання кількості неповних сімей посилює й збільшення числа позашлюбних народжень та відносної кількості розлучень.

За умови збереження існуючих тенденцій, демографічний спад в Україні буде продовжуватися зростаючими темпами і протягом наступних десяти років населення країни, за різними оцінками, може зменшитися на 5-6 млн. осіб. Поширення набуватимуть неповні сім'ї, збільшуватиметься число дітей-сиріт і соціальних сиріт.

Несприятливою є динаміка показників стану здоров'я населення. Лише 4,4% чоловіків і 2,9% жінок працездатного віку та 25% дітей мають високі показники здоров'я. Щороку рівень захворюваності населення збільшується; особливого поширення набувають так звані соціальні хвороби, зумовлені переважно незадовільними умовами життя. За рівнем поширення туберкульозу, Україна перебуває в стані епідемії; за рівнем і темпами поширення ВІЛ/СНІД — в передепідемічному стані. Протягом 1990-1999рр. захворюваність

на туберкульоз підвищилася більш, ніж смертність від цієї хвороби — майже в два з половиною рази; посилюється тенденція росту захворюваності на туберкульоз серед дітей. Хворих на ВІЛ/СНІД в Україні, за експертними даними, близько 285 тис., при цьому 75% інфікованих — молодь 15-29 років; померли від СНІД 955 дорослих і 45 дітей. Між тим, високий рівень захворюваності дітей створює реальну небезпеку відтворення низьких показників здоров'я наступних поколінь і подовження демографічної кризи на віддалену перспективу.

Попри значне збільшення захворюваності населення та погіршення епідемічної ситуації, доступність медичного захисту стає для громадян України все більш обмеженою — внаслідок фактичного переходу вітчизняної медицини на платну основу та недостатнього бюджетного фінансуванням галузі, що призводить до скорочення мережі лікувальних установ, нестачі медикаментів для хворих, яких держава зобов'язана забезпечувати ліками безкоштовно. В результаті, потреби населення в медичних послугах задовольняються лише на 30%. Неподіноками стали випадки смерті людей внаслідок неможливості отримати медичну допомогу. В ході соціологічного дослідження УЦЕПД **54,4%** опитаних повідомили, що їм доводилося відмовлятися від медичного обстеження або медичної допомоги з причини відсутності коштів.

Обмеження доступності медичних послуг створює реальну загрозу здоров'ю населення, загрожує здоров'ю наступних поколінь, свідчить про те, що держава неповною мірою гарантує право громадян на медичний захист, що є фактично порушенням права людини на життя. Недоступність медичного захисту для найбідніших верств населення зумовило фактичне розповсюдження пасивної евтаназії — формально добровільної відмови хворих від лікування.

Головним чинником кризової демографічної ситуації та погіршення стану здоров'я населення є різке зниження рівня життя переважної більшості громадян України.

Низькі доходи переважної більшості населення, збереження значних обсягів заборго-

ваності по зарплаті, поширення безробіття зумовлюють обмеження доступу громадян до праці, якісного харчування та житла, медичного захисту, освіти, інформації, правового захисту. Поширення бідності та реальна загроза набуття нею хронічних форм є свідоцтвом того, що держава **неналежною мірою забезпечує право людини на гідний рівень життя**.

Поглиблення негативних тенденцій призведе до: подальшої депопуляції; зростання економічної еміграції; зниження освітнього рівня населення, що, в свою чергу, зумовить скорочення інтелектуального потенціалу країни; набуття бідностю хронічних форм; подальшої поляризації суспільства; у кінцевому підсумку — до наростання суспільної апатії, що, як відомо, загрожує непередбачуваними проявами агресії.

На рівні особи, наростання негативних тенденцій здатне призвести до подальшого знецінення індивідуального життя, поширення наркоманії, алкоголізму, суїциdalних проявів.

Подібний сценарій загрожує реалізації курсу України на інтеграцію до європейського співовариства, становленню громадянського суспільства; може призвести до громадянських конфліктів або перетворення України на державу «третього світу».

Покращання ситуації вимагає термінового вжиття ряду заходів економічного, соціального, освітнього характеру. Першочергового вирішення потребують соціально-економічні проблеми.

МОЖЛИВОСТІ ДЕРЖАВИ В ПОКРАЩАННІ ЯКОСТІ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ

Нагальною потребою є **реформування системи оплати праці**. Перш за все, необхідно:

- ❖ довести розмір мінімальної зарплати до рівня прожиткового мінімуму — шляхом стимулювання збільшення витрат на робочу силу у валових витратах виробництва та суттєвого підвищення розміру державної соціальної гарантії в оплаті праці;
- ❖ відмовитися від практики підвищення зарплати бюджетникам за рахунок скорочення числа працівників;
- ❖ розглядати будь-які пропозиції щодо впровадження обов'язкових видів соціального страхування (включаючи медичне, пенсійне тощо) виключно в зв'язку з реформуванням системи зарплати;
- ❖ винести на обговорення фахівців і громадськості ініціативу Уряду стосовно погодинної оплати праці.

Необхідно є розробка **Стратегії подолання бідності** з метою доведення розміру мінімального пенсійного забезпечення до розміру прожиткового мінімуму та підвищення розмірів соціальних виплат. Стратегія має складатися з ряду державних програм, спрямованих на подолання бідності конкретних соціальних груп, що забезпечить їх адресний характер. Додаткові кошти для виконання цих програм доцільно залучити, окрім іншого, шляхом відмови від практики вибіркового звільнення від податків та акцизних зборів підприємств і комерційних структур.

Доцільним є **збільшення легальних джерел доходів громадян** шляхом налагодження цивілізованої системи кредитування населення, в першу чергу — створення можливості для отримання позики на підприємницьку діяльність, довгострокових позик на будівництво житла та на отримання освіти.

З метою забезпечення громадян та органів державної влади достовірною інформацією про реалізацію соціальних завдань державної політики, доцільним є **впровадження практики підготовки щорічних Державних доповідей з найважливіших питань життезабезпечення населення**. Ці доповіді мають заслуховуватися на засіданнях Верховної Ради, публікуватися в пресі. Така практика має поширюватися на наступні міністерства та відомства України: Міністерство охорони здоров'я, Міністерство освіти і науки, Міністерство культури й мистецтв, Міністерство праці та соціального забезпечення, Міністерство юстиції, Державний комітет інформаційної політики, телебачення та радіомовлення, Державний комітет молодіжної політики, спорту і туризму, Державний комітет стандартизації, метрології та сертифікації, Пенсійний фонд України.

З метою **посилення правового захисту громадян та правової освіти населення доцільно:**

- ❖ прискорити проведення судової реформи, забезпечивши її дійсну незалежність від виконавчої та законодавчої гілок влади;
- ❖ прискорити прийняття Закону України «Про охорону дитинства» та Кодексу законів України про сім'ю;
- ❖ розробити та впровадити в навчальні програми загальноосвітніх шкіл курс «Права людини» (поряд або за рахунок розширення обсягів курсу «Правознавство»).

З метою **недопущення поширення в інформаційному просторі України кіно-, відео- та аудіопродукції, що пропагує насильство, порнографію, аморальність**, ухвалити Закон України «Про обмеження поширення засобами інформації порнографії, жахів і насильства»¹.

⁹⁴ Детальний виклад пропозиції наведено в аналітичній доповіді УЦЕПД «Актуальні проблеми інформаційної безпеки України». Див.: Національна безпека і оборона, 2001, №1, с.56.

Гострою медичною та соціальною проблемою є **проблема трансплантації органів людини**. З метою привернення уваги громадськості та фахівців, вивчення громадської думки стосовно зазначеного питання потрібно розробити та винести на широке громадське обговорення проект Закону України «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини», який би докладніше нормував питання відбору донорських органів.

Потребують уваги суспільні групи з особливими потребами (інваліди). Зараз практично всі структури суспільного побуту не розраховані на активний спосіб життя таких суспільних груп, що фактично ізолює їх від соціуму, провокує негативні соціально-психологічні наслідки.

З метою **врахування інтересів людей з особливими потребами** необхідно:

- ❖ впровадити на державних каналах телебачення програми для людей з ослабленим слухом (або супроводжувати сурдоперекладом існуючі програми), в першу чергу — дитячі, інформаційні, культурно-освітні. Створити систему переваг при ліцензуванні для тих комерційних телеканалів, які беруть на себе зобов'язання підготовки таких програм;

- ❖ розробити та впровадити Державний стандарт будівництва житлових будинків, приміщень загального користування, пішохідних частин вулиць з урахуванням потреб інвалідів; ці ж потреби мають враховуватися при проєктуванні нових видів транспортних засобів, призначених як для громадського (автобуси, тролейбуси, спеціальні залізничні вагони та вагони метро), так і індивідуального користування.

З метою подолання тенденцій до поширення сирітства та соціального сирітства прискорити розробку та впровадження в практику Положення про прийомну сім'ю та інших нормативних актів, якими визначити нормативно-правове регулювання створення прийомних сімей.

МОЖЛИВОСТІ ЦЕРКВІ В ПОКРАЩАННІ ЯКОСТІ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ

В соціальному захисті суспільних груп, що потребують особливої уваги, в організації допомоги цим групам з боку громадськості значну роль може відіграти Церква.

Соціальна складова діяльності Церкви є досить значною. Релігійні організації допомагають бідним, створюють притулки для літніх людей та дитячі садки для дітей-сиріт, соціально-реабілітаційні центри, надають гуманітарну допомогу тим, хто постраждав від стихійного лicha, організують відпочинок та оздоровлення дітей-сиріт і дітей із малозабезпечених сімей.

Велику увагу Церква приділяє роботі з молоддю, підтримці молодих сімей.

Проведене соціологічною службою УЦЕПД дослідження громадської думки стосовно можливостей Церкви в подоланні тенденції до зростання кількості абортів в Україні підтверджує зроблений у попередній аналітичній доповіді Центру висновок про те, що суспільна потреба в Церкві виходить за межі сучасного релігійного поля та зміщується до соціальної сфери. Більшість опитаних (56,3%) вважають, що Церква, борючись проти абортів, має засуджувати ті дії влади, які призводять до погрішення якості життя, що змушує людей відмовлятися від дітонародження; 37,6% — висловили думку про те, що Церква має створювати притулки для дітей, від яких відмовляються батьки, і брати на себе піклування про їх виховання та освіту. Привертає увагу та обставина, що **очікування соціальної активності Церкви серед віруючих є вищими** — так, першу тезу підтримали 58,5%, другу — 40,2% з числа респондентів, які визнали себе віруючими.

Дослідження ставлення населення до проблем переривання вагітності, евтаназії та самогубств дозволяє зробити висновки про те, що **вагома частина громадян, які визнають себе віруючими, в дійсності не керуються релігійним розумінням природи життя**. Так, 46,7% віруючих вважають, що людський зародок до народження є або частиною тіла жінки (33,9%), або що він нічим не відрізняється від тваринного (12,8%); майже 40% віруючих підтримали тезу про впровадження евтаназії в Україні на законодавчому рівні; кожен п'ятий — впевнений у тому, що людина може розпоряджатися своїм життям на свій розсуд, а отже має право на самогубство. Крім того, **переважна більшість віруючих схильні вважати, що дії, які Церква трактує як гріх, мають також і соціальні передумови**: майже 80% віруючих впевнені, що до переривання вагітності жінок змушують несприятливі умови життя, відсутність матеріальних можливостей утримувати дитину, дати їй належне виховання та освіту; 76,3% — переконані, що головні причини зростання кількості самогубств в Україні полягають у зниженні рівня життя.

Водночас, віруючі демонструють помітно вищий рівень поваги до життя, порівняно з невіруючими. Так, 64,3% віруючих впевнені, що людина не має права позбавляти себе життя шляхом самогубства (серед невіруючих такої думки дотримуються вдвічі менше респондентів — 32,5%); не підтримали б дозвіл на здійснення евтаназії на законодавчому рівні 37,7% невіруючих і 29,8% віруючих.

Суттєвою є регіональна відмінність у ставленні населення до питань життя, евтаназії, переривання вагітності. Сприймають життя як

дар Божий і заперечують право людини позбавляти себе життя 76,5% респондентів у Західному регіоні країни — і близько 50% в інших регіонах; заперечують законодавчий дозвіл на евтаназію 40% опитаних на Західі — і близько 30% в інших регіонах; повну заборону абортів підтримують 24% населення західних областей — і в середньому 7% в інших регіонах країни.

Крім найбільшої наближеності власних життєвих позицій до релігійних приписів, **населення Західного регіону демонструє вищий, порівняно з жителями інших регіонів, ступінь довіри до Церкви**. Про це свідчить та обставина, що більшість опитаних західних областей (53,6%) висловили готовність робити похертви на притулки для дітей-сиріт, створені саме Церквою, тоді як респонденти з інших регіонів віддали перевагу здебільшого державним будинкам дитини (наприклад, у Центральному регіоні — 64,8%).

На думку експертів УЦЕПД, відмінності в ставленні населення західних областей України до Церкви зумовлені не лише історичними особливостями, але й активною соціальною діяльністю Церкви в цьому регіоні.

Негативні тенденції, що поглиблюватимуться найближчим часом (зростання числа неповних сімей, поширення сирітства та соціального сирітства, поширення бідності) **зумовлюватимуть потребу суспільства й держави в допомозі з боку Церкви**. Відстоюючи й захищаючи право людини на життя, Церква веде велику виховну роботу. Про позитивні її результати свідчить, наприклад, та обставина, що в Західному регіоні країни, де вплив Церкви є традиційно значним, менше поширені випадки самогубства, переривань вагітності, позашлюбних народжень.

Водночас, значні резерви Церква має й у здійсненні соціально значимих проектів.

Користуючись суспільною підтримкою, Церква могла б багато зробити в організації громадської допомоги найбільш вразливим соціальним групам населення, створюючи відповідні служби та залишаючи до праці в них добровольців з числа не лише віруючих, але й невіруючих. Особливо вагомим міг би бути внесок Церкви в створення мережі хоспісів та центрів допомоги людям з особливими потребами (інвалідам, розумово відсталим та ін.). Розгортання мережі таких служб дозволило б, з одного боку, скоротити державні видатки на

utrимання певної категорії хворих, а з іншого — забезпечило б гідні умови невиліковно хворим та сприяло б соціальній адаптації людей з особливими потребами.

Вагомою могла б бути допомога Церкви у вирішенні проблеми попередження самоубивств — шляхом створення відповідних служб для соціальних груп, які потребують особливої уваги, з огляду на підвищений ризик суїциdalної поведінки, наприклад: для безробітних, особливо з тривалими термінами безробіття; військовослужбовців (як строкової служби, так і професійних військових), неповних сімей, ліквідаторів та постраждалих від аварії на ЧАЕС.

В організації мережі хоспісів та різноманітних соціальних служб **перспективною могла б бути співпраця Церкви з державними службами зайнятості**. Це дозволило б залучати безробітних до роботи в притулках, хоспісах тощо на принципах громадських robіт.

До праці в організованих Церквою соціальних центрах могли б залучатися і громадяни з числа тих, хто користується правом на альтернативну військову службу. Ця пропозиція потребує законодавчого забезпечення, тому доцільним є внесення на обговорення фахівців і громадськості питання про внесення відповідних змін і доповнень до ст.5 Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу» та ст.23 Закону України «Про зайнятість населення».

Виховання дітей, підлітків і молоді на засадах релігійної моралі сприятиме попередженню негативних явищ у їх майбутньому сімейному житті. Тому, на думку експертів УЦЕПД, необхідним є правове врегулювання можливості проведення релігійного навчання в державних навчальних закладах на фахультативній основі, а також державне сприяння розгортанню мережі приватних релігійних навчальних закладів.

Активізація соціальної діяльності Церкви мала б суспільну підтримку, про що свідчить готовність підтримати соціальну діяльність Церкви з боку невіруючих, підверджена ними в ході соціологічних опитувань.

Об'єднання зусиль Церкви, держави і суспільства у вирішенні соціальних проблем сприяло б міжцерковному порозумінню, гармонізації церковно-державних відносин та зміцненню авторитету Церкви в суспільстві. ■

СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДИТИНСТВА В СУЧASNІЙ УКРАЇНІ

Людмила ВОЛИНЕЦЬ,

керівник Центру дослідження дитинства
Українського інституту соціальних досліджень

Основні характеристики сучасної демографічної ситуації

Діти є основою демографічного репродуктування суспільства. Чисельність дітей впливає на динаміку населення, його статево-віковий склад, неперервність зміни поколінь, тобто на все, що найповніше характеризує демографічний потенціал нації.

В 2000р. продовжувалося зменшення кількості дітей в Україні та зниження їх питомої ваги в загальній чисельності населення.

Протягом 1999р. в Україні народилося 389208 дітей. Загальний коефіцієнт народжуваності становить 7,8% або 94% від рівня 1998р. Серед дітей, які народилися в 1999р., 59,2% становлять першонароджені, 29,5% — другі діти і тільки 11,1% — діти третьої і наступних послідовностей народження, що характеризує малодітність українських сімей.

Важливою особливістю повікової народжуваності в Україні є її все більша концентрація в молодих вікових групах, зокрема — в наймолодших. Якщо в 1989р. коефіцієнт народжуваності у жінок віком 15-19 років становив 33,2% від коефіцієнта народжуваності для жінок віком 20-24 років, то в 1997р. — 43,3%, а в сільській місцевості — 49,3%. Переважна більшість дітей (84,3%) народжується жінками віком до 30 років.

Сучасний рівень народжуваності — найнижчий за весь період післявоєнної історії України. Серед країн колишнього Союзу нижчий, ніж в Україні, загальний коефіцієнт народжуваності спостерігається сьогодні лише в Латвії та Естонії¹.

Сьогодні специфіка депопуляції в Україні полягає в наступному. По-перше, вона супроводжується погіршенням важливих якісних характеристик населення і особливо — його здоров'я (в українських дітей найвищий рівень вроджених патологій серед республік колишнього Союзу). По-друге, на відміну від інших країн, які подолали або долають депопуляцію, в Україні вона відбувається на тлі глибокої соціально-економічної кризи. Саме тому, що депопуляція супроводжується погіршенням якісних характеристик населення, демографічну ситуацію в Україні можна кваліфікувати як кризову.

З 1993р. кількість дітей-інвалідів збільшилася на 28,5 тис. при загальному зменшенні чисельності дитячого населення більш ніж на 1,4 млн. осіб. Загальна кількість дітей-інвалідів

¹ Всупереч поширеній точці зору щодо того, що низька народжуваність обумовлена лише матеріальними проблемами, слід відзначити, що демографічна ситуація в розвинутих країнах теж характеризується падінням народжуваності, але воно супроводжується значним підвищенням середньої тривалості життя, чого не відбувається в Україні. Наприклад, Німеччина і Італія при падінні народжуваності мають водночас середню тривалість життя 76 і 77 років відповідно.

Характеристики стану здоров'я дітей в Україні

	1990	1995	1998	1999
Смертність дітей першого року життя (на 1000 народжених живими)	12,8	14,7	12,8	12,8
Смертність дітей віком до 14 років (на 10 тис. дітей)	13,1	12,5	10,4	10,1
Захворюваність (на 1000 дітей)	1070,0	1037,6	1119,3	1169,7
Поширеність захворювань (на 1000 дітей)	1343,6	1335,8	1444,2	1554,3
Інвалідність (на 10 тис. дітей)	дані відсутні	120,2	146,6	149,8

на кінець 1999р. становила 150296 чол., або 149,8 на 10 тис. дітей, протягом року вперше встановлено інвалідність 20129 дітям (20 дітей на 10 тис.).

На жаль, не виконуються норми законодавства щодо безкоштовного надання медичної допомоги дітям. Особливо складною є ситуація в сільській місцевості. За даними Міністерства охорони здоров'я України, 95% батьків дітей, які проживають у сільській місцевості, не звертаються за медичною допомогою через віддаленість медичних закладів або через відсутність матеріальних можливостей.

Охорона материнства

В Україні склалася складна ситуація зі здоров'ям жінок, зокрема матерів. З 1990р. очікувана тривалість життя жінок скоротилася на півтора року. Особливо тривогу викликає стан материнської смертності. Її показник упродовж останніх років тримається на високих рівнях (у 1996р. коефіцієнт по-мерлих жінок на 100 тис. дітей, народжених живими, становив 30,4; в 1997р. — 25,1; у 1998р. — 27,2; в 1999р. — 25,2), що значно перевищує показники інших європейських країн.

Аналіз захворюваності вагітних жінок виявив стала тенденцію до погіршення їх здоров'я. Кількість анемій за п'ять останніх років зросла майже в п'ять разів, невиношування вагітності — вдвічі, малокрів'ям страждає кожна друга вагітна! Зросла частота ниркових, серцево-судинних захворювань, діабету².

Характеристики стану здоров'я дівчат-підлітків (на 10 тис. населення)

Захворювання	1991	1995	1999	Зростання 1999/1991, разів
Анемії	8,5	34,0	58,9	6,9
Розлади менструального циклу	62,3	120,9	218,4	3,5
Хвороби сечостатевої системи	194,1	447,4	747,5	3,8

² За даними Інституту педіатрії, акушерства та гінекології Академії медичних наук України.

³ Щороку в країні реєструється майже 700 дітей віком до 14 років, хворих на туберкульоз. З 1990р. поширеність цієї хвороби серед дітей зросла в 1,7 разів. У 1999р. рівень захворюваності на туберкульоз серед дітей дещо стабілізувався, зменшилася й кількість летальних випадків. Проте ця стабілізація є нестійкою при високому рівні захворюваності серед дорослих, які є основним джерелом зараження дітей.

Катастрофічно зростає кількість ВІЛ-інфікованих. За період з 1987р. зареєстровано 30,7 тис. ВІЛ-інфікованих, з них 1300 дітей, більшість з яких виявлено в 1999р. Кінцевий перебіг захворювання на СНІД серед дітей спостерігався в 52 випадках, в 36 з них діти померли.

Така ситуація призвела до збільшення ускладнень вагітності та пологів: нині нормальну протікають лише близько 25% пологів. Безумовно, стан здоров'я жінок є похідним від стану здоров'я дівчат-підлітків, зокрема їх репродуктивної системи (див. таблицю).

Динаміка стану здоров'я дівчат-підлітків і вагітних жінок зберігає вкрай негативні тенденції. За десять років рівень хвороб сечостатевої системи, порушені менструальної функції серед дівчат України збільшився майже в чотири рази. Також дуже гострою проблемою є поширення інфекційних хвороб, особливо тих, що мають соціально обумовлений характер³.

Сім'я

До основних характеристик якості життя дітей в Україні слід віднести показники соціальних умов життя дітей, в першу чергу — це сучасна сім'я.

Специфічною діяльністю сім'ї є дітонародження в широкому розумінні: коли важливо не тільки народити дитину, але й створити матеріальну базу її існування і забезпечити батьківське виховання. Водночас, наявність дітей у сім'ї значно знижує її фінансову спроможність та середньодушовий доход. Таким чином, наявність навіть однієї дитини — особливо до трьох років — істотно зменшує рівень добробуту сучасної української родини.

Бідність, і це вирізняє її з-поміж інших проблем сучасного суспільства, охоплює різні сфери життєдіяльності. Вона, зокрема, пов'язується з низькою очікуваною тривалістю життя, їмовірністю смерті до 40 років, низьким рівнем освіти і, відповідно, з обмеженими можливостями реалізації трудової активності, з істотними психологічними змінами.

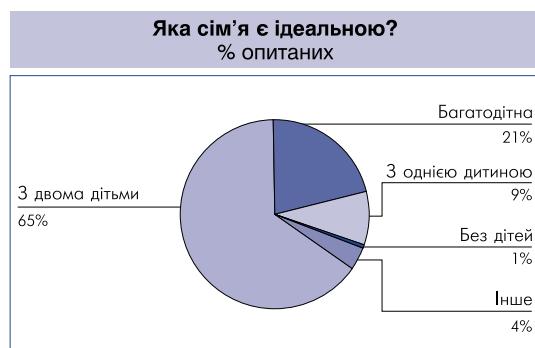
Реально бідними в Україні сьогодні є близько 30% населення, в т.ч. злиденими — приблизно 15%. Сім'ї з дітьми (в тому числі багатодітні) становлять 43,4% від усіх бідних домогосподарств.

Сім'ї, що складаються з двох осіб працездатного віку та однієї дитини, мали б бути найбільш захищеними від ризику зубожіння. Реально, їх питома вага у складі бідних становить 9,2%, у складі злиденних — 9,1%, а серед небідних — 11,6%. Характерною ознакою бідності в Україні є те, що середньодушові витрати і бідних, і злиденних домогосподарств, які складаються з двох осіб працездатного віку та однієї дитини, нижчі відповідних показників самотніх пенсіонерів (серед злиденних — навіть нижчі, ніж витрати самотніх пенсіонерів старше 70 років).

Потенційно високий ризик зубожіті або стати злиденними — у неповних сімей з однією дитиною. За даними обстежень, серед бідних сімей їх частка відносно незначна — 1,9%, але істотно вища серед злиденних — 3,1%. Такі неповні сім'ї відносно мало витрачають на харчування (68,8% доходу), а витрати у злиденних — 68,5%, оскільки вони вимушенні значну частину коштів витрачати на придбання книжок, одягу, іграшок для дітей. Слід підкреслити, що раціон харчування межує з фізіологічним мінімумом — енергетична цінність щоденного раціону бідних домогосподарств дорівнює 1829 ккал., а злиденних — 1613 ккал.

Найбільше наражаються на ризик бідності сім'ї з трьома та більше дітьми. **Практично всі багатодітні сім'ї в Україні сьогодні є бідними, а переважна більшість — злиденними.** І хоча вони становлять порівняно незначну частку серед бідних та злиденних сімей (1,5% і 2%, відповідно) це пояснюється виключно їх незначною кількістю серед населення України. Серед злиденних сімей — багатодітних у сім разів більше, ніж серед небідних.

Центр тяжіння в системі матеріального забезпечення населення все більше зміщується до сім'ї⁴. Це породжує проблеми її

функціонування та впливає на реалізацію дітородних установок. За матеріалами соціологічних опитувань Українського інституту соціальних досліджень, переважна більшість українських сімей (68%) налаштована на дводітність, лише третина з них наважується народити другу дитину; 52% сімей — однодітні.

Протягом останніх років значно деформувалася й виховна функція сім'ї. Основні прояви цього — зростання соціального сирітства і злочинності серед неповнолітніх.

Проблеми дитячого та молодіжного середовища

Злочинність серед неповнолітніх має стабільно високий показник. Найбільш поширеними є злочини, вчинені з матеріальних причин та в стані наркотичного сп'яніння. Щорічно розкривається близько 70 тис. злочинів, вчинених неповнолітніми⁵.

Збільшується кількість злочинів, вчинених по відношенню до дітей: ухилення від сплати аліментів на утримання дітей — 11132, статеві зноси з особою, яка не досягла статової зрілості, — 55, розხещення неповнолітніх — 408, викрадення чужої дитини — 20, ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів — 91 карних справ.

За роки реформ в Україні виявилася **стійка тенденція до збільшення кількості дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування**. За даними Міністерства освіти і науки України, в 2000р. таких дітей налічувалося 103,4 тис. чол., тобто майже вдвічі більше, ніж на початку десятиріччя.

На жаль, в Україні немає сталої статистики щодо кількості дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Дані, що наводяться Міністерством освіти і науки України та Державним комітетом статистики України, мають серйозні розбіжності (103 тис. і 90 тис., відповідно). Причому, загальна кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, не зазнає змін вже протягом останніх трьох років, хоча за кожним показником державної статистики стосовно сирітства фіксується збільшення кількості дітей: вихованців усіх типів інтернатних закладів; дітей, які потребували влаштування протягом року; дітей, які перебувають на обліку в Центрі усиновлення при Міністерстві освіти і науки України тощо. За нашими оцінками, таких дітей в Україні близько 150 тис.

⁴ На наш погляд, достатньо прогресивним є Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», який сприяє створенню умов для нормальної життєдіяльності сімей, перш за все молодих. Ним передбачається надання пільгових довгострокових кредитів молодим сім'ям з метою забезпечення їх потреб у придбанні житла, товарів довгострокового користування і т.ін. Повернення цих кредитів тісно пов'язане з дітородною ситуацією в конкретній сім'ї — чим більше дітей має молода сім'я, тим меншою стає сума кредиту, який необхідно повернути.

⁵ Протягом 1995-1999рр. майже вдвічі зросла кількість виявлених і поставлених на облік неповнолітніх споживачів наркотиків із числа учнів шкіл. Так, у 1995р. неповнолітніх споживачів наркотиків перебувало на обліку 2030 осіб, а в 1999р. — 4076, із них хворих на наркоманію — відповідно, 761 і 1231 підлітків. Виявлено та поставлено на облік понад 400 неповнолітніх пойм.

Щорічно зростає кількість безпритульних і бездоглядних дітей — так званих «дітей вулиці»: 1997р. — 12 тис., 1998р. — 18 тис., 1999р. — 25 тис., 2000р. — 28 тис. У зв'язку з тим, що в чинному законодавстві відсутнє визначення «безпритульні і бездоглядні діти», в державі відсутні статистичні відомості про поширення безпритульності. Відтак, можна оперувати лише статистичними даними щодо кількості дітей, які протягом року перебували в притулках для неповнолітніх. В Україні функціонують 83 притулки для неповнолітніх, розраховані на надання соціальної допомоги 3190 дітям.

За даними Державного комітету статистики України, в школах і школах-інтернатах усіх типів на початок 2000р. навчалося 56509 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, що на 8,7% більше, ніж у 1998р. (в т.ч. в школах-інтернатах для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, — 11150 осіб). У професійно-технічних училищах навчалося 7301 дітей з цієї групи, в технікумах, училищах, коледжах — 2241, у вищих навчальних закладах — 1295 осіб.

Суїциdalna поведінка. В більшості випадків, діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, вже мають досвід почуттів безнадійності, беспомічності та безпорадності, їм досить важко злагнути зміст свого існування, усвідомити свою цінність як особистості, відчути себе комусь потрібним. Все це зумовлює схильність цих дітей до вчинення суїциdalних спроб та суїцидів. За даними Російського дитячого фонду (в Україні такої статистики не існує), кожний п'ятий вихованець інтернатних закладів стає «бомжем», кожний другий — злочинцем, кожний сьомий — закінчує життя самогубством.

Зрозуміло, що суїциdalні спроби поширені не тільки серед дітей-сиріт і дітей, які позбавлені батьківського піклування. Всі перераховані вище причини, спричиняють самогубства і серед дітей, які виховуються в сім'ях.

Смертність дітей від нещасних випадків, вбивств, самогубств, залишається на постійно

високому рівні — 2554 випадків у 1999р. На жаль, статистичні дані є неповними, оскільки, зазвичай, самогубство фіксується як причина смерті в тих випадках, коли воно є очевидним. Разом з тим, певну частину отруєнь, нещасних випадків також необхідно відносити до прихованих суїцидів. Приховання суїциdalних спроб зумовлене також осудженням з боку спільноти, в т.ч. релігійних організацій та діячів.

За останніми дослідженнями, кращим застосованим профілактики суїцидів більш ніж 70% підлітків вважають освітні програми для молоді та батьків. Проте, серед вітчизняних науковців, педагогів, громадських діячів існує думка, що говорити про суїцид з дитиною не можна ні в якому випадку, бо це, мовляв, може спрямувати її до реальної дії. Релігійні діячі, як правило, обмежуються забороною та засудженням таких вчинків. Але ж дитина з суїциdalними намірами рідко бажає вмерти, вона лише прагне змінити обставини, які є насправді нестерпними для неї. І завдання дорослого, незалежно від його фаху та релігійних уподобань, полягає в тому, щоб вчасно помітити переживання дитини та надати необхідну допомогу. Як зазначив суїцидолог Ш.Валенті, «впізнавати суїциdalну поведінку і ставитися до неї серйозно — практично все, що потрібно для попередження суїциdalної спроби».

Проблема переривання вагітності. Останнім часом все голосніше звучить ідея: з метою покращання демографічної ситуації в Україні, треба визнавати дитину не з моменту народження, а з моменту зачаття, і заборонити аборти. Ідея загалом не нова, старше покоління пам'ятає методи регулювання народжуваності за часів Й.Сталіна. На жаль, сьогодні звертаються до статистики того часу лише щодо підвищення народжуваності, й практично ніхто не згадує рівень смертності жінок від абортів, які проводилися нелегально. Україна ще й сьогодні втрачає жінок саме з цієї причини, правда, незрівнянно менше. До цього ж, необхідно зважити й на те, що «демографічна політика» за часів Й.Сталіна була продиктована повоєнним періодом, і обов'язково треба згадати про тодішню практику щорічного зниження цін на продукти харчування та інші товари.

В Україні залишаються високими показники кількості абортів, особливо серед неповнолітніх. Не може не викликати тривоги велика кількість абортів серед неповнолітніх дівчаток (до 14 років) та юних жінок віком 15-17 років. За даними Міністерства охорони здоров'я України, частота абортів серед неповнолітніх в останні роки залишалася практично на однаковому рівні і в абсолютних цифрах становила більше 300 випадків щорічно. Лише з 1997р. було відмічено

зменшення їх кількості на 16%, що становить 0,14 на 1000 неповнолітніх.

Кількість абортів серед підлітків (15-17 років) зменшилася на 50%, порівняно з 1993р., і на 30% — за останні три роки, що відповідає показнику 11,8 на 1000 дівчат-підлітків.

За роки реалізації програми «Планування сім'ї» відбулися значні зміни в репродуктивній поведінці дорослого населення. За даними Державного комітету статистики України, доросле населення все більше уваги приділяє методам запобігання вагітності. За даними опитувань, 71,6% заміжніх жінок і жінок, які мають статеві стосунки, повідомили про використання контрацептивів. Однак, протягом десятиліть аборт у нашій країні залишається популярним методом регулювання народжуваності. В 1999р. кількість абортів на 1000 жінок дітородного віку становила 39,0 (у 1997р. — 44,6). Отже, пропонуючи забороняючі заходи, необхідно враховувати наступні складові цієї проблеми та наслідки таких дій.

1. Пошириться практика нелегального переривання вагітності і як наслідок, відбудеться погіршення стану здоров'я дітей та жінок.

2. Значно збільшиться кількість дітей, від яких батьки відмовляються вже в перші хвилини життя. Щорічно в Україні близько 1000 дітей стають соціальними сиротами відразу ж після народження. В останні роки з'явилось нове явище, коли жінка народивши третю-четверту дитину, відмовляється від неї через матеріальні проблеми сім'ї, продовжуючи виховувати старших дітей.

3. Зросте кількість дітей-підкільків.

4. Зросте кількість безпритульних і бездоглядних дітей. Серед безпритульних і бездоглядних дітей — близько третини тих, хто має обох батьків.

5. Загалом зросте кількість соціальних сиріт, а також дітей, які посиrotіли при живих батьках.

6. Зміняться основні показники щодо можливостей сім'ї у відтворенні не тільки дітей, але й власне дорослих. Вже сьогодні фактично вичерпані можливості сім'ї найкраще віддавати дітям⁶.

На сучасному етапі розвитку суспільства демографічні процеси потрібно регулювати не методами заборон, а просвітницькими та стимулюючими засобами⁷. На це й направлена затверджена Урядом програма «Планування сім'ї». Система заходів щодо планування сім'ї, що реалізуються в державі, поєднує, з одного боку, створення сприятливих умов для народження здорової дитини, а з іншого боку — вона спрямована на запобігання небажаної вагітності.

Ми вже зазначали необхідність стимулюючих заходів. Поки що єдиним таким заходом, на наш погляд, є норма Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні». Прогресивність цієї юридичної норми полягає в тому, що, поперше, молоді сім'ї мають право на кредитування своїх першочергових потреб для створення нормальних умов життя та уникнення вимушеної залежності від батьківської сім'ї, а по-друге, це право стимулює дітонародження в молодих сім'ях, що конче необхідно суспільству. Подібні заходи демографічної політики щодо молодих (і не тільки молодих) сімей мають значну результативність у розвинутих країнах.

Великий вплив на гармонізацію демографічної ситуації в Україні здійснює релігія. З-поміж інших суспільних інститутів Церква користується відносно високою довірою молодих людей. Як правило, визначають себе невіруючими або байдужими до віри лише 25% молоді. Разом з тим, Церква, попри її значний потенціал виховання духовності та зміщення моральних настанов серед молоді, використовує наявні можливості неефективно. На наш погляд, більш активна просвітницька діяльність релігійних організацій і громад могла б мати позитивний вплив на вирішення демографічних проблем сучасної України. ■

⁶ До речі, необхідно зазначити, що під час опрацювання проекту Закону України «Про охорону дитинства», який пройшов перше читання, в одному з чотирьох поданих варіантів проекту пропонувалося дати визначення терміну «дитина» таким чином — це «людина від зачаття до повноліття». Під час доопрацювання проекту Закону і його підготовки до другого читання визнано доцільним визначення дитини дати в такій редакції: «Дитина — це людина від народження до 18 років». Це визначення дитини абсолютно відповідає Конвенції ООН про права дитини, яку Україна ратифікувала в 1991р.

⁷ Поліпшення демографічної ситуації слід пов'язувати з виходом із соціально-економічної кризи. Але подолання кризових явищ у відтворенні населення буде тим успішнішим, чим скоріше відбудеться поліпшення умов життя населення, а значить і умов його відтворення. Це поліпшення має бути найважливішою метою побудови суверенної держави і проведення соціально-економічних реформ.

ЭПИДЕМИЯ САМОУБИЙСТВ В УКРАИНЕ ПРОДОЛЖАЕТСЯ

Анатолий ЧУПРИКОВ,
заведующий кафедрой детской,
социальной и судебной психиатрии
Киевской медицинской академии
Министерства здравоохранения
Украины

Галина ПИЛЯГИНА,
ведущий научный сотрудник
Украинского НИИ
социальной и судебной
психиатрии и наркологии

Постоянный рост уровня самоубийств и суицидальных попыток в мире привели к углубленному изучению этой проблемы в различных странах, разработке и осуществлению национальных программ по борьбе с суицидальным поведением, внедрению комплексных мероприятий по его предупреждению. К сожалению, приходится констатировать, что в Украине на эпидемию самоубийств обращается слишком мало внимания.

Социально-демографические характеристики суицидальной активности

Сегодня Украина вошла в группу стран с высоким уровнем суицидальной активности (свыше 20 самоубийств на 100 тыс. населения). При этом данный показатель повысился с 19,0 самоубийств на 100 тыс. населения в 1988г. до 29,9 в 1996г. И лишь с 1997г. по 1999г. отмечался некоторый, пока еще слабо выраженный, спад количества самоубийств. Тем не менее, в центральных и юго-восточ-

ных регионах страны уровень самоубийств в 1999г. составил 32,2-45,1 на 100 тыс. населения.

Динамика уровня смертности вследствие суицидального поведения за 1994-1999гг. в различных регионах страны свидетельствует, что его повышение выше в развитых промышленных районах и в областях, в большей степени подвергшихся последствиям Чернобыльской катастрофы, которые отличаются остротой различных экологических и социально-экономических проблем.

Одной из групп высокого суицидального риска являются ликвидаторы последствий аварии на ЧАЭС. Общая смертность в этой группе в 2,5-3,0 раза выше, чем в аналогичных возрастных группах, при этом самоубийства составляют десятую часть всех случаев смерти среди ликвидаторов.

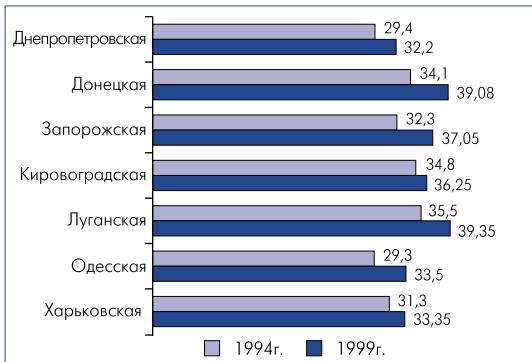
Отмечается высокий уровень суицидальной активности среди сельского населения. Сельские жители Украины в 1,52 раза чаще кончают жизнь самоубийством, чем городские. Во многом это связано с увеличением групп населения старшего возраста, резким повышением уровня алкоголизации сельского населения и отсутствием тех видов помощи, которые доступны горожанам.

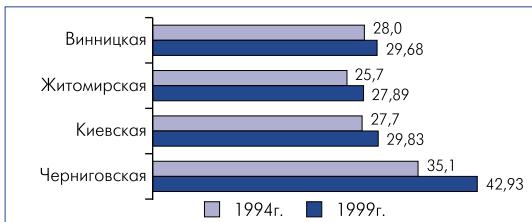

ЭПИДЕМИЯ САМОУБИЙСТВ В УКРАИНЕ ПРОДОЛЖАЕТСЯ

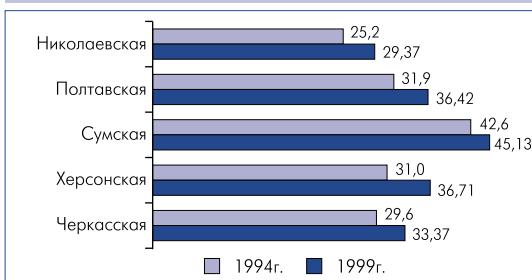
Динамика уровня самоубийств в промышленных областях Украины (на 100 тыс. населения)

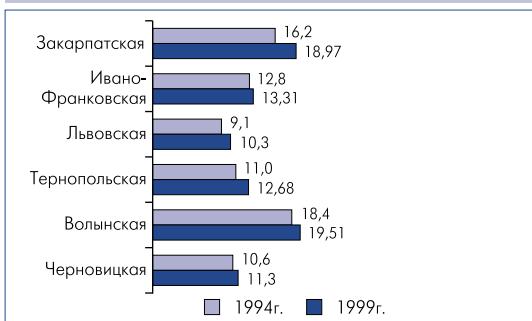
Динамика уровня самоубийств в областях Украины, наиболее пострадавших от последствий аварии на Чернобыльской АЭС (на 100 тыс. населения)

Динамика уровня самоубийств в сельских областях Украины (на 100 тыс. населения)

Динамика уровня самоубийств в западных областях Украины (на 100 тыс. населения)

Только в западных областях Украины уровень самоубийств в эти годы был значительно меньшим. Ситуация с уровнем самоубийств среди населения в этом регионе более благополучна, чем во Франции, Англии, США. Более стойкий антисуицидальный

барьер в этой популяции, возможно, обусловлен сильными религиозными традициями, большей готовностью населения к новым социально-экономическим условиям жизни, меньшей плотностью населения в этих областях, в сравнении с юго-восточной частью страны. Еще одним исключением из общей тенденции по стране является ситуация, сложившаяся в Киеве. В столице Украины, с высоким уровнем ее деловой активности, с наличием свободных рабочих мест, уровень самоубийств в 5-6 раз ниже, чем по стране в целом.

Возрастные и половые характеристики украинских самоубийц таковы: частота самоубийств у мужчин в возрасте от 20 до 59 лет значительно выше, чем у женщин того же возраста. У женщин суициdalная активность с возрастом постепенно увеличивается (среди мужского населения такие тенденции не наблюдаются) и достигает максимума у лиц старше 60 лет. В целом по стране (данные за 1996г.) у мужчин уровень самоубийств составил 53,0 на 100 тыс. населения, тогда как у женщин — 9,8. Наибольшую тревогу вызывает тот факт, что второй по частоте совершения самоубийств (после группы лиц старше 60 лет) является возрастная группа от 30 до 39 лет, то есть наиболее трудоспособная часть населения страны. Суицидальные попытки чаще всего совершают молодые люди в возрасте от 18 до 29 лет, что повышает риск повторения суицидальных действий. Необходимо помнить, что уровень суицидальных попыток в этой возрастной группе в среднем соотносится к количеству самоубийств как 100:1, а фиксируется из них только десятая часть.

За последние годы резко увеличилось количество самоубийств среди детей 5-14 лет (0,5% самоубийств среди всех возрастных групп). В 1996г. в Украине было зафиксировано семь самоубийств детей в возрасте 5-9 лет и 81 — в возрасте 10-14 лет. В 2000г. этот показатель составил 7,8% (188 случаев). При этом у детей достаточно часто встречается длительная и тщательная подготовка самоубийств. Девушки втрое чаще совершают суицидальные попытки, чем юноши. Но суицидальные действия юношей чаще завершаются смертью.

Социально-психологические предпосылки суицидального поведения

Вторая половина XX века с постоянно возрастающим информационным перенасыщением, глобальными социально-экологическими проблемами, массовой безработицей определяет первостепенную значимость социально-психологической дезадаптации в суицидогенезе. Заметим, что социальная дезадаптация, в частности безработица, не

только коррелирует с повышением суицидального риска, но и способствует повышению уровня психических расстройств.

В последние десятилетия повышение уровня самоубийств связано с рядом факторов:

- ❖ уменьшением группы населения в возрасте до 15 лет, а также с тем, что эта возрастная категория чаще остается жить в семьях;
- ❖ увеличением количества людей в возрасте выше 65 лет;
- ❖ повышением уровня высшего образования среди женщин, что изменило структуру семьи;
- ❖ резким повышением уровня безработицы, разводов, употребления наркотиков и алкоголя, увеличением количества различных псевдорелигиозных образований.

Среди социальных характеристик суицидентов-подростков важное место занимают бездомность, злоупотребление наркотиками и алкоголем, безработица родителей.

Достаточно трудно достоверно определить психологические предпосылки, приводящие к непосредственному осуществлению суицидальных действий, даже если по социально-демографическим данным человек был включен в группу суицидального риска. Психологические предпосылки суицидогенеза в большей степени коррелируют с индивидуальной психологической уязвимостью личности, чем со степенью тяжести психотравмирующих факторов.

Изучение психологических особенностей лиц с наличием суицидального поведения показало, что для них более характерны следующие личностные черты: склонность к тревоге, подозрительность, чувство вины, инфантильность, недостаточная фрустрационная выносливость (высокий уровень потребностей и низкая способность к образованию защитных компенсаторных механизмов), дефицит целенаправленности. У потенциальных самоубийц наиболее выражена дезадаптация следующих областей психологического функционирования: регуляция эмоций, безнадежность по отношению к будущему и разрешению межличностных проблем.

К непосредственным психологическим причинам суицидального поведения относятся ссоры между супругами или партнерами. Наиболее суицидогенными являются конфликты, произошедшие за двое суток до совершения попытки самоубийства. Кроме этого важными психологическими причинами суицидальных действий являются «хронические» проблемы (дляющиеся более двух недель), которые чаще всего связаны с семьей или со значимым окружением. Существенное влияние на уровень самоубийств оказывает наличие или отсутствие семьи, особенно это

важно для женщин. Потеря супруга (развод, вдовство) является одной из важнейших предпосылок суицидогенеза.

Среди причин суицида у подростков 14-20 лет выявлялись следующие психотравмирующие ситуации: воспитание в неполных семьях, случаи сексуального насилия (чаще среди девушки), смерти друзей и родственников. В большинстве случаев суицидальные тенденции возникали при наличии у подростков чувства безнадежности, низкой самооценки, конфликтных отношений с родителями.

Самоубийства среди детей (до 14 лет) чаще объясняются длительными или частыми ссорами и проблемами в семье. Чаще всего их содержанием являются отсутствие любви, изоляция от членов семьи или смерть кого-либо. Распространенной причиной появления суицидального поведения у детей являются случаи сексуального насилия, инцесты (при этом дети и подростки часто испытывают желание предварительно убить своих насильников). Для суицидентов этой возрастной группы также характерно наличие физических или психических расстройств. У подростков суицидальное поведение часто сочетается с наличием депрессивных расстройств.

Среди молодежи встречаются так называемые «клUSTERНЫЕ самоубийства», когда суицидальные действия обусловлены частыми публикациями или фильмами с сюжетами о самоубийствах. Дети воспринимают эти публикации как модель разрешения психотравмирующей ситуации, используя их как образец для подражания. После демонстрации по центральному телевидению сюжета о самоубийстве трех девушек в Балашихе (с явно преувеличеным вниманием журналистов к «смакованию» случившейся трагедии) в семи городах Украины и трех городах России последовали аналогичные «прыжки» девушек с крыш высотных домов. Мы считаем, что если бы не было подобного ненужного заострения внимания зрителей на случившемся, последовавших за этим смертей можно было бы избежать.

В настоящее время одним из серьезных социально-психологических компонентов суицидогенеза является служба в армии. По различным данным, в армиях постсоветских государств самоубийства составляют 18-50% от общего количества смертей в мирное время. Если в 1993г. в украинской армии показатель самоубийств был равен 200 на 100 тыс. военнослужащих, то в 1994г. — уже 340. Представители Министерства обороны Украины утверждают, что представленные цифры завышены, и соглашаются лишь на уровень 115 самоубийств на 100 тыс. военнослужащих (!). Но и эта цифра чудовищно велика в сравнении с армией США (три самоубийства на 100 тыс.

военнослужащих). Все военнослужащие, совершившие суицидальные попытки, страдали кратковременными или затяжными психогенными расстройствами, причиной которых в большинстве случаев являлись «неуставные взаимоотношения», тяготы и лишения армейской жизни.

Необходимо отметить еще один приобретающий все большую значимость психологический фактор суицидогенеза — *синдром потери*, когда основой психотравмы является потеря близкого человека (смерть, разрыв отношений) или резкое изменение образа жизни, связанное с разрушением сложившихся социальных стереотипов (утрата работы, эмиграция). Однако сейчас можно говорить о расширении рамок данного патопсихологического феномена. Синдром потери, кроме разрушения внутристичностной картины мира, обусловленного реальными событиями жизни, включает в себя состояние отсутствия ценностных установок, когда человеческое существование теряет смысл вследствие отсутствия целей самореализации и самопровозглашения. Непосредственным разрешением данного состояния в таком случае становится самоубийство.

Проблемы предупреждения суицидального поведения

В целях коррекции и профилактики суицидальных действий на первый план выдвигаются задачи своевременной диагностики и адекватного лечения суицидальных проявлений. Сложившаяся в Украине схема лечебной работы по коррекции и предупреждению суицидального поведения (сейчас это прерогатива городских психиатрических диспансеров) является неадекватной и не соответствует актуальности данной проблемы. Подавляющее большинство суицидентов выписываются из травматологических и токсикологических отделений через 3-5 дней. С этого момента они предоставлены сами себе. Реально не оказывается специализированная суицидологическая помощь. Основные лечебные мероприятия направлены на купирование психопатологических проявлений, а суицидальная активность во многом обусловлена не только психической, но и социально-психологической дезадаптацией, поэтому традиционный вариант терапии оказывается зачастую недостаточным. Основная психотерапевтическая работа с суицидентами ведется службой «телефона доверия», что, безусловно, не может охватить всех нуждающихся

в данном виде помощи. Кроме этого, вне поля зрения специалистов оказывается основная масса суицидентов с транзиторными психическими расстройствами, в частности, подростков, а также взрослых, считающих себя психически здоровыми людьми. Вероятность повторения суицидального поведения у данной категории «не леченых» суицидентов в дальнейшем очень высока. Кризисные стационары для суицидентов в других странах создаются в общесоматических больницах, при больницах скорой помощи. В Украине они кое-где есть, но, как правило, в психиатрических больницах, куда суициденты не желают госпитализироваться.

Таким образом, в Украине назрела насущная необходимость в разработке государственной межведомственной программы Кабинета Министров по предотвращению роста суицидальной активности, которая охватывала бы основные компоненты суицидального поведения: психическую и социальную дезадаптацию.

Необходимо обеспечить информационную поддержку такой программы путем создания научно-популярных брошюр с необходимой информацией, работы со СМИ по научно-популярным аспектам суицидологии.

Важнейшая особенность данной программы — необходимость и значимость социально-психологической работы. При существенном изменении социально-экономических условий жизни населения можно ожидать значимое снижение уровня самоубийств по стране в целом. Кроме того, возникновение аутоагрессивных представлений у детей и подростков, безусловно, зависит от психологического климата в семье, а также воспитательной работы в школе. Поэтому необходимо участие в данной программе соответствующих министерства и ведомств, общественно-политических организаций.

Представленные данные о нынешнем уровне суицидальной активности в Украине и ее динамике за прошедшее десятилетие свидетельствуют о существенном увеличении уровня самоубийств и суицидальных попыток по стране в целом и особенно в ее центральной и юго-восточной части. В связи с резким ростом уровня суицидального поведения вопросы коррекции и профилактики суицидальной активности являются одной из важнейших и насущных проблем государства. Реальная работа в данном направлении не должна быть узко специализированной и решать только частные медицинские вопросы.

СПАСИТЕ НАШИ ДУШИ

Екатерина ЩЕТКИНА,
обозреватель газеты «Зеркало недели»

После резкой критики политики Украинского государства в отношении своих граждан, на которую решились греко-католики¹, мы с нетерпением ждем и все никак не дождемся заявлений православных церквей о чем-нибудь Главном: о том, как нам сохранить себя, как не превратиться в животное, целыми днями рыскающее в поисках хлеба насущного и пожирающего себе подобных, как в сложившейся ситуации сбиречь бессмертную часть себя, в конце концов просто определения этой ситуации с точки зрения христианства, его норм, его картины мира.

Конечно, мы ждали этого от наших православных церквей, поскольку наибольшая часть граждан Украины считают себя православными. И, надо сказать, наша «церковно-политическая» ориентация да и вообще наша религиозность зависит от того, насколько актуальна и динамична эта картина мира. Впрочем, по сей день мы так и не дождались подобных заявлений ни от одной из церквей, претендующих на ведущее положение в нашем православии.

Ждем ли мы резких слов в отношении государства, на какие решились иерархи УГКЦ? Пожалуй, нет — мы не настолько наивны. Но, во всяком случае, мы надеемся услышать хоть что-то о позиции нашей церкви в противостоянии человек-государство, понять, насколько наша церковь проникнута

нашими проблемами, насколько она с нами в нашей ежедневной борьбе за существование (нет, не биологическое выживание — сохранение нашей души, нашего человеческого облика, того, что, как мы надеемся, обретет когда-нибудь бессмертие). Пожалуй, именно этого мы ожидаем даже больше, чем информации об объединении и создании единой поместной церкви. Впрочем, не дождались мы пока ни того, ни другого...

Тон речей наших уважаемых патриархов в многочисленных интервью и заявлениях в том, что касается «фронтов работ» на ниве христианской морали и духовности, несколько обескураживает: о том, что общество теряет христианскую ориентацию, о засилии неорелигий и т.п. иерархи говорят как о чем-то «само по себе свершившемся», само по себе существующем, никак не соотносящемся с деятельностью их церквей. Создается впечатление, что все это нам сообщает некий инспектор, дело которого — проверить и указать на ошибки, а не паstryрь, дело которого — противостоять всем этим «нездоровым тенденциям». Ни слова не говорится в подобных речах, как правило, и о том, как именно церковь планирует работать на ниве «разлагающегося общества» и «погибающей европейской цивилизации». А ведь иерархи очень любят порассуждать о том, что эта нива не пахана. И почему-то никто за это

¹ Текст заяви, на яку посилається автор статті, розміщений в цьому журналі.

ответственности не несет — «так исторически сложилось, давайте осудим историю». Впрочем, у наших православных лидеров есть «уважительные причины»: одни обещают «начать пахать» сразу же после объединения, другие — после «искоренения раскола и самосвятства».

Правда, нередко возникают «истории с географией» этой «непаханой нивы». Собственно об Украине четко и безоговорочно речь шла только в одном «судьбоносном» церковном документе — уже упомянутом выше заявлении УГКЦ «Христиане и невыплата зарплат».

УАПЦ, как правило, вообще не делает заявлений на официальном уровне — т.е. устами исполняющего обязанности патриарха митрополита Мефодия; чаще можно прочитать или услышать заявления управляющего делами Патриархии архиепископа Игоря (Исиченко), довольно резко критикующего социальную политику государства. Но остается неясным, можно ли считать эти заявления официальной позицией церкви.

УПЦ старательно избегает каких бы то ни было высказываний о географической локализации сферы своего влияния, что лишний раз дает возможность почувствовать настойчивое присутствие недремлющего глаза бывшей столицы с ее четкой и довольно жесткой социальной доктриной, не совсем применимой, впрочем, в наших условиях.

Что же касается географически-пасторских воззрений УПЦ-КП, лично Патриарх Филарет вообще старательно избегает слова «Украина», если речь идет не о создании единой поместной церкви и «национальных и государственных позициях». Когда речь заходит о «болезнях современности», так четко прступающих на социальном теле нашей страны, нашей нации, за которую, по словам уважаемого предстоятеля, так болеет УПЦ-КП, немало говорится о «европейской цивилизации», «нациях», «мировом православии» и их глобальных проблемах, но — что особенно странно для конфессии, претендующей на основу для единой поместной украинской церкви, — ни единым словом не очерчиваются наши, исключительно украинские, измерения всех этих глобальных потрясений. Так в речи Патриарха на последнем соборе УПЦ-КП о клонировании было сказано не меньше слов, чем об эвтаназии или абортах. Не хочу сказать, что церковь не должна высказываться о том, что актуально для мира, но не очень актуально для нашей страны, но подобное уравнивание может говорить о том, что отношение церкви к абортам остается столь же декларативным, как и отношение к клонированию.

А может, в этом-то и вся суть? Может, наши церковники просто не согласны с тем, что социальный и экономический кризис как-то соотносится с кризисом духовным? Что аборты, самоубийства, просьбы об эвтаназии нередко являются прямым следствием невозможности жить дальше в нужде, нежеланием пребывать в нечеловеческих условиях унижения неоплачиваемым трудом, нищенскими пенсиями, отсутствием медицинского обеспечения, да и просто лжи и цинизма, которыми окружает современного украинца его же государство? Да простят меня уважаемые владыки, но в таких условиях пышные речи о падении морали европейской цивилизации тоже звучат довольно цинично для нашего слуха. Особенно в окружении пассажей типа «христианство должно давать ответ на современные проблемы, которые волнуют общество». Какое именно, простите, общество?

Достаточно почитать интервью высших иерархов, заявления, на которые стали так щедры в последнее время наши церковники, материалы соборов, касающиеся отношения церкви «к происходящему», — а именно к разнообразным сторонам повседневной человеческой жизни, чтобы понять: **позитивной социальной программы, достаточно реальной и действенной, мы еще долго не дождемся. Мы не можем дождаться даже просто определения социальных ориентиров церкви.** Строки, посвященные социальным вопросам — таким как семья, проблема аборотов, эвтаназии, биотехнологий, использования контрацептивов — не очерчивают проблем даже легким пунктиром. Проблемы просто объявляются существующими. Причем, как правило, в словах, несовместимых собственно с христианством: хранить семью, например, нас призывают потому, что она — семья — основа здорового общества и сильного государства, а вопрос деторождения — вопрос нашей ответственности перед нацией и — бери выше — Европой за уровень народонаселения. Рассуждения о сексуальной революции, наркомании, контрацепции столь же наивны, сколь малоприменимы в качестве руководства к действию.

Что же касается таких суетных вещей, как качество жизни и проистекающая отсюда гибель в человеке человеческого, — нас привычно призывают думать побольше о душе и поменьше о бренной материи. **Никакой мало-мальской критики положения в нашей стране, как правило, из уст предстоятелей всех православных конфессий не звучит.** На критику решаются иногда более низкие чины иерархии, но можно ли, повторюсь, считать их слова официальной позицией соответствующей церкви, если предстоятели говорят общие слова, или просто хранят молчание, или уже совершенно откровенно «одобряют политику государства действием», раздавая направо и налево церковные награды высшим государственным чиновникам?

Все проблемы, связанные с добровольным лишением жизни себя, не родившегося еще (или даже уже родившегося) ребенка, замкнулись на «моральном разложении» в котором виноваты «исторические условия» и которые, судя по всему, должны искорениться сами собой. Более того: относительно эвтаназии сами церковники нередко говорят вслух о том, что просьба больного лишить его жизни может быть вызвана неспособностью больного найти средства на лечение. При этом **система, доводящая человека до такого решения, не названа убийственной, не объявлена соучастником преступления против бессмертия души — вся ответственность возложена церковью на страждущего.**

Я не хочу сказать, что соучастие государства в преступлении против души может быть «смягчающим обстоятельством» на Высшем суде. Но ведь церковь — институт земной и человеческий, и она была создана чтобы жить в миру. И раз уж она берется кого-то за что-то осуждать — пускай осуждает всех, кто виновен в преступлении против бессмертной души. Ведь и для «малых сих» и для «сильных

мира сего» Бог один и один закон. Почему же церковь осуждает одних и заискивает перед другими?

О том, что украинская церковь не собирается брать на себя ответственность за что-либо, можно судить хотя бы по вот такому пассажу из речи предстоятеля одной из конфессий: в том, что епископы стали скорее политиками и администраторами, чем пастырями и духовными учителями, виновата совсем не церковь, а некая беззлкая «секуляризация общества», инициатором которой выступает все то же общество. И вот если европейская цивилизация повернется к христианской морали, все сразу станет на свои места. Почему вдруг это произойдет, правда, неясно, ведь никакой программы даже элементарной катехизации общества хотя бы в Украине (я уж не говорю обо всей несчастной погибающей в разврате «европейской цивилизации», к которой в своей речи неукуснительно апеллируют высшие иерархи) никто пока так и не предложил. Церковь больше интересуется не «социальной работой», а «духовным возрождением». В особых случаях добавляется слово «нации», но не уточняется, какой именно. Трудно понять, что именно имеют в виду. Если «социальная работа» — это работа с людьми по их обычным человеческим проблемам, то совсем трудно себе представить, что и как собираются «возрождать» наши святые отцы. Разве «духовное возрождение», с точки зрения церкви, — это не возрождение каждой человеческой души в качестве «души-христианки»? Если церковь не согласна с этим утверждением, то, скорее всего, она, как и прочие структуры нашего государства, собирается возрождать духовность «вообще» (а как это — духовность «вообще»?). Но в чем тогда заключается служение? В сохранении догм и ритуала? Для чего и для кого?

Впрочем, есть одна маленькая лазейка. Судя по некоторым заявлениям, некоторые наши конфессии считают себя вполне в силах изменить ситуацию — правда, непонятно, в Украине или вообще «в мировом православии», — но лишь после того, как будет создана Единая поместная православная церковь. В свою очередь, УПЦ тоже считает себя способной «взять высоту», но только после полного и безоговорочного искоренения раскола и самосвятства (и униатства — добавляет, как правило, московский глас). И надо сказать, что в «политической части» наши церковники куда более подробны, настойчивы и деятельны. Правда, все это сильно напоминает предвыборные программы некоторых политиков, которые, ничего не сделав на одной высокой должности, баллотируются на следующую, еще более высокую, — обещают золотые горы, но никак не

могут объяснить, почему они ничего не сделали на предыдущей. Впрочем, практика показывает, что подобный сценарий в нашей стране неизменно выигрышный.

По тому, сколько времени и слов предстоятели посвящают этой проблеме — именно ее, а не какое-то спасение каких-то душ, они считают приоритетным направлением деятельности своих церквей. И что характерно, вопрос создания поместной церкви или «успокоения страстей» в каноническом единении с Московским патриархатом опять-таки несоразмерны с потребностью каждого прихожанина — они вознесены на уровень государственной политики. **В своих речах главы противоборствующих конфессий объединяют церковь и государство в нечто неразрывно связанное, имеющее целью «служение украинскому народу». А ведь не хотелось бы, чтобы церковь служила народу так же, как наше государство. Не хотелось бы и все...**

Я понимаю, что подобное политическое противостояние неизбежно или почти неизбежно. Так же вполне закономерно и то, что в этой ситуации поведение глав церквей представляет собой политическое соревнование. Обидно то, что этим соревнованием вся неумная активность церкви и ограничивается. Что в этом, а не в попечении о душах православных Украины, видят свою основную цель наши церковники. Это цели политические, а не пастырские. И стоит ли в этой ситуации удивляться их равнодушию к вопросам непосредственной работы церкви с человеком, отсутствию позитивной социальной программы? Сказать наставительным тоном страдающему человеку, что он сам виноват в своих страданиях, более того, что он и должен страдать — просто должен — отвернуться и пойти дальше вершить «гораздо более важные и великие дела» — это довольно просто. Но, к сожалению, судя по всему, пока что именно такова позиция православных архиереев.

Что же в результате? А как раз то, о чем любят поговорить наши иерархи: падение морали, секуляризация общества, отсутствие нравственных ориентиров у подрастающего поколения, более конкретно и экстремально — самоубийства, аборты, разврат, мракобесие. И что характерно, человек, поставленный на грань совершения смертного греха, отчаявшийся до такой степени, что готов свести счеты с жизнью почему-то не идет в церковь даже в том случае, когда считает себя христианином. Заметьте, секуляризация по-украински — это совсем не атеистическая секуляризация: основная масса украинцев считают себя верующими, основная масса верующих — православными, но при всем этом постоянных прихожан — «практикующих христиан» — среди них не так уж

много. То есть, наша секуляризация имеет четко выраженный характер отделенности не от веры, не от идеи Бога, а от института церкви.

Есть и другая сторона медали — и она оказывает немалое влияние на формирование этого стойкого неприятия церковного института со стороны «стихийных христиан» — те, кто регулярно посещают церковь и являются «практикующими», ничуть не лучше прочих в нравственном отношении и в своих человеческих качествах, в том числе перечисленных в списке христианских добродетелей. Даже более того, нравственное чувство в этом случае нередко подменено ханжеством, вера — фанатизмом. Я уж не говорю о нашей, чисто украинской привычке, которой подвержены не только православные, но и в немалой степени греко-католики — быть христианами по воскресеньям и/или большим праздникам. Привычка ходит утром в церковь, а вечером — к гадалке. И самое неприятное — привычка узурпировать «истину о церкви и вере», считая собственную принадлежность к тому или иному приходу достаточным основанием для того, чтобы не позволять высказываться о вере и церкви кому бы то ни было другому. И что уж совершенно непонятно — не стесняться в выражениях, бить жену, лгать, воровать, соглашаться на аборт и нарушать брачные клятвы точно так же, как делает это «секуляризованная» часть населения. Т.е. у «практикующего христианина» формируется двойная мораль, причем довольно искренняя — он действительно верит в то, что на исповеди все грехи ему отпустят, и он снова будет чист, как младенец. Стороннему же наблюдателю это представляется чистейшей воды цинизмом, что тоже играет немаловажную роль в отвращении от церковных институтов. Т.е. заявления церкви о том, что вся проблема в секуляризации, не выдерживает критики, поскольку несекуляризованная часть населения, почитая и соблюдая обряд, не соизмеряет свою повседневную жизнь с требованиями христианской морали и в своем ежедневном поведении и реакциях ничуть не отличается от

секуляризованной, за исключением великопостного рациона, да и то не всегда.

Что же может поделать церковь, если люди не идут к ней, не хотят иметь с ней дела — по незнанию ли, по предубеждению, по лености ли, но не идут. Не на вожжах же их к причастию тащить. Церковь — дело добровольное, что выгодно отличает ее от колхоза. И в политические игры она, как пытаются нас иногда убедить иерархи, возможно, ввязывается именно потому, что хочет как-то привлечь внимание к себе, сказать нам всем о своей нужности. Эдакая привычная для нас форма «пиар» — пока в политике не «засветишься», популярности у народа не добьешься. А там уже с волками жить — по волчьи выть: приходится возлагать цветы вместе с Президентом и тут же, не сходя с места, служить молебен для манифестирующей оппозиции. Церковь с нами всегда, так же, как и Coca-Cola.

И что характерно — мы от этого в восторге. Мы обсуждаем последние награждения того или иного патриарха так же, как награждения от Президента; мы обсуждаем высказывания иерархов так же и с тех же позиций, как и высказывания политиков. Мы приняли эти правила игры и поверили в то, что роль церкви, главным образом, политическая — интегрировать нацию или еще что-нибудь в этом духе. Поэтому мы и не несемся туда с нашими душами, с нашими проблемами, доводящими нас до сумасшествия и самоубийств — это ведомство не по тем делам. Мы с сочувствием узнаем из удачно сделанной «примочки» на WEB-сайте УПЦ-КП, что у Патриарха нет денег на усовершенствование сайта. И даже не приходит нам в голову, что Патриарх, пользуясь той же «примочкой», мог попросить денег не на сайт, который, оказывается, хотят читать «фаны» УПЦ-КП во всем мире, а, скажем, на приют для наших украинских беспризорников или на бесплатную больницу, или... Да мало ли на

какое доброе и действительно нужное дело мог бы попросить пожертвования любой предстоятель любой украинской церкви и, что самое важное, ему бы не отказали. Это еще одна характерная черта нашей ментальности-сентиментальности — даже не считая себя христианином, мы не можем отказать человеку в посильной помощи.

Я совсем не хочу этой статьей обесценивать работу иных приходских священников и церковно-социальных энтузиастов, которые создают и изыскивают по фондам и благотворительным организациям средства на содержание детских домов, которые носятся со своими прихожанами и помогают когда человеческим словом, а когда и влиянием на администрацию на своем местном уровне — безусловно, есть и такое. Правда, по неофициальным данным, по количеству детских приютов в нашей «преимущественно православной стране» лидирует отнюдь не православная церковь. И понятно почему — всякое подобное действие для наших православных конфессий не является непременной частью официальной политики церкви — у нее другие приоритеты. А приюты и больницы — это такая себе «инициатива на местах». Энтузиазм, который не попадает в поле зрения иерархов, занятых «вершением государственных судеб».

Что ж, если роль церкви в функционировании государства и «интегрировании нации» так велика, если она незаменима на этом посту — пускай она выполняет свою государственную миссию. Но тогда почему она берется отправлять обряд и уделять таинства? Это как-то несвойственно госструктурам. Почему она берется осуждать нас за наши грехи, порожденные нашими болями? Ведь даже сам господин Президент не сможет осудить меня за то, что я хромаю, когда у меня болит нога. Почему церковь осуждает меня за мысли о самоубийстве, когда у меня болит душа, разве это входит в ее ведение как государственного института по идеологии? Или она все еще претендует на то, что она есть Тело Христово? Но тогда ей придется вернуться в статус «общины верных». И когда высшие представители этой общины говорят о том, что не имеет глубокого резонанса в душах всех верных, и молчат о том, от чего умирают верные, — хочется вспомнить эпизод из Притчи о милосердном самаритянине: о побитом и умирающем от ран Израиле и священнике, который отвернулся и прошел мимо. Мимо побитого и умирающего украинца проходит, не глядя, его родное государство. Что же, и церковь так и не кинет взгляда на нас, поскольку будет очень занята возрождением «вообще духовности»? Видимо, индивидуальная душа вместе с ее бессмертием и спасением потеряла актуальность. ■

ОПИС КРАЇНИ «У», зроблений за раритетним виданням кінця минулого століття

Олександр СЕРГІЄНКО,
експерт з проблем соціальної політики

Про цю країну написано багато історичних романів та оповідань, складено безліч легенд та казок, останні, до речі, і зараз ледь не щодня з'являються на сторінках сучасних газет та журналів. В минулі роки про країну «У» було знято навіть декілька досить вдалих художніх фільмів. Однак реальні факти про життя людей, що населяють країну «У», містяться в невеличкій книжечці, яку нещодавно вдалося відшукати автору. Книжечка уявляє собою раритетне видання, надруковане накладом лише у 100 примірників, тому вона практично невідома широкому загалу. Матеріал у книжечці подано так, що може скластися враження ніби країна «У» — це лише 100 сімей або сучасними термінами — домогосподарств¹. Не будемо відступати від цього методичного підходу й спробуємо описати, що являє собою країна «У».

ДЕМОГРАФІЧНИЙ СКЛАД НАСЕЛЕННЯ

Зі 100 домогосподарств країни «У» 69 мешкають у містах, а 31 — у сільській місцевості². Більш ніж п'ята частина домогосподарств країни — 21, мешкають поодинці (є одинаки³). З двох осіб складаються 28, з трьох — 22, з чотирьох — 19 домогосподарств і лише 10 — це великі сім'ї, з п'ятьох і більше осіб. В останньому випадку розмір домогосподарства зовсім не свідчить про значну кількість дітей: 7 з цих 10 — це родини, де спільно проживають декілька поколінь.

Діти, тобто особи, які не досягли повноліття, що настає у 18 років, є лише в 44 домогосподарствах країни «У». В 27 з них — по одній дитині, в 15 — по дві, в двох — по три. Виявляється, в країні зовсім немає

сімей, де є четверо чи більше дітей. (Для того, щоб натрапити бодай на четверту дитину, в країні треба було б знайти 229-е домогосподарство, не кажучи вже про п'яту дитину — для цього країну треба розширити до 382 домогосподарств.)

В особливій ситуації знаходяться п'ять домогосподарств, де є діти, — в них лише одна доросла особа. В трьох випадках вона виховує одну дитину, в решті — двох або більше дітей. Зазначимо, що так званих неповних сімей, де немає батька чи матері, набагато більше ніж п'ять, оскільки разом з одним із подружжя можуть жити дідуся, бабусі чи інші родичі.

Середній розмір домогосподарства в країні «У» становить 2,76 особи, причому

¹ Домогосподарство — це одна особа або сукупність осіб, які мешкають в одному житлі та ведуть спільне господарство: несуть спільні витрати на харчування, утримання житла, оплату комуналних послуг тощо. Оскільки домогосподарства, в яких відсутні родинні зв'язки, становлять менше 1%, далі терміни «сім'я» та «родина» використовуватимуться поряд з терміном «домогосподарство» та в його значенні.

² Всі статистичні показники у відсотках округлено до цілих значень.

³ Зауважимо, що діти віком до 18 років за законами країни «У» не можуть утворювати домогосподарство — вони підпадають під опіку держави чи інших осіб, отже тут маються на увазі особи віком від 18 років.

в місті мешкають менші родини, розміром 2,71, а на селі — більші — 2,89 особи. Середнє домогосподарство на 23,5% складається з дітей, більш ніж наполовину (на 52,5%) — з дорослих працездатного віку⁴, на 16,5% — з бабусь і на 7,5% — з дідусяв. З останнього факту можна зробити висновок, що дідусям у країні живеться вдвічі гірше, ніж бабусям. Можливо, це результат прихильності чоловіків до національних напоїв і шкідливих звичок, а можливо, — наслідок важкої фізичної праці або нервової служби.

Висновок 1. В країні є проблеми з народжуваністю: зараз більша половина населення працездатного віку (52,5%) годує меншу — 47,5%. Коли 23,5% дітей стануть дорослими, їм треба буде годувати не лише своїх дітей, а й своїх батьків, яких зараз вдвічі більше за них — 52,5%. Друга проблема полягає у високій смертності серед чоловіків.

ТРУДОВІ РЕСУРСИ ТА ЗАЙНЯТІСТЬ

Подивимося, хто взагалі здатен працювати в цій країні. Із 56 домогосподарств, де немає дітей, 21 — це одинаки, з яких п'ять перебувають у непрацездатному віці. З решти 35 домогосподарств у 12-ти всі особи перебувають у непрацездатному віці. До цього треба додати ще одне домогосподарство з дітьми, до якого входять лише непрацюючі пенсіонери⁵. Отже, із 100 домогосподарств 18 — (майже п'ята частина!) складаються з осіб непрацездатного віку. Хто ж тоді працює та годує сім'ю в країні «У»?

Виявляється, працюючі є лише в 63 домогосподарствах країни і, відповідно, в 37 —

не працює ніхто⁶. В містах кількість сімей, де є працюючі, вдвічі більша, ніж таких, де їх немає, — 46 проти 23. На селі кількість перших та других приблизно однакова — 17 та 14. Останнє, очевидно, є результатом впливу двох факторів — відсутності робочих місць на селі та відпливу робочої сили в місто.

В половині домогосподарств, де є працюючі (32), працею зайнята лише одна особа, в 26 — працюють двоє і в п'яти — троє або більше осіб. В середньому, на одне домогосподарство (включно з тими, де немає працюючих) приходиться одна особа, що працює. Таким чином, на 276 осіб (2,76 x 100) працює рівно 100 чоловік, які мусять годувати останніх.

Висновок 2. Кожний працюючий країни має годувати разом з собою в середньому майже трьох чоловік (точно — 2,76). При цьому, якщо в місті, він годує 2,56 особи, то на селі він мусить годувати більш ніж трьох юнаків — 3,20.

ЖИТЛОВІ УМОВИ НАСЕЛЕННЯ

Виявляється, із 100 помешкань, які є в країні «У», 48 — це окремі квартири (з них 46 розташовані в місті, а два — на селі). В країні є ще 46 індивідуальних будинків (де мешкає 46 родин), при цьому 28 з них розташовані в сільській місцевості, решта 18 — у містах. В країні є також п'ять комунальних квартир (або частин індивідуальних будинків), де, відповідно, проживають п'ять родин, та один гуртожиток сімейного типу, де туляться ще одна сім'я.

Повноправними власниками свого житла (в т.ч. кооперативного) є 79 сімей; у житлі, що належить державі чи відомству, мешкає 20 родин, а одна сім'я наймає житло в сторонніх осіб.

Помешкання жителів країни «У» — досить стари. Так, 28 з них побудовані більш ніж 40 років тому, 45 — мають вік від 20 до

⁴ Працездатним для чоловіків вважається вік від 18 до 60 років, для жінок — від 18 до 55 років.

⁵ Більш точні дані про вік дорослих у сім'ях з дітьми, на жаль, не опубліковані.

⁶ До працюючих при обстеженні відносiliся особи, які дали стверду відповідь на питання «Чи працюєте Ви в даний час?», отже працюючих пенсіонерів також віднесено до цієї категорії. Домогосподарки в цій статті не відносяться до категорії працюючих.

40 років і лише 27 є відносно «молоді» — не старше 20 років, при цьому лише сім з останніх — дійсно нові, віком не більше 10 років.

В однокімнатних квартирах (будинках) мешкають 15 домогосподарств, причому п'ять з них складаються з трьох, чотирьох або більшої (!) кількості осіб. У двокімнатних квартирах (будинках) проживає найбільша частина домогосподарств — 37, при цьому у восьми — сім'ї з чотирьох або більшої кількості осіб. Майже третина українських сімей (32), живе в трикімнатних квартирах (будинках); цікаво, що чотири з них займають одинаки та вісім — сім'ї з двох осіб. Решта 16 домогосподарств проживають у чотирикімнатних або більших квартирах; при цьому в двох таких квартирах (будинках) мешкають одинаки, в чотирьох — по двоє осіб, а в трьох — по троє.

Для порівняння нагадаємо, що в розвинутих країнах середнім рівнем вважається наявність окремої кімнати для кожного члена домогосподарства та загальна кімната на всіх, а наявність трьох — або чотирьох кімнатної квартири на одну особу не є чимось особливим. Оцінка за цим критерієм дозволяє стверджувати, що в країні менше третини (30) домогосподарств мешкають за європейськими нормами, а близько половини (44) — у переповнених помешканнях.

Якщо виходити із світових стандартів щодо житлової площини, то помешкання в країні є досить жалюгідними: майже половина (47) сімей мешкають в умовах, гірших за так звану санітарну норму, визначену законодавством країни на рівні 13,65 кв. м житлової площини на одну особу.

Висновок 3. Дані свідчать про наявність в країні загальнонаціональної житлової проблеми. Негативні наслідки такого стану справ важко перебільшити — це невідтворення та нереалізація фізичних та інтелектуальних можливостей людини, напруження сімейних стосунків, конфлікти поколінь, шлюбні та сексуальні проблеми тощо. Беручи до уваги все зростаючу вартість житлово-комунальних послуг, єдиний, колись позитивний фактор, — дешевизна комунального житла, — зараз зведено практично наївець.

ЗЕМЛЯ ДОМОГОСПОДАРСТВ

У країні 63 домогосподарства мають земельні ділянки, з них 33 — міські жителі, 30 — сільські. Нагадаємо, що на селі мешкає 31 домогосподарство, отже, лише одне з них не має земельної ділянки, а от у місті не має землі практично кожне друге домогосподарство.

Половина сільських домогосподарств, які мають землю, володіють або користуються ділянками площею від 16 до 50 соток⁷, вісім домогосподарств — від 50 до 100 соток, три — більше 1 га (100 соток) і лише чотири мають менше 15 соток.

Переважна більшість міських землевласників (27 з 33), мають до 15 соток землі, шість — від 15 до 50 соток, і неможливо знайти міську сім'ю, яка має земельну ділянку, більшу за 50 соток (для цього населення країни «У» необхідно було б збільшити вдвічі — до 200 домогосподарств).

Усі земельні площи, що мають зазначені 63 домогосподарства, розподіляються за призначенням таким чином: більше третини земельних площ (35,4%) — для присадибного господарства (це ділянки, на яких розташовані основне житло, господарські споруди, город, сад тощо); одна п'ята (19,4%) — для

⁷ 1 сотка = 100 кв. м = 0,01 га.

дач, садів та городів, що знаходяться окрім від основного житла; 12,4% — для ведення фермерського господарства й приблизно третина площ (32,8%) — це пайові землі.

Використовуються усі ці землі так: майже половина земельних площ (48,1%) — для вирощування продукції лише для власних потреб; одна п'ята (19,3%) — для вирощування продукції як для себе, так і на продаж; близько третини земель (27,6%) здається в оренду; ще 4,8% земельних площ використовуються для інших цілей та 0,2% — лише для відпочинку⁸.

Середній розмір ділянок, що використовуються для вирощування продукції для себе, — 23 сотки, для себе й на продаж — 77 соток, а тих, що здається в оренду, — 4,82 га.

В країні «У» утримують худобу, птицю чи бджіл 39 домогосподарств. Цікаво, що не всі вони мешкають на селі: 12 з них — міські, які мають можливість або змушені вести підсобне господарство.

Висновок 4. Дві третини домогосподарств країни мають земельні ділянки. Принаймні дві третини площ (67,4%), які вони обробляють, використовуються для того, щоб забезпечувати себе їжею. Отже, значна частина населення країни не може прожити, займаючись своєю основною роботою.

РІВЕНЬ ОСВІТИ НАСЕЛЕННЯ

В країні «У» вчитися починають з шести років. Якщо взяти до уваги осіб саме такого віку (від шести років), то виявиться, що більше всього людей в цій країні закінчили технікуми та ПТУ — 28,8% (чому такі різні навчальні заклади об'єднали в одну статистичну групу — знає лише міністерство освіти «У»). Така ж сама частка населення зупинилася на рівні 8-9 класів середньої школи — 28,7%.

Повну загальну середню освіту (10-11 класів) отримав навіть не кожен п'ятий житель країни — 19,1%. Повну вищу освіту має ледь кожен 10-й (11,6%) і неповну вищу — ще 3,4% населення. Отже, можна сказати, що пристойну, наближену до європейської освіти, має лише кожен сьомий громадянин країни «У» — 15%.

Нарешті, парадоксальний факт: в країні колись повної грамотності 8,4% населення не

вміють читати та писати, або вміють, але не закінчили початкової школи — трьох класів.

Висновок 5. Як не повторювали в різні часи різні пророки: «Учитеся, брати мої» та «Вчитися, вчитися ...», — ці гасла не стали дійсністю для людей та урядів країни «У».

ТИПОВЕ ДОМОГОСПОДАРСТВО

Майже всі соціальні дослідники користуються для викладення своїх результатів середніми значеннями, однак реальних об'єктів, які мають такі «усереднені» характеристики, може взагалі не існувати в природі. Для того, щоб уявити собі, яким є типове домогосподарство країни, спробуємо вказати ті його характеристики та показники, які зустрічаються частіше за інших. Отже, якщо «ткнути пальцем» у список 100 домогосподарств, то з найбільшою ймовірністю виявиться, що це домогосподарство:

- ❖ мешкає в місті і складається з двох осіб;
- ❖ з них одна особа закінчила технікум, а друга — 8-9 класів;
- ❖ має власну двокімнатну квартиру в будинку, збудованому в 70-х роках;
- ❖ має земельну ділянку розміром не більше 10 соток;
- ❖ працює в домогосподарстві лише одна особа, дітей — немає.

Отже, останній висновок: сімейний портрет типового домогосподарства країни «У» — не дуже привабливий.

ПІСЛЯМОВА

Сподіваюся, читачеві не треба пояснювати, що країна «У» — це відображення України в дзеркалі статистики. Воно може подобатися чи ні, однак дзеркало тут — не винне.

Раритетна книжечка, про яку йшлося на початку, — це статистичний бюллетень «Основні соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2000 році» Державного комітету статистики України, який, починаючи з 1999р., щорічно проводить дослідження умов життя понад 10 тисяч домогосподарств, що адекватно репрезентують усі верстви населення України⁹.

Припущення про країну, яка складається з 100 домогосподарств, дозволяє говорити не мовою абстрактних відсотків, а наочно показати — в якій країні ми живемо. ■

⁸ Результати дослідження базуються на відомостях, що надають самі члени домогосподарств, тому не дивно, що частка орендованих земель не збігається з часткою, яка визначена як пайова земля, хоча остання фактично перебуває в оренді колективного чи приватного господарства. Ця різниця проявляється і в тому, що 4,8% земельних площ домогосподарства визначили за видом використання як «інше».

⁹ Автор висловлює свою щиру повагу до фахівців, які здійснюють колосальну за обсягом роботу по збору та обробці інформації про життя населення України. Особливу подяку автор адресує заступнику голови Державного комітету статистики України Н.Власенко та начальнику управління І.Осиповій, без доброчесного ставлення яких ця стаття навряд чи з'явилася б на світ.

РОЗВИТОК РЕЛІГІЙНОЇ МЕРЕЖІ В УКРАЇНІ: 2000 РІК

Володимир ВАСЬКОВСЬКИЙ,

начальник Відділу обліку релігійних організацій
Державного комітету України у справах релігій

РОЗВИТОК ІНСТИТУЦІЙНОЇ МЕРЕЖІ: ЗАГАЛЬНІ ДАНІ

Україна — поліконфесійна держава, на теренах якої активно діють 25405 релігійних організацій 105-ти церков, конфесій, напрямів і течій.

При широкому конфесійному розмаїтті провідні позиції в релігійному житті України займає християнство: з 24494 релігійних громад, 23688 або 96,7% в основу своєї діяльності поклали християнські віросповідання.

Водночас, за роки державності України конфесійний спектр 43 діючих на початок 1992р. релігійних фундацій поповнився ще 62 складовими. Вся церковна мережа країни охоплена 54 віросповіданнями, кількість яких за 1992-2000рр. зросла на 25 одиниць. Прихильники цих нових для України віросповідних рухів об'єднані в 151 громаду й суттєвого впливу не мають. Впродовж 2000р. у Волинській області розпочала діяльність громада нового орієнталістського руху «Сант Мат» (Сурат Шабд Йога) та осередок прихильників слов'янсько-ведичного руху «Хара-Хорс» на Запоріжжі.

Однією з атрибутивних ознак динамічного розвитку релігійного середовища є постійно зростаючий рівень інституалізації Церкви. Її структури (без громад) збільшилися з 198 на початок 1992р. до 911, а відсоток від кількості діючих релігійних організацій за цей період виріс з 1,5% до 3,6%.

За кількістю церковних інституційних складових та інтенсивністю їх утворення

в регіонах України вирізняються: на заході — Львівська (94) та Закарпатська (60) області, в центрі — м.Київ (149), Житомирська (39), Дніпропетровська і Хмельницька (по 35) області, в південно-східному регіоні — Донецька (44) та Одеська (39) області.

За останні дів'ять років найбільше зросла кількість монастирів, число яких збільшилося на 222 і сьогодні нараховує 277. Доброчинних місій працює 214 (+93), релігійних центрів та управлінь — 241 (+137), духовних навчальних закладів — 126 (+108), церковних братств — 53 (+52). Якщо у православ'ї та католицизмі кількісне зростання церковних структур (на сьогодні — 531) відбувалося здебільшого за рахунок реєстрації монастирів (+221, або 41,6% діючих інституцій), то в протестантському середовищі, де інституційна мережа складається з 341 релігійної організації, ріст відбувався в основному за рахунок утворення християнських місій (+159, або 46,6%).

В цілому, кількість релігійних організацій за роки незалежності України зросла на 12188 одиниць. Найвищі темпи їх розгортання припадають на останні три роки (1998-2000рр.): +4999, або 1666 щорічно, в той час як за попередні шість років (1992-1997рр.): +7189, або 1198 щорічно. Найвищий показник був відмічений у 2000р.: +1862 (7,9%), у т.ч. кількість первинних осередків віруючих збільшилася на 1776 громад. В цілому, загальне зростання мережі релігійних організацій відбувається в межах прогностичних оцінок Державного комітету України у справах релігій і становить 5-8% на рік.

РЕГІОНАЛЬНИЙ ЗРІЗ

Аналіз динаміки змін церковної мережі в областях України свідчить, що при збереженні певних регіональних відмінностей у поширенні різних релігійних конфесій, течій і напрямів, дедалі помітнішим стає зменшення регіональної різниці в показниках кількості громад віруючих. Так, якщо на початок 1992р. в західних областях діяло 59,6% первинних осередків віруючих, то в 1997р. — 47,2%, у 2001р. — 41,3%. Впродовж 2000р. мережа релігійних організацій збільшилася на заході України на 393 одиниці, в центральному регіоні — на 823, в південно-східних областях — на 646.

Західний регіон¹. Сьогодні в західних областях діє 55 церков, конфесій та релігійних організацій, чисельність яких за роки незалежності України збільшилася на 28 одиниць. 78 духовних центрів та управлінь (32,4% їх кількості в країні) опікуються діяльністю 10127 релігійних громад (41,3%). На заході зосереджено більше половини (146 із 277) монастирів, 49 із 126 — духовних навчальних закладів. В регіоні вже практично створена інституційна мережа церковних організацій, достатня для задоволення релігійних потреб віруючих. Про значимість релігійного чинника для населення цих областей свідчить і такий показник, як кількість громад на 10 тис. населення, який тут дорівнює 10,3 (проти 8,2 на січень 1992р.). На сьогодні західні області залишаються регіоном найвищої активності релігійно-церковного життя.

Південно-східний регіон² представлений 75 церквами, конфесіями, течіями, кількістю яких, порівняно з початком 1992р., збільшилася на 35. 64 управлінські структури цих церков скерують діяльність 5972 громад, 59 місій, 39 монастирів, 30 духовних навчальних закладів. Релігійний комплекс південно-східних областей характеризується найбільшим відсотком протестантських громад, який дорівнює 35,7% проти 27,8% у центральних та 20,9% — у західних областях. Водночас, порівняно з січнем 1992р., відсоток православних парафій у регіоні зменшився на 6,3% проти 3,6% в центральних та 3,1% — в західних областях. На 10 тис. населення в регіоні припадає 2,8 громад, проти 0,8 на початок 1992р.

Центральний регіон³. У центральних областях, де ментальність населення та тисячолітня віросповідна традиція близчі до західної, насиченість релігійної мережі така: 81 церква, конфесія та релігійний напрям

(проти 31, станом на січень 1992р.), 8395 громад, 106 місій, 99 духовних центрів та управлінь, 92 монастирі, 47 духовних навчальних закладів. Кількість громад на 10 тис. населення (4,5) сьогодні відчутно більша, ніж на сході країни. Необхідно відзначити, що за останні дев'ять років темпи розгортання релігійної мережі в цьому регіоні більше ніж удвічі перевищують показники західних областей (+5303 та +2585, відповідно).

Цілком усталена динаміка цього процесу (в 2000р. +823 та +393), вже сьогодні більша, ніж на заході. Кількість інституційних складових церков (374 і 333 відповідно) та значна кількість населених пунктів у центрі країни, де немає жодної громади віруючих (на заході показник насиченості релігійної мережі дорівнює 1,5, а в центрі — менше 0,7) при тому, що тут проживає 37,1% населення країни проти 19,7% у західних областях,роблять цілком реальною перспективу виходу на авансцену релігійного життя в Україні саме центрального регіону.

КОНФЕСІЙНИЙ ЗРІЗ

В Україні 52,4% мережі релігійних громад належить до православних церков (12843 парафії), 26,9% — до протестантських церков і союзів (6579 громад), 13,5% — до УГКЦ (3317 парафій), 3,3% — до Римсько-католицької церкви (807 костелів).

Із 11475 громад, що утворилися в 1992-2000рр., 5885 (51,2%) — православні, 3866 (33,7%) — протестантського напряму. Із 1776 новоутворених у 2000р. громад, 873 (49,1%) належать до православних юрисдикцій (у 1999р. цей показник дорівнював 48,0%), а кількість громад прихильників християнства протестантської традиції збільшилася на 627 (35,3%) проти 26,1% у 1999р.

Українська православна церква (УПЦ). Найбільш суттєві зміни серед трьох православних юрисдикцій упродовж останніх дев'яти років сталися в мережі релігійних організацій Української православної церкви, кількість громад якої зросла на 3574 одиниці (+65,3%) і становила на січень 2001р. 9047 парафій або 70,4% православних громад України. Вчетверо — до 122 в УПЦ зросла кількість монастирів, з двох до 15 — духовних навчальних закладів, з 22 до 36 — єпархіальних управлінь. Впродовж 2000р. кількість парафій УПЦ зросла на 557 одиниць, або на 6,6%.

4282 парафії УПЦ (47,3%) діють у центральному регіоні країни, 2659 (29,4%) — у південно-східних областях і 2106 (на 82

¹ Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області.

² Донецька, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Одеська, Сумська, Харківська, Херсонська області, АР Крим.

³ Вінницька, Дніпропетровська, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області та м.Київ.

менше, ніж у 1992р.) — на заході України. В цьому регіоні відбулося зменшення кількості громад УПЦ: в Львівській (-109) та Тернопільській (-161) областях. Позитивна динаміка для церкви спостерігається у Волинській (+49), Закарпатській (+62), Рівненській (+54) та Чернівецькій (+19) областях.

УПЦ залишається найбільш впливовою й чисельною релігійною організацією України. Так, у центральних областях 4282 її громади (51% мережі регіону) перевищують сумарні показники парафій УПЦ-КП та УАПЦ — в 3,8 разів, а в південно-східних областях УПЦ, маючи 2659 громад (44,5% мережі регіону), переважає православних опонентів у 6,2 разів.

Українська православна церква - Київський патріархат (УПЦ-КП). Українська православна церква - Київський патріархат за кількістю релігійних організацій, що складають її структуру (2878), займає третє місце в країні після УПЦ та УГКЦ. В складі церкви сьогодні діють патріархія, 30 єпархіальних управлінь, 22 монастирі, 18 місій, 10 братств та 16 духовних навчальних закладів. Богослужіння в 2781 парафіях проводять 2182 священнослужителі, працює 748 недільних шкіл. Діяльність церкви висвітлюють 18 періодичних релігійних видань.

УПЦ-КП остаточно втратила характеристики суто регіональної релігійної інституції. Якщо на початок 1993р. церква мала в західному регіоні 87,3% своїх громад, то на січень 2001р. Київський патріархат 13,7% своїх парафій має в південно-східному регіоні та третину (33,5%) — в центральних областях. Найбільший приріст громад церкви відзначається в Київській (+180), Житомирській (+119), Хмельницькій (+94) та Вінницькій (+85) областях. Привертає увагу зростаюча динаміка розвитку цієї церкви: +138 громад у 1993-1997рр., або +28 щорічно, проти 880 — за 1998-2000рр., або

+293 парафії щорічно. В 2000р. кількість громад УПЦ-КП збільшилася на 290 одиниць, або на 11,6%. Впродовж 2000р. інституційна мережа церкви поповнилася двома єпархіальними управліннями, п'ятьма монастирями, трьома доброчинними місіями, однією семінарією та 290 громадами.

Українська автокефальна православна церква (УАПЦ). Інституційна мережа УАПЦ складається з патріархії, 11 єпархіальних управлінь, шести духовних навчальних закладів, одного монастиря, одного братства, шести місій та 1015 парафій віруючих. Кількість громад УАПЦ в 1992-2000рр. скоротилася на 475 одиниць, в основному в зв'язку зі зміною на користь Київського патріархату організаційної підпорядкованості 618 громад у західному регіоні, насамперед, в Івано-Франківській (-253), Львівській (-227), Тернопільській (-112) областях. Разом з тим, відбулася реєстрація 145 парафій у центрі та на південному сході України. Сьогодні 781 громада УАПЦ (76,9%) функціонує в західному регіоні. В 2000р. загальна кількість парафій церкви збільшилася на 26 одиниць, інших нових структур церкви не утворено.

Українська греко-католицька церква (УГКЦ). З часу легалізації діяльності УГКЦ (листопад 1989р.) відновила свої структури й навіть перевищила довоєнний рівень. Основні події, пов'язані з її відродженням, відбувалися в 1989-1991рр. і мали вибуховий характер: кількість парафій греко-католиків збільшилася з 138 напівлегальних осередків, що не мали прав юридичної особи, до 2679 повноправних громад УГКЦ на листопад 1992р. За роки державності України церква розширила мережу громад своїх вірних на 673 одиниці й сьогодні має в своїй структурі митрополію, Києво-Вишгородський екзархат, дев'ять єпархій, до складу яких входить 3317 громад, 79 монастирів, 12 духовних навчальних закладів. Діяльність церкви висвітлюють 24 періодичних видання. 96,7% греко-католицьких громад знаходяться в Галичині, а також на Закарпатті, де вони становлять окрему Мукачівську єпархію, що не входить до складу УГКЦ, а підпорядковується безпосередньо Апостольській столиці. При цьому, якщо на початок 1992р. церква була представлена лише в 13 областях та м.Києві, то станом на січень 2001р. її громади відсутні лише в Кіровоградській області. В 2000р. зростання громад УГКЦ відбувалося в західному регіоні (+68), у Вінницькій (+1), Донецькій (+4), Дніпропетровській (+1), Запорізькій (+1), Одеській (+1) та Херсонській (+1) областях. Впродовж року також розпочали діяльність єпархіальне управління, монастир та доброчинна місія цієї церкви.

Римсько-католицька церква (РКЦ). Керівна вертикаль РКЦ в Україні після надання Львівській архідієцезії статусу митрополії набула практично закінченого вигляду. З початку 1992р. церква збільшила свою мережу на 355 одиниць (+78,5%) і нині нараховує 807 громад, 50 монастирів, 22 місії, три братства та шість духовних навчальних закладів. Західний регіон упродовж 1999-2000рр. втратив абсолютну першість за кількістю парафій РКЦ (372). Якщо в середині 80-х років тут діяло 61,2% громад католиків України, то в 1992р. — вже 54,8%, у 1996р. — 49,0%, у 2001р. — 46,1%. Водночас, протягом 1992-2000рр. найбільше громад РКЦ було зареєстровано в центральному регіоні (178 із 355, або 50,1%). Сьогодні їх кількість сягнула 372 одиниць. Найвищі темпи розгортання мережі громад РКЦ спостерігались у Житомирській (+58, усього 104 парафії), Хмельницькій (+42, 116) та Вінницькій (+49, 112) областях. Інституційна мережа церкви поповнилася в 2000р. дієцезією, 12 монастирями, шістьма місіями та 35 громадами віруючих.

Протестантизм в Україні представлений 35 церквами, напрямами та течіями. Найбільш впливовою та авторитетною протестантською церквою залишається **Всеукраїнський союз об'єднань евангельських християн-баптистів**. У його складі діють 25 регіональних та обласних управлінських структур, 66 добroчинних місій, чотири братства та 33 духовні навчальні заклади, де готується майже 5600 майбутніх священнослужителів і працівників церкви. В 2134 громадах богослужіння проводять 2650 пресвітерів. Діти та молодь ознайомлюються з основами віровчення в 182 недільних школах. Релігійне життя висвітлюється 10 періодичними виданнями. В 2000р. розпочали діяльність дві місії, один духовний навчальний заклад та 190 громад Союзу.

Другим, за кількістю релігійних організацій, протестантським об'єднанням є **Всеукраїнський союз церков християн віри евангельської-п'ятидесятників**. Його структуру складають 26 обласних управлінь, 48 місій, одне братство та 1196 громад віруючих, які обслуговуються 1569 священнослужителями. Ще 610 майбутніх пресвітерів і дияконів готуються в 11 духовних навчальних закладах. При громадах діють 674 недільні школи. Релігійне життя та проблеми розвитку Союзу розглядаються на сторінках дев'яти періодичних релігійних видань. Впродовж 2000р. були зареєстровані статути двох нових милосердницьких місій та 79 громад віруючих.

Українська уніонна конференція церкви адвентистів сьомого дня в своєму складі має вісім регіональних управлінь, одну місію, три духовні навчальні заклади (772 студенти) та 809 громад, де богослужіння проводять 1010

проповідників та пресвітерів. Діє 419 недільних шкіл. Питання внутрішньо-церковного життя висвітлюються сьома періодичними виданнями. В 2000р. розпочали діяльність духовний навчальний заклад та 80 громад віруючих.

Розгорнута інституційна мережа зазначених протестантських церков, інших союзів і об'єднань, значний інститут професійно підготовлених церковних кадрів (в 10 областях їх кількість вища, ніж православних священиків), у т.ч. фахівців з місіонерської роботи, дозволили з початку 1992р. збільшити кількість громад протестантського спрямування на 3800 одиниць, або на 137%, у т.ч. за рахунок баптистів — на 1130, п'ятидесятників — на 871, адвентистів — на 553 одиниць. Те, що в південно-східному регіоні мережа протестантів зросла з 670 до 2131 громад, або більш ніж утрічі, зокрема, пояснюється й тим, що в чотири із 10 областей цього регіону (Донецька, Запорізька, АРК та Харківська) кількість пресвітерів і проповідників значно перевищує контингент православних священиків. У центральному регіоні кількість громад протестантських церков і об'єднань збільшилася на 1505 одиниць (181,8%), у західному — на 832 громади, або на 64,8%.

Загалом, станом на початок 2001р., в Україні діяли 6579 громад протестантів, що становить 26,9% релігійної мережі країни (проти 20,9% у січні 1992р.). В 2000р. інституційна мережа протестантських церков і деномінацій збільшилася на п'ять релігійних центрів, три управління, 10 добroчинних місій, три духовних навчальних закладів та 627 громад віруючих.

Значного поширення за період 1992-2000рр. набули **нетрадиційні для України та новітні релігійні течії**. Кількість громад їх прихильників збільшилася з 83 до 1328; вони належать до 50 напрямів (28 з них мають лише від одного до п'яти осередків своїх вірних). Відносно велику кількість громад мають Новоапостольська церква (51) та Церква Ісуса

Христа святих останніх днів (мормони) — 57. За останні п'ять років число громад Товариства свідомості Крішни збільшилося з 28 до 42, громад РУНіви — з 32 у 1995р. до 54, Віри Багаї — з восьми до 12, громад буддистів — з 23 до 36 одиниць. Загалом, 720 громад прихильників новітніх релігійних течій, або 54,2% зосереджено в південно-східному регіоні країни.

До новітніх для України релігій належать і 559 громад харизматів. 283 з них підпорядковуються Церкві Повного Євангелія, яка має доволі розвинену структуру: духовний центр у Києві, п'ять християнських благодійних місій, одне братство та три духовних навчальних заклади, де навчаються 993 майбутні священнослужителі (серед них на стаціонарі — 593 особи).

34 громади входять до складу Церкви Живого Бога (регіон діяльності — Вінницька, Львівська та Закарпатська області з центром у Мукачеві). Автономно діють 166 громад харизматів.

У 2000р. із Церкви Повного Євангелія вийшло 100 громад (99 у Донецькій обл.), що утворили Українську християнську євангельську церкву з центром у м.Києві. Нова організація має три місії та семінарію у Донецьку, в якій навчаються 580 студентів.

Мережа громад харизматів має стала тенденцію до зростання — з 27 у 1992р. до 559 на січень 2001р. (2,3% усіх релігійних громад в Україні). Якщо в 1992-1997рр. кількість харизматичних громад збільшилася на 191 одиницю, або на 32 щорічно, то за останні три роки щорічний приріст дорівнював у середньому 127 громадам. Найбільш поширеним є харизматичний рух у південно-східному регіоні, де діє 338 громад, або 56,4% їх загальної кількості в країні. В Донецькій області нараховується 123 громади, в АРК — 45, Запорізькій області — 47, у столиці України — 25. У 2000р. кількість громад харизматичних об'єднань зросла на 107 одиниць, або на 21,7%.

Упродовж 1992-2000рр. із 175 до 792 одиниць зросла кількість **релігійних громад, створених національними меншинами**. Половину з них (391) складають мусульмани, 104 — громади Закарпатської (угорської) реформатської церкви, 221 — іудейські релігійні осередки, 39 — громади Німецької євангелічно-лютеранської церкви, 17 — парафії Вірменської апостольської та католицької

церков. Діють також поодинокі релігійні громади етнічних парафій корейців, шведів і чехів, а в Криму — кримчаків і караїмів.

Найбільше громад, створених на етноконфесійному ґрунті, в південно-східних областях України, зокрема, в Автономній Республіці Крим — 340, або 42,9% від загальної кількості в Україні. Необхідно відзначити, що за найбільшої кількості мусульманських громад у Криму (303), відсоток до їх числа в Україні за останні три роки зменшився з 82,7 до 77,5%.

За роки державності України динамічно розгортається мережа іудейських релігійних організацій. Сьогодні в усіх областях України їх нараховується 242, або вшестеро більше, ніж на початку 1992р., коли релігійна діяльність прихильників іудаїзму була організаційно оформлена лише в 19 регіонах. Упродовж 1998-2000рр. кількість течій іудаїзму в Україні збільшилася з трьох до шести, релігійних центрів — з двох до п'яти. В цей час були зареєстровані й перші обласні та регіональні управління іудеїв, яких сьогодні діє 10. Про високі темпи розвитку релігійного середовища останніх свідчить і те, що за 1992-1997рр. кількість їх громад збільшилася на 61 одиницю, або на 10 щорічно, а за три останні роки утворено 120 громад, або 40 щорічно. В 2000р. розпочали діяльність 78 релігійних осередків іудаїстів.

Розвиток релігійного комплексу України в 2000 році мав багатовекторний характер і торкнувся всіх його складових: центрів, релігійних управлінь, монастирів, місій, братств, духовних навчальних закладів та громад. Проведений аналіз дає підстави для наступних висновків.

В Україні створена мережа релігійних організацій, цілком достатня для задоволення релігійних потреб віруючої людини.

Динаміка зростання інституційної мережі традиційних (історичних) для України церков свідчить про вичерпаність потенціалу їх інтенсивного розвитку.

Поряд із православними та католицькими церквами, віровчення та релігійна практика яких відома протягом життя багатьох поколінь, на конфесійній карті України утвердилися по-тужні, з високою динамікою розвитку, баптистські, євангельські (п'ятидесятницькі) та адвентистська церкви, що нараховують сотні тисяч віруючих. ■